

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

FARKLI TÜRDE METİNLERDE TUTARLILIK
GÖRÜNÜMLERİ

Sibel ÇAPAN TEKİN

Danışman
Prof. Dr. Kamil İŞERİ

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

FARKLI TÜRDE METİNLERDE TUTARLILIK
GÖRÜNÜMLERİ

Sibel ÇAPAN TEKİN

Danışman
Prof. Dr. Kamil İŞERİ

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Farklı Türde Metinlerde Tutarlılık Görünümleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/02/2023

Sibel ÇAPAN TEKİN

ÖZET
Doktora Tezi
Farklı Türde Metinlerde Tutarlılık Görünümleri
Sibel ÇAPAN TEKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Genel Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Doktora Programı

İnsan zihni tutarlı olanı algılama, olaylar ya da durumlar arasında az ya da çok, açık ya da örtük anlamsal ilişki kurma eğilimindedir. İnsanın dünyayı anlamlandırmak için başvurduğu bu ilke, dil çalışmalarının da önemli bir parçasıdır. Yazılı ya da sözlü bir metnin okuyucusuyla/dinleyicisiyle buluşması sırasında, doğru bir iletişimin sağlanabilmesi için metin parçaları arasındaki ilişkinin tanınması gerekmektedir. Bu nedenle, çoklu tümcelerden oluşan dilsel olguların çözümlenmesinde nesnel, somut ve bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Çünkü tutarlılığın anlaşılması, dili anlamanın bir aracıdır. Bu açıdan, çalışmada alanyazındaki araştırmalardan tespit edilen çok sayıda tutarlılık ilişkisinden hareketle kuramını oluşturan Kehler'in (2002), çıkarım temelli kuramı benimsenmiştir.

Çalışmanın amacı deneme, öykü ve araştırma makalelerinde kullanılan tutarlılık ilişkilerini ortaya çıkarmak ve bu ilişkilerin metin türüne özgü özellikler gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu amaçla, 2015-2018 yılları arasında yayımlanmış 20 deneme, 51 öykü ve dilbilim, sosyoloji, felsefe ve tarih alanından alınan 242 araştırma makalesi incelenmiştir.

Veri tabanını oluşturan metinler Kehler (2002) tarafından geliştirilen tutarlılık ilişkilerine göre çözümlenmiştir. Tutarlılık ilişkileri ve alt ulamları çerçevesinde metinlerde tümce düzeyinde görülen ilişki sıklıkları ve bu ilişkileri sağlayan dilsel görünümeler belirlenmiştir. Öykü, deneme ve araştırma makalesi metin türleri arasında elde edilen tutarlılık oranlarının karşılaştırılması için iki oran testi uygulanmıştır.

Çalışmada, tutarlılık ilişkilerinin daha yoğun olduğu türlerin sırasıyla denemeler, araştırma makaleleri ve öyküler olduğu belirlenmiştir. Tutarlı örüntülerin kurgulanmasında hem açık hem de örtük dilsel kullanımların tercih edildiği; ancak bunların türlere göre kullanım sıklığının değiştiği ve metinlerin tür özelliklerinin, tutarlı örüntülerin kurulmasına etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tutarlılık, Deneme, Öykü, Araştırma Makalesi, Benzerlik, Neden-Etki, Bitişiklik.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The Aspects of Coherence in Different Genre of Texts

Sibel ÇAPAN TEKİN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of General Linguistics

General Linguistics Program

Human mind tends to perceive what is consistent and to establish a more or less explicit or implicit semantic relationship between events or situations. This principle, which people use to make sense of the world, is also an important part of language studies.

During the meeting of a written or spoken text with its receiver, the relationship between the text parts must be recognized in order to provide the right communication. Therefore, there is a need for objective, concrete and integrated approaches to the analysis of linguistic phenomena consisting of multiple sentences, because understanding coherence is a tool for understanding language. In this context, the inference-based theory of Kehler (2002), who created his theory with reference to the numerous coherence relations studies in the literature, was applied in this study.

The aim of the study is to reveal the coherence relationships used in essays, stories and research articles and to determine whether these relationships show characteristics specific to the genre. For this purpose, 20 essays, 51 stories and 242 research articles from the fields of linguistics, sociology, philosophy and history published between 2015-2018 were examined.

The texts forming the corpus were analyzed according to the coherence relations developed by Kehler (2002). Within the framework of coherence relations and sub-categories, the frequency of relations in the texts at the sentence level and the linguistic aspects that provide these relations were determined. Two

sample ratio test was applied to compare the coherence rates obtained between story, essay and research article.

In this study, it was determined that the genres with more intense coherence relations were respectively essays, research articles and stories. It has been concluded that explicit and implicit linguistic uses are preferred in constructing consistent patterns, but their frequency of use varies according to genres. Besides, it was found that the genre characteristics of the texts have an effect in the construction of consistent patterns.

Keywords: Coherence, Essay, Story, Research Article, Ressemblance, Cause-Effect, Contiguity.

FARKLI TÜRDE METİNLERDE TUTARLILIK GÖRÜNÜMLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN VE METİN TÜRÜ SINIFLAMALARI

1. 1. METİN KAVRAMI	7
1. 2. METİN TÜRÜ VE METİN TİPİ	8
1.3. METİN TÜRÜ SINIFLAMALARI	10
1.3.1. Deneme	13
1.3.2. Öykü	13
1.3.3. Araştırma Makalesi	14

İKİNCİ BÖLÜM

TUTARLILIK VE KEHLER'İN TUTARLILIK YAKLAŞIMI

2.1. TUTARLILIK	17
2.2. DİL ÇALIŞMALARINDA TUTARLILIK İLİŞKİLERİ	20
2.2.1. Metinsellik Ölçütleri ve Tutarlılık	20
2.2.2. Tutarlılık Alanında Yapılan Temel Çalışmalar	24
2.3. KEHLER'İN (2002) TUTARLILIK MODELİ	30

2.3.1. Benzerlik İlişkisi	34
2.3.1.1. Koşutluk İlişkisi	38
2.3.1.2. Karşıtlık İlişkisi	38
2.3.1.3. Örneklendirme İlişkisi	39
2.3.1.4. Genelleme İlişkisi	40
2.3.1.5. Ayrıntılandırma İlişkisi	41
2.3.2 Neden-Etki İlişkisi	42
2.3.2.1. Sonuç İlişkisi	44
2.3.2.2. Açıklama İlişkisi	44
2.3.2.3. Beklentiye Uymama İlişkisi	45
2.3.2.4. Engelin Reddi İlişkisi	46
2.3.3. Bitişiklik İlişkisi	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ	51
3.2. VERİ TABANI VE VERİLERİN TOPLANMASI	52
3.3. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. METİNLERDE TUTARLILIK İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	57
4.1.1. Denemelerin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular	57
4.1.1.1. Deneme Metin Türünde Benzerlik İlişkisi	59
4.1.1.2. Deneme Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi	63
4.1.1.3. Deneme Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi	66
4.1.2. Öykülerin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular	67
4.1.2.1. Öykü Metin Türünde Benzerlik İlişkisi	69
4.1.2.2. Öykü Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi	72
4.1.2.3. Öykü Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi	75

4.1.3. Araştırma Makalelerinin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular	76
4.1.3.1. Araştırma Makalesi Metin Türünde Benzerlik İlişkisi	78
4.1.3.2. Araştırma Makalesi Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi	86
4.1.3.3. Araştırma Makalesi Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi	93
4.2. METİNLERDE TUTARLILIĞI SAĞLAYAN DİLSEL GÖRÜNÜMLER	95
4.2.1. Denemelerde Dilsel Görünümler	95
4.2.1.1. Deneme Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	96
4.2.1.2. Deneme Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	104
4.2.1.3. Deneme Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri	109
4.2.2. Öykülerde Dilsel Görünümler	111
4.2.2.1. Öykü Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	112
4.2.2.2. Öykü Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	116
4.2.2.3. Öykü Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri	120
4.2.3. Araştırma Makalelerinde Dilsel Görünümler	122
4.2.3.1. Araştırma Makalesi Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	126
4.2.3.2. Araştırma Makalesi Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	131
4.2.3.3. Araştırma Makalesi Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri	135
4.3. ARAŞTIRMA MAKALESİ, ÖYKÜ VE DENEME METİN TÜRLERİNİN TUTARLILIK İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	136
TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER	144
KAYNAKÇA	155

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Benzerlik İlişkisi	s. 36
Tablo 2: Neden-Etki İlişkisi	s. 43
Tablo 3: Araştırma Makalesi Örneklem Sayısı	s. 53
Tablo 4: Deneme Örneklem Sayısı	s. 54
Tablo 5: Öykü Örneklem Sayısı	s. 54
Tablo 6: Tutarlılık İlişkilerinin Denemelerde Görülme Sıklığı	s. 57
Tablo 7: Denemelerde Tutarlılık İlişkileri	s. 58
Tablo 8: Denemelerde Benzerlik İlişkisi Alt Ulamları	s. 59
Tablo 9: Denemelerde Neden-Etki İlişkisi Alt Ulamları	s. 63
Tablo 10: Denemelerde Bitişiklik İlişkisi	s. 66
Tablo 11: Tutarlılık İlişkilerinin Öykülerde Görülme Sıklığı	s. 67
Tablo 12: Öykülerde Tutarlılık İlişkileri	s. 68
Tablo 13: Öykülerde Benzerlik İlişkisi Alt Ulamları	s. 69
Tablo 14: Öykülerde Neden-Etki İlişkisi Alt Ulamları	s. 72
Tablo 15: Öykülerde Bitişiklik İlişkisi	s. 75
Tablo 16: Tutarlılık İlişkilerinin Araştırma Makalelerinde Görülme Sıklığı	s. 76
Tablo 17: Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkisi	s. 77
Tablo 18: Dilbilim Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi	s. 78
Tablo 19: Sosyoloji Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi	s. 78
Tablo 20: Felsefe Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi	s. 79
Tablo 21: Tarih Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi	s. 79
Tablo 22: Dilbilim Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi	s. 86
Tablo 23: Sosyoloji Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi	s. 86
Tablo 24: Felsefe Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi	s. 87
Tablo 25: Tarih Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi	s. 87
Tablo 26: Araştırma Makalelerinde Bitişiklik İlişkisi	s. 93
Tablo 27: Denemelerde Tutarlılık İlişkilerinin Dilsel Görünümleri	s. 96
Tablo 28: Denemelerde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 97
Tablo 29: Denemelerde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 104
Tablo 30: Denemelerde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 110

Tablo 31: Öykülerde Tutarlılık İlişkilerinin Dilsel Görünümleri	s. 112
Tablo 32: Öykülerde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 113
Tablo 33: Öykülerde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 116
Tablo 34: Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkileri Dilsel Görünümleri	s. 121
Tablo 35: Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkileri Dilsel Görünümleri	s. 123
Tablo 36: Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 126
Tablo 37: Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 131
Tablo 38: Araştırma Makalelerinde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri	s. 135
Tablo 39: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 137
Tablo 40: Öyküler ve Araştırma Makalelerinde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 137
Tablo 41: Denemeler ve Araştırma Makalelerinde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 138
Tablo 42: Tutarlılık İlişkilerinin Deneme, Öykü ve Araştırma Makalelerindeki Dağılımı	s. 138
Tablo 43: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 139
Tablo 44: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 139
Tablo 45: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 139
Tablo 46: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 140
Tablo 47: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 140
Tablo 48: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 141
Tablo 49: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 141
Tablo 50: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 141

Tablo 51: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları	s. 142
Tablo 52: Deneme, Öykü ve Araştırma Makalesi Türlerinde Tutarlılık İlişkilerinin Alt Ulamlarının Dağılımı	s. 142
Tablo 53: Tutarlılık İlişkilerinin Metin Türlerine Göre Gerçekleşme Sıralaması	s. 143

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kehler'in Tutarlılık İlişkisi	s. 34
Şekil 2: Tutarlılık İlişkisi Uamları	s. 55
Şekil 3: Denemelerde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 60
Şekil 4: Denemelerde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 64
Şekil 5: Öykülerde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 70
Şekil 6: Öykülerde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 73
Şekil 7: Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 80
Şekil 8: Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 88
Şekil 9: Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkisi (1000 Tümcede)	s. 94

GİRİŞ

Dil ile ilgili çalışmaların çok eskilere dayanmakla birlikte günümüzde de artarak devam ettiği görülmektedir. Uzun yıllar çalışılmasına karşın dil ile ilgili açıklamalar; dilin yapısının ortaya çıkarılması çalışmaları her zaman güncelliğini korumuştur. Dilin bilimsel incelemesi olarak alanını belirleyen dilbilim çalışmaları da 20. yüzyıl sonrasında farklı bir yol çizerek ilerlemiştir. Dilbilim, dili kendisi için incelerken dilin farklı boyutlarıyla ilişkisini de incelemiştir. Bu inceleme alanlarından biri metin yapısını keşfetmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, 1960'lı yıllardan itibaren metin çalışmaları, metin yapısının birbirinden bağımsız tümce dizilerinden oluşmayan, tümceyle ilgili ama tümceden daha büyük bir birim olduğunu ortaya koymuştur.

Metin çalışmalarının hız kazanmasıyla metin yapısı, özellikleri açısından tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle metin tanımı başta olmak üzere pek çok kavram farklı bakış açıları ve farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu tanımlamalarla metni temelde iki bakış açısı çerçevesinde açıklamak mümkündür. Buna göre metin hem biçimsel özelliklerinin betimlenmesiyle hem de belirli bir iletişim ortamındaki işlevleri açısından tanımlanabilmektedir (Aksan ve Aksan, 1991). Metin tanımının yanı sıra metin incelemelerinde bir diğer üzerinde durulan konu, bir dilsel birimin metin olarak kabul edilmesindeki ölçütlerle ilgilidir. Bu konudaki ilk çalışmalardan Beaugrande ve Dressler'in (1981) çalışmasında dilbilgisel özellikler ve iletişim bağlamına uygun biçimlenmeyi bir araya getiren yedi metinsel ölçüt olduğu ileri sürülmüştür. Bu ölçütlerden biri, bu çalışmanın da konusu olan metinlerde anlamsal birlikteliği sağlayan tutarlılık¹ ölçütüdür. Tutarlılık, en genel ifadeyle metin parçaları arasındaki ilişkiyi bütüncül bir yaklaşımla ele alan ölçüttür. Anlam devamlılığını sağlayan bu ölçüt, aynı zamanda bilişsel bir süreç olarak bağlantılılığın belirlenmesindeki güçlü ölçütlerden biri olarak ifade edilmektedir (Heuboeck, 2009; Beaugrande ve Dressler, 1981).

Tutarlılığın üretim ve tüketim bağlamında yapısının ortaya çıkarılması için pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan Halliday ve Hassan, (1976), Mann ve Thompson (1987), Sanders, Spooren ve Noordman (1992) ve Hobbs'un (1990) çalışmaları tutarlılıkla ilgili temel ilkelerin betimlenmesi konusunda öncü çalışmalar

¹ Bu çalışmada, *tutarlılık* "coherence" teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır.

arasında yer almıştır. Hem bu çalışmalar hem de bu çalışmalar doğrultusunda üretilen başka çalışmalar tutarlılığı farklı yaklaşımlar ve yöntemlerle ele almaktadır. İlk çalışmalarda tutarlılık, genellikle dilbilgisel özellikler çerçevesinde bir diğer metinsellik ölçütü olan bağlaşıklıkla ilişkilendirilmiş; bağlaşıklık olan her metnin aynı zamanda tutarlı olabileceği görüşü benimsenmiştir. Ancak metnin yalnızca dilbilgisel özellikleri açısından ele alınması, anlamsal açıdan değerlendirilmesini içermemektedir. Bunun yanı sıra bağlaşıklık kavramı, tutarlılığın açıklanmasında tek başına yeterli bir kavram olarak görülmemektedir. Bir başka ifadeyle tutarlılık, yalnızca dilbilgisel değil aynı zamanda bilişsel ve anlamsal süreçleri de kapsamaktadır. Ancak tutarlılık karmaşık bir yapı olarak düşünülmesi nedeniyle özellikle dil çalışmalarında kuramsal açıklamalarla sınırlı kalmakta ve bu konuda uygulamalı çalışmalara çok fazla rastlanmamaktadır (Bublitz, 2011: 44; Connor ve Johns, 1990). Bu nedenle, tutarlılık ilişkilerinin önemi, söylemin düzenlenmesi boyutunda yeterince anlaşılamamaktadır (Berzlanovich, Egg ve Radekar, 2012: 137). Bu durumun yanı sıra tutarlılığın betimlenmesi metin türü ve tipine bağlı olarak çeşitlendiğinden tutarlılığın, türün iletişimsel amaçları çerçevesinde incelenmesi de gerekmektedir (Heuboeck, 2009: 40; Östman, 1997: 78; Giora, 1985: 700). Tutarlılığın incelenmesi, iletişimin özellikle de birbiriyle ilişkili birden çok yapıdan oluşan insan iletişiminin her biçiminin araştırılması açısından önemlidir (Wolf, Gibson, Fisher ve Knight, 2003). Ayrıca tutarlılık ilişkileri, dil işlemenin süreçlerini de etkilemektedir (Wolf, Gibson ve Desmet, 2004). Dolayısıyla, metin tutarlılığının daha iyi anlaşılması, metinlerin bilgi yapılarına erişimi kolaylaştırmaktadır.

Son yıllarda özellikle psikoloji, felsefe ve mantık alanlarında yapılan çalışmalarla tutarlılık kavramının ele alınma biçimi dil çalışmalarını da etkilemiştir. Kehler de (2002) bu alanlardaki yaklaşımlardan hareketle kendi bakış açısını oluşturan ve başka bir tutarlılık modeli geliştiren araştırmacılardan biridir. Kehler'in yaklaşımı alanyazındaki birçok yaklaşımdan farklı olarak tutarlılığı çok boyutlu, anlamsal ve bilişsel düzeyde, tümceüstü birimlerde üç aşamada inceleme olanağı sunmaktadır. Alanyazınla ilgili verilen bilgiler dikkate alındığında, tutarlılıkla ilgili çok sayıda çalışma olmasına karşın bu çalışmaların çoğunlukla tutarlılığı kuramsal açıklamalarla ya da tümce boyutunda incelemelerle sınırlı tuttuğu ve tek bir özellik çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Oysaki, dile ilişkin açıklamalarda yalnızca tümce düzeyinde

incelemelerin yeterli olmadığı; “çünkü insanların tümcelerle değil, dilin tümce üstü düzlemindeki daha büyük birimler olan metinlerle konuşup anlaştığı” (İşsever, 1995: 1) ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, metin incelemelerinin amacına ulaşabilmesi için *küçük yapıların yanı sıra büyük yapıların* da incelenmesi ve işlevlerinin belirlenmesi bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu nedenle, Kehler’in (2002) geliştirdiği bu modelle tümceüstü birimlerin de incelenebiliyor olması, bu ihtiyacı da karşılar nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda alanyazında bütüncül bir bakış açısıyla Türkçede farklı metin türlerinde tutarlılık kullanımını inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Her metnin temsilcisi olduğu metin türünün özelliklerini taşıdığı (Şenöz Ayata, 2014: 93) görüşünden hareketle bu çalışmada, tutarlılığın farklı türde metinlerde nasıl kurgulandığı araştırılmaktadır. Çalışma, Türkçede tutarlılık ilişkilerinin kurgulanma biçiminin metin türüne özgü özellikler taşıdığı varsayımına dayanmakta ve öykü, deneme ve araştırma makalesi metin türünden oluşan veri tabanında tutarlılık ilişkilerinin görülme düzeyleri ve bu ilişkilerin sağlanmasındaki dilsel görünümünün ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede metni anlamsal-mantıksal bütünlüğü ve kendi sınırları içinde önermeler arası bağıntılılık çerçevesinde ele alan Kehler’in (2002) tutarlılık modelinden yararlanılmıştır. Söz konusu model bir araştırma için sözdizimsel, anlamsal ve söylemsel stratejiler açısından uygun bir araç ve buna bağlı olarak da bu aracın uygulanacağı bir dizi veri oluşturulması gerektiği düşüncesinden hareketle, okuyucu/dinleyici için çoklu tümcelerden oluşan yapılarda ve söylemde benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkileri çerçevesinde tutarlılık ilişkilerinin kurulduğunu ileri sürmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde metin, metin yapısı, metin türü ve metin tipi kavramlarına, alanyazındaki metin türü sınıflamalarına yönelik yapılan çalışmalara ilişkin bilgilere yer verilmekte ve alanyazında ayrı bir metin türünü temsil etmesi ve tartışmalı türler olarak yer alması etkenine dayanarak veri tabanı olarak belirlenen deneme, öykü ve araştırma makalesi türlerinin özellikleri ayrıntılarıyla açıklanmaktadır.

İkinci bölümde, disiplinlerarası bir kavram olarak tutarlılığın farklı tanımlarına yer verilmekte, dil çalışmalarında tutarlılık olgusu betimlenmekte ve tutarlılık, metinsellik ölçütleri çerçevesinde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Alanyazında

tutarlılıkla ilgili yapılan başlıca çalışmalara; tutarlılığın bu çalışmalarda incelenme biçimine ve Kehler'in (2002) tutarlılık modeline yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, çalışmanın araştırma modeli, veri tabanı ve çözümleme yöntemine ilişkin bilgiler açıklanmaktadır. Veri tabanını oluşturan deneme, öykü ve araştırma makalesi metin türlerinin belirlenmesinde temel alınan ölçütler, veri toplama aşamaları ve verilerin çözümlenmesinde başvurulacak istatistiksel çözümlemelere ilişkin bilgiler sunulmaktadır.

Dördüncü bölümde ise araştırma soruları çerçevesinde her bir metin türünde tutarlılık ilişkilerinin sıklık düzeyine, bu ilişkilerin kurulma biçimine ve tutarlılığı gösteren dilsel seçimlere ait bulgulara ve yorumlara yer verilmekte ve sonuçlar tartışılmaktadır.

a. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı deneme, öykü ve araştırma makalesi türlerinden oluşan farklı türde metinlerde tutarlılık ilişkilerini Kehler'in (2002) *Tutarlılık Ölçütleri* çerçevesinde belirlemek ve bu ilişkilerin metin türünün farklılaşmasında ne türden dilsel araçlarla etki ettiğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Farklı metin türlerinde tutarlılık ilişkileri ne durumdadır?

1.1. Deneme metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

1.2. Öykü metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

1.3. Araştırma makalesi metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

2. Tutarlılığı sağlayan dilsel araçlar metin türüne göre farklılaşmakta mıdır?

3. Tutarlılık ilişkilerinin gerçekleşme düzeyleri metin türleri açısından farklılık göstermekte midir?

b. Çalışmanın Önemi

Tutarlılık, konuşucu/yazar ve dinleyici/okuyucu arasında anlamlandırma sürecinin doğru bir şekilde gerçekleşmesiyle ilgilidir. Yazarların/konuşucuların, metinlerini oluştururken belirli stratejiler kullanması, okuyucuyu/dinleyiciyi ikna etmesi ve ona rehberlik etmesi gerekmektedir. Bu stratejilerin göz ardı edildiği; yazar ve okuyucu arasındaki etkileşimin sağlanamadığı ve anlamlandırma sürecinin kesintiye uğradığı durumlarda metin üretiminin ve metinsel iletişimin sürdürülmesine ilişkin sorunların yaşandığı görülmektedir (Ülper, 2008; Huber ve Uzun, 2001).

Türkçede tutarlılık açısından yapılan çalışmalar incelendiğinde, metinlerin genellikle bağlaşıklık ilişkilerinin ve dilbilgisel özelliklerinin tartışıldığı çalışmalara rastlanmakta (Kardeniz, 2015; Seçkin, Arslan ve Ergenç, 2014); ancak bu çalışmalar, tümce boyutunda incelemelerle sınırlı kalmaktadır. Öğrenci metinleri, ödevler gibi kısa metinler üzerinde çalışmalar yapılsa da bu çalışmaların Türkçede tutarlılık ilişkilerinin değerlendirilmesi açısından yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, bu çalışmalar yalnızca belirli türlerde metinlerde tutarlılığını incelemektedir. Bu açıdan bu çalışmanın sözceler arası bağlantılılık ilişkilerinin kurulmasında karşılaşılan durumların ortaya çıkarılması ve türlere ilişkin tutarlılık ilişkilerinin dilsel görünümünün belirlenmesiyle metin üretim aşamasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma makalesi, deneme ve öykü metin türlerinde hangi tutarlılık ilişkilerinin kullanıldığını ortaya koyması ve farklı metin türlerini tutarlılık ilişkileri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemesi açısından önem taşımaktadır.

c. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, veri tabanını oluşturan deneme, öykü ve araştırma makalesi olmak üzere üç farklı türle ve yazılı metinlerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın kapsamının tutarlılık olması ve tutarlılığın da bir anlamlandırma sürecinin ürünü olması nedeniyle, yazarların metinlerini oluştururken hedef okuyucuya yönelik tutarlı metin oluşturma stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma makalesi metin türünün belirlenmesinde, yalnızca Ulakbim TR Dizin veri tabanına başvurulmuş ve 2015-2018 yılları arasında sosyal bilimler

alanından dilbilim, tarih, felsefe ve sosyoloji olmak üzere dört alanda Türkçe yayımlanmış araştırma makaleleri seçilmiştir. Öykü ve deneme metin türleri ise Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan Türk Dili Dergisi, Yapı Kredi Yayınları'ndan Kitap-lık Dergisi ve Hece Yayınları'ndan Hece Öykü Dergisi'nden alınan metinlerden oluşmaktadır. Çalışmada incelenen denemelerin ve öykülerin bulunduğu dergiler yalnızca yetişkinlere yönelik dergilerle sınırlı tutulmuştur. Bunun nedeni, veri tabanını oluşturan araştırma makalesi, deneme ve öykü metin türlerinin karşılaştırılmalı olarak incelenebilmesi için okur kitlesi açısından benzer düzeyde olması gerektiğidir.

Deneme, öykü ve araştırma makalelerinde yazarlara ait olmayan her metin inceleme dışında bırakılmıştır. Buna göre aktarım tümceleri, metin içi doğrudan atıflar gibi tırnak içinde yazılan bilgiler değerlendirmeye alınmamıştır. Bunun yanı sıra, araştırma makalelerinde Türkçe ve İngilizce özet bölümleri, dipnotlar, ekler, tablolar ve şekiller içinde yer alan metinler de çözümlemeye dâhil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN VE METİN TÜRÜ SINIFLAMALARI

Bu bölümde metin kavramının tanım ve özelliklerine, alanyazındaki metin türü sınıflamalarına, metin türü ve metin tipi arasındaki farklılıklara ve çalışmanın veri tabanını oluşturan deneme, araştırma makalesi ve öykü metin türlerinin genel özelliklerine ilişkin kuramsal bilgilere yer verilmiştir.

1. 1. METİN KAVRAMI

Metin, 1960'lı yıllardan bu yana dil çalışmalarının inceleme konusu olan farklı araştırmacılar tarafından alandaki gelişmeler doğrultusunda farklı boyutlarıyla ele alınan bir kavramdır. Bu nedenle, metnin farklı özelliklerine dayanan ve farklı bakış açılarıyla açıklanmış çok sayıda metin tanımı bulunmaktadır.

Alanyazında metin kavramı, genellikle söylem kavramıyla birlikte açıklanmış çoğu zaman da birbirinin yerine kullanılmıştır. En genel ifadeyle metin, “betimleme ve çözümleme amaçlı, yazılı veya sözlü dil bütüncesi” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 193) olarak tanımlanmaktadır. Metin dünyasına ilişkin çalışmalar, bu kavramı temelde iki farklı boyutuyla inceleme eğilimi göstermektedir. Buna göre, ilk metin çalışmaları metni daha çok yüzey yapıda dilsel/dilbilgisel özellikleri açısından yapısal olarak ele alırken daha sonraki çalışmalar dil düzeneklerini iletişim düzleminde derin yapıdaki ilişkileri açısından incelemiştir (Aksan ve Aksan, 1991: 95). Bu iki bakış açısı beraberinde iki farklı metin tanımını getirmiştir. Yapısal bakış açısına göre metin, temelde bağıntısal ilişkiler kuran tümce dizileridir (Vasiliu'dan aktaran Aksan ve Aksan, 1991: 97). Buna göre, metin yalnızca dilbilgisel ögeler üzerine odaklanır. Bir diğer bakış açısına göre ise metin; dilbilgisel özelliklerin, biçimsel yapının ötesinde iletişimsel bir birimdir. İletişim odaklı yaklaşımda, metin belirli bir bağlam durumunda dil dışı etkenlerle bağlantılı olarak ortaya çıkan dilsel gerçekleştirmeler olarak belirtilmektedir (Hartmann'dan aktaran Aksan ve Aksan, 1991; Beaugrande, 1981). Bu yaklaşımda metin yalnızca dilsel bir birim değildir; iletişimsel, etkileşimsel ve bilişsel bir olaydır (Beaugrande, 1984: 294). Farklı biçimlerde ele alınmasına karşın her iki bakış açısında da metin tanımında vurgulanan ortak özellikler bulunmaktadır.

Buna göre metin tümcelerle oluşan, mantıksal, anlamsal ve dilbilgisel açıdan bütünlük ilişkisi gösteren devingen yapıya sahip bir birimdir.

Alanyazında genellikle *yapısal* ve *işlevsel* olmak üzere iki farklı bakış açısıyla tanımlanan metinler, üretilme amaçlarına göre farklı dilsel ve biçimsel özellikler göstermektedir. Bu özellikler, bir metni diğerinden ayırmayı sağlayan ya da benzer dilsel ve biçimsel kullanımları ortaya koyan belirleyici özelliklerdir. Metin türünü oluşturan bu özellikler, metin üreticilerinin belirli bir okuyucu/dinleyici kitlesine yönelik düzenlemede kullanılan stratejilerin ve türe özgü kullanımların ortaya çıkarılmasına olanak sağlamaktadır.

1. 2. METİN TÜRÜ VE METİN TİPİ

Metin yapısına yönelik çalışmalar günümüze dek pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve metinler farklı yönleriyle inceleme konusu olmuştur. Bu çalışmalarda metin türü kavramı en çok tartışılan ve farklı betimlemeleri yapılan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, öncelikle tür kavramının özelliklerinin tartışılması gerekmektedir.

Tür, “bütün bilim alanları içinde söz konusu nesne ya da olgunun diğerleriyle olan benzerlik veya farklılıklarını, dolayısıyla da kendine özgü niteliklerini betimlemek için insan zihninin yaptığı soyutlamayı gösteren bir kavramdır.” (Uzun, 2013: 165). Benzer biçimde, Ercan’a (2008: 43) göre de metin çalışmalarında metin türünün betimlenmesi için “o metin türüne özgü gelenekleri ve dilsel araçları anlayabilmek gereklidir”. Dolayısıyla tür, bir olgunun açıklanmasında kimi özelliklerin ortaya çıkarılmasıyla belirlenmektedir. Bu bağlamda, türe yönelik çalışmalar belirli bir geleneğin parçası olarak ve dilsel araçları çözümleme yöntemi açısından farklılık göstermektedir.

Araştırmacıların temel aldığı bakış açısına göre farklı biçimlerde ele alınan tür tanımları, genel olarak *sözbilim*, *edimbilim*, *söylem çözümlemesi* alanları çerçevesinde geliştirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu tanımlardan biri *sözbilimsel* bakış açısına göre yapılan ve temelde Aristo’nun Retorik Kuramı’na dayandırılan tanımdır (Faigley ve Meyer, 1983: 306). Buna göre, herhangi bir metin türünün amacı *iknadır*: her metin, okuyucu ya da dinleyiciyi ikna etme işleviyle ortaya çıkar ve dilsel düzenlemeler de

bu doğrultuda gerçekleşir. Sözbilim alanında çalışan araştırmacılar bu bakış açısıyla, tür kavramını edebi metin çözümlemelerinden ayırarak farklı boyutlarıyla incelenmesine olanak sağlamıştır.

Tür belirlemelerinde bir başka bakış açısı ise iletişimsel amaçların, toplumsal özelliklerin metin yapısının kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durur. Swales'ın (1990) öncülük ettiği görüşe göre tür; herkes tarafından paylaşılan ortak bir amacı olan sürekli tekrarlandığı düşünülen iletişimsel bir olaydır. Bu görüşe göre, söz konusu söylem topluluğunun ortak hedefleri, iletişimsel yolla aktarılabilecek ortak amaçları ve kendine özgü dilsel kullanımları vardır (Swales, 1993). Ancak bu da kimi araştırmacılar tarafından eleştirilmiş ve türün betimlenmesinde bu özelliklerin yetersiz olduğu ve bunların yanı sıra kültürel bağlamın da etkili olduğu görüşü ortaya atılmıştır (Ventola, 1997; Martin, 1992). Böylece, metinlerin belirli bir topluluk tarafından düzenli bir biçimde üretilmesinde kültürel etkinliklerin de belirleyici bir rol oynadığı ve kültürden bağımsız bir metin düşünölmeyeceği görüşü benimsenmiştir. Dolayısıyla, metin yalnızca dilsel ilişkilerden oluşan bir birim olmamakla birlikte dil dışı bağlamdan bağımsız bir olguya indirgenemeyecek niteliği olan bir birimdir.

Tür üzerine çalışmalar yapan bir başka araştırmacı olan Saukonnen'e (2003) göre ise tür, dilsel olmayan ölçötlere göre belirlenemeyen, metinsel ve dilsel düzenlemelerin sunumuyla gerçekleşen bir olgudur. Bu görüşe göre, metin türü dilsel olarak tamamlanmış bir bütün olarak ele alınmaktadır ve dil dışı ögeleri göz ardı etmektedir.

Biber (1989) ise, tür kavramını daha çok nitelikleri açısından değerlendirmiş ve metne özgü düzenlemelerin belirlenmesinde tür kavramının yanı sıra *tip* kavramından da bahsetmenin gerekli olduğunu dile getirmiştir. Buna göre *metin türü*, dil konuşucuları tarafından bilinen biçim ve kullanım arasındaki farklılık olarak tanımlanırken *metin tipi* ise benzer metinsel özelliklerin gösterimine dayanmaktadır. Biber'ın (1989) çalışmasında olduğu gibi tür ve tip kavramlarının ayrı özellikler olduğunu ileri süren Virtanen (1992) ve Lee'ye (2001) göre *tür*, metin dışsal özellikleri, *tip* ise metin içsel özellikleri gösterir.

Metne ilişkin yapılan tanımlamalarda, türün betimlenmesinde farklı bakış açıları çerçevesinde *yapısal* ve *işlevsel* odaklı tanımlar yapıldığı görölmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi kimi çalışmalar metni yalnızca kendi içinde dilsel

nitelikleri açısından değerlendirirken, kimi araştırmacılar bağlamın olmazsa olmaz bir belirleyici unsur olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, araştırmalarda tür kavramının tek başına yeterli olmayacağı bunun yanı sıra tip kavramının da açıklanmasının gerekli olduğundan da bahsedilmektedir. Tıpkı, metin ve söylem kavramlarında olduğu gibi bu iki kavram da zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakta; kimi zaman ise birbirinden tamamen farklı kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Bu durum da alanyazında bir terim karmaşası ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan metin türü sınıflamalarına ilişkin açıklamalara bir sonraki başlıkta yer verilmiştir.

1.3. METİN TÜRÜ SINIFLAMALARI

Metin türü kavramının araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde tanımlanması metinlerin sınıflandırılmasında da farklı bakış açılarını beraberinde getirmiştir.

Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde metinlerin sınıflandırılmasında çeşitli işlevlerin temel alındığı görülmektedir. Bu konudaki ilk çalışmalardan Beaugrande ve Dressler'in (1981) çalışmasında metinler, metinsel işlevlerine göre *betimleyici*, *öyküleyici*, *tartışmacı* metin tipleri olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

Biber (1989) ise, 23 farklı metin türü üzerinde yaptığı araştırma sonucuna göre metin türlerinin belirlenmesinde dilsel özelliklerin önemli olduğunu vurgular. Metinler sözcüksel ve dilbilgisel özellikleri, bir başka ifadeyle metin içsel özellikleri doğrultusunda sınıflandırılmakta; aynı zamanda da belirli bir tür içindeki dilsel özellikler de metin tiplerini ifade etmektedir. *Roman*, *araştırma makalesi*, *köşe yazısı*, *radio yayınları* metin türleri olarak adlandırılırken bu türlerdeki benzer özellikler yakın kişiler arası etkileşim, bilgisel etkileşim, bilimsel açıklama, öğretici açıklama, yaratıcı anlatı, genel anlatısal açıklama, alışılmış geleneksel röportaj, ikna içeren metinler olmak üzere metin tiplerini ifade etmektedir. Bu bakış açısına göre, bu özellikler metin türünün tanınmasında ipuçları sunmaktadır. Bir metinde birden fazla metin tipi özelliklerini görmek mümkündür.

Longacre (1983), metinleri *zamansal ardışıklık* çerçevesinde *anlatısal*, *açıklayıcı*, *işlemci* ve *ikna edici* metin tipleri olarak ele almaktadır. Faigley ve Meyer'in (1983) sözbilimsel ilkeler temelinde *anlatısal*, *açıklayıcı*, *tartışmacı* ve *öğretici* olarak belirlediği metin tiplerini, Virtanen (1992) *anlatısal*, *açıklayıcı*,

tartışmacı ve *öğretici* metin tipleri olarak Biber'in sınıflamasına benzer biçimde sınıflandırmaktadır. Knapp ve Watkins (2005) ise *süreç temelli* bir sınıflama yoluna gitmiştir. Bu araştırmacılara göre *tanıtma/betimleme* (describe), *açıklama* (explain), *öğretme* (instruct), *tartışma* (argue) ve *anlatma* (narrate) süreçleri çerçevesinde metin türleri oluşmaktadır.

Metinler kimi çalışmalarda ise daha çok işlevsel özellikleri açısından ele alınmış ve *söylem türleri* ve *söylem tipleri* olarak ifade edilmiştir. Werlich (1982), söylem türlerini sınıflandırdığı çalışmasında, *betimleyici/tanıtıcı söylem*, *anlatısal söylem*, *açıklayıcı söylem*, *bilgilendirici* ve *öğretici söylem* ve *savlayıcı söylem* olmak üzere beş söylem türünden bahsetmektedir. Werlich'e (1982) göre, her bir söylem türünde öznel ve nesnel olmak üzere iki bakış açısı bulunmaktadır.

Türkçe alanyazın incelendiğinde ise metne yönelik kavramların tartışıldığı çok sayıda çalışmanın yanı sıra bu çalışmaların temelinde başka sınıflamaların da önerildiği görülmektedir. Bu çerçevede Uzun (2001) metin sınıflamalarında alt-kavram ve üst-kavram ilişkisinden yararlanmanın gerekliliğini savunmaktadır. Buna göre, sırasıyla metinleri *metin cinsi* (genre), *metin türü* (type) ve *metin alt türü* (sub-type) olarak sınıflandırmak mümkündür. Örneğin, bilgilendirici metin, *metin cinsi*; bilimsel metin, *metin türü* ve araştırma yazıları da *metin alt türü* olarak hiyerarşik bir biçimde sınıflandırılabilir. İşeri (2018) ise, alanyazındaki açıklamalar doğrultusunda metinleri türleri açısından iki başlıkta sınıflandırmanın mümkün olabileceğini belirtmiştir: *bilgilendirici metinler* ve *anlatısal metinler*. Anlatma işlevini gerçekleştiren anlatısal metinler ise *kurgusal* ve *kurgusal olmayan* olmak üzere iki biçimde ifade edilebilmektedir. Bozkurt (2018), Uzun'un (2001) metin türü sınıflama önerisi çerçevesinde sınıflamada *metin cinsi* kavramı üzerinde durmakta ve metin türlerini *betimleyici*, *anlatısal*, *tartışmacı/savlayıcı*, *açıklayıcı* ve *yönlendirici/öğretici metinler* olarak ayırmaktadır. Bozkurt'un çalışmasında da İşeri'nin (2018) çalışmasına benzer biçimde anlatısal metinler, kurgusal ve gerçek yaşama dayalı metinler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Metin türü sınıflamalarında görüldüğü gibi, metin türü ve metin tipi kavramları hem birbirinden farklı iki kavram olarak hem de birbirinin yerine kullanan çalışmalar bulunmaktadır. Bu kavramların aralarında alt-kavram ve üst-kavram ilişkisi bulunabilir. Kimi çalışmalarda metin türü olarak adlandırılan kavramlar, başka

çalışmalarda metin tipi ya da söylem tipi olarak betimlenebilmektedir. Belirli bir metin türü, dilsel özellikleri açısından birden çok metin tipi özelliği içerebilir ya da farklı metin türleri aynı metin tipinin özelliklerini taşıyabilir. Bunun yanı sıra *metin türü*, *metin tipi*, *söylem türü* ve *söylem tipi* biçiminde farklı adlandırmalarla sınıflamaların yapıldığı da ortaya çıkmaktadır. Araştırmacıların bir kısmı, türleri işlevlerine göre *açıklayıcı*, *anlatısal* ve *tartışmacı* olarak ulamlaştıırken; bir kısmı bu özelliklere *öğretici*, *yönlendirici*, *betimleyici* metin özelliklerini de dâhil eder.

Bu çalışmada, yukarıda verilen açıklamalar kapsamında metin türleri arasındaki tutarlılık ilişkileri benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkileri çerçevesinde incelenmektedir. Metinlerin oluşturulma biçimi farklılık gösterdiğinden, metin türleri arasındaki tutarlılık ilişkilerinin nasıl kurgulandığı; ne türden dilsel düzenlenmeler içerdığı ve bu dilsel kodlamaların, türler üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda, çalışmada her biri farklı metin türü olarak ele alınan deneme, öykü ve araştırma makalesi türleri üzerinde çözümlemeler yapılmıştır. Alanyazında yapılan sınıflamalara bakıldığında araştırmaların pek çoğunda bu metin türlerinin farklı başlıklar altında sınıflandırıldığı görölmektedir. Knapp ve Watkins'ın (2005) süreç temelli sınıflandırmasına göre araştırma makalesi *çoklu türler*; öykü *anlatma* (narrate), deneme ise *tartışma* (argue) sürecine bağlı türler olarak değerdendirilmektedir. Bozkurt'un (2018) tür sınıflamasına göre ise araştırma makalesi, *tartışmacı/savlayıcı* metin türleri altında bilimsel makaleler olarak; öykü, iki gruba ayrılan *anlatısal* metin türünün *kurgusal metinleri* arasında; deneme ise *açıklayıcı* metin türü olarak sınıflandırılmıştır. İşeri'nin (2018) sınıflama önerisinde ise araştırma makalesi, bilgilendirici metin türü; öykü, kurgusal anlatı ve deneme kurgusal olmayan anlatı olarak yer almaktadır. Göröldüğü gibi, alanyazında tür sınıflamaları konusu, tartışmalı bir konudur. Bir metnin hangi özelliklerinin odak noktasına alınacağı, hangi türe dâhil edileceğı konusunda kesin sınırlar çizilememektedir. Bu çalışmada, incelenen metinlerin dâhil olduğı tür grubuna ilişkin belirlemeler yer almayacak, her bir tür kendi özellikleri çerçevesinde değerdendirilecektir. Hangi metin türü grubuna ait olursa olsun, bu üç metin türünün birbirinden farklı dilsel ve biçimsel özellikler sergileyen türler olduğı açıktır. Buradan hareketle, sonraki başlıklarda deneme, öykü ve araştırma makalesi metin türlerinin özelliklerine değinilmektedir.

1.3.1. Deneme

Deneme, “bir yazarın, herhangi bir konu üzerinde kesin sonuçlara gitmeden, iddiasız ve ispatsız kişisel görüş ve düşüncelerini, içtenlikle belirttiği yazılar” (Şahbaz, 2008: 192) biçiminde ifade edilmektedir. Araştırma makalelerinde gerçeklik, nesnellik, açıklık vb. özellikler deneme türünde görülmemektedir. Denemede, araştırma makalesinde olduğu gibi bir plan görülmez. Deneme, daha çok deneyim ve düşünceler etrafında gelişir ve öznel yargılara dayanır. Denemede ele alınan konu bir araçtır; çünkü yazar kendi değerlendirme ölçütlerine göre konuyu açıklar. Yazar kimliğini saklamaz; kendi bakış açısını eleştirel bir biçimde yansıtır. Sanatsal nitelikler taşıması; deneme yazarının eleştirel bir bakış açısıyla metnini oluşturması da sınırlı ve belirli bir okuyucu kitlesine hitap etmesine neden olur (Aytaç, 1990: 8-9). Bu nedenle de metin yapısı açısından değerlendirildiğinde farklı dilsel ve biçimsel özellikler göstermektedir.

Deneme, tür sınıflamaları açısından incelendiğinde bilgilendirici, açıklayıcı ve savlayıcı başta olmak üzere pek çok farklı metin türü altında ulamlaştırılmaktadır. Ancak, bu sınıflamaların her biri farklı özellikler taşımaktadır. Denemenin tür sınıflamaları doğrultusunda sıklıkla tartışılan ve tartışılması gereken karmaşık bir tür olduğu düşünülmektedir (Çelik, Demirgüneş ve Alaca, 2017: 773; Aytaç, 1990: 8). Bu açıdan, deneme türünün çeşitli dilsel özellikler çerçevesinde betimlenmesi önem taşımaktadır.

1.3.2. Öykü

Öykü, toplumsal değişimler çerçevesinde değişiklik gösteren bir türdür. Kavcar ve Oğuzkan (1999: 30) öyküyü, olmuş ya da olabilecek olaylardan zaman ve yere bağlı kalarak kesitler sunan kısa yazı türü olarak tanımlamaktadır. Öykünün amacı, “deneyimi aktarmak ve hayatı, gerçekliği sorgulamaktır” (Tosun, 2018: 10). Öyküde, genellikle kısa bir zaman diliminde az sayıda kişi etrafında gelişen durumlar anlatılır. Sınırları, kuralları kesin olarak belirlenmiş bir alan olmaktan çok, dilsel ve zihinsel olarak süreklilik gösteren bir yaratım sürecidir (Tosun, 2018: 8). Günümüz çağdaş öykücülüğünde soyut, kurgusal öyküler daha çok yer bulmaktadır. Böylece,

okuyucunun bilinçaltı dünyasına girmek daha ilgi çekici bir anlatım olarak benimsenmektedir.

Metinsel özellikleri açısından ele alındığında ise öykü, farklı özellikleri kapsamında değerlendirilmektedir. Alanyazında genellikle anlatısal, yazınsal, kurgusal türler başlıkları altında sınıflandırılmakta ve sınıflandırmada belirli bir uzlaşım bulunmamaktadır.

Yazınsal türler çerçevesinde ele alındığında, öykünün özellikleri açısından alanyazında en az konuşulan türlerden biri olduğu belirtilmektedir (Tosun, 2018: 7). Bu açıdan, öykünün edebi ya da dilsel özelliklerinin belirlenmesi, gelişim sürecinin ortaya çıkarılması açısından önem taşımaktadır.

1.3.3. Araştırma Makalesi

Metinler, üretilme amaçlarına göre türe özgü farklı dilsel ve biçimsel özellikler göstermektedir. Bu özellikler, belirli bağlamlarda uzlaşım kuralları çerçevesinde türe ilişkin beklentileri oluşturmaktadır ve bu beklentiler doğrultusunda metin içeriği ve biçimi ortaya çıkmaktadır (Bozkurt, 2019: 95). Önceki bölümlerde de değinildiği gibi metinsel özellikleri açısından araştırmacılar tarafından farklı başlıklar altında ulamlaştırılan türlerden biri de araştırma makaleleridir.

Araştırma makaleleri, ilgili alanlarda güncel ve yeni gelişmelerin bir sunumudur. Makaleler aracılığıyla bilgilerin ve bulguların yayılması, kullanılması ve teknolojinin ve bilimin gelişmesi mümkün olur (Şenöz Ayata, 2014: 28). Bilgilendirici bir metin türü olan araştırma makalelerinin de diğer metin türlerinde olduğu gibi “bir iletişimsel amacı ve geleneksel özelliklerinin bir parçası olarak da hem biçimsel hem işlevsel ve hem de düzen açısından kendine has özellikleri vardır.” (İnce Özyıldırım, 2010: 83). Bilimsel söyleme uygun olarak hazırlanmış, içerik ve biçim açısından doğru düzenlenmiş metinler, başarılı bir bilimsel metin üretimine katkı sağlarlar.

Metinlerin iletişimsel işlevleri, üretilme amaçları, üretilme biçimleri türe özgü yapılanmalarına etki etmektedir. Bu açıdan, “belirli bir araştırmanın sonuçlarına gönderimde bulunma, belirli bir bilimsel araştırmada ulaşılan sonuçları yeniden yorumlama ya da özgün sonuçlar ortaya koyma” (Uzun, 2001: 10), araştırma makalesi türünün yüklendiği işlevler arasında yer almaktadır. Araştırma makalelerinin üretilme

aşamasında türe özgü özellikler, belirli aşamalar çerçevesinde planlanır. İletişimsel amaç etrafında planlama yapıldıktan sonra bilimsel yöntemin basamakları takip edilir. Metin yapısının belirlenmesinde, söylem topluluğunun beklentileri doğrultusunda aşağıdaki düzenlemelerin yapılması gereklidir (Uzun, 2001: 13-15):

- Metnin çok anlamlılığa yer vermemesi, düz ve tek anlamlı olması,
- Geçerli ve güvenilir olması,
- Metnin çizgisel olarak izlenebilir olması, düşünsel düzenlemelerin yüzey

yapıda gösterilmesi.

Çok aşamalı bir yapıya sahip olan ve aynı zamanda kimi özelliklerin belirleyici rol oynadığı araştırma makalelerinin üretiminde, verilerin tutarlı bir biçimde okuyucuya sunulması metnin anlaşılması açısından önemlidir. Bu nedenle, bu özellikler çerçevesinde metnin konusu okuyucuda farklı yorumlara neden olmayacak biçimde kurgulanmalıdır. Bilginin sunumunda nesnel bir yaklaşımın benimsenmesi, açıklık ve bütünlük ilkesinin göz önünde bulundurulması ve gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, amacına uygun biçimde aşamalarla akıcı bir biçimde oluşturulmuş olması da okuyucuya ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Araştırma makalelerinin en önemli özelliği, bilgiyi sunmada tarafsız ve nesnel olması ve belirli bir söylem topluluğuna yönelik geçerli bir bilgi sunma hedefi taşımasıdır. Bu metinlerin yazar kimliğinin ön plana çıkmadığı, kişisel görüşlerin açıkça belirtilmediği metinler olması beklenmektedir. Ancak, bu çalışmanın konusu olmasa da son yıllarda yapılan çalışmalarda bilimsel söylemin bu türden özelliklerinin betimlenmesinde farklı yönelimler olduğu görülmektedir. Özellikle, Hyland'ın (2000) yaptığı çalışmalarla araştırma makalelerinde, yazarın okuyucuyla iletişimini sağlayan ve metnini tutarlı bir bütün haline dönüştüren ve böylece kimliğini, bakış açısını yansıtan çeşitli dilsel kullanımlara başvurduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla, geleneksel bakış açısının aksine yazarın kimliğinin, kişiliğinin metinde var olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır.

Araştırma makaleleri, yalnızca bilimsel bilgiyi aktarmakla kalmayıp bu bilgiye dayalı değerlendirmelerin de yapıldığı metinlerdir (Çakır, 2011: 9-10). Dolayısıyla, bu değerlendirmelerin yapılması sırasında yazar elde ettiği bulguyu başka bilimsel çalışmaların bulgularıyla desteklemekte, tartışmakta ve karşılaştırmaktadır. Bu

aşamada, bilgiyi tutarlı ve sistematik bir biçimde kanıtlarıyla sunabilmek için çeşitli ilişkiler kurmaya başvurmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TUTARLILIK VE KEHLER'İN TUTARLILIK YAKLAŞIMI

Çalışmanın bu bölümünde, incelenecek metinlerin özelliklerini ortaya çıkarmak için tutarlılık kavramının tanımı ve kavramsallaştırılması, farklı alanlardaki görünümü açıklanmıştır. Disiplinlerarası ortaklık ve farklıların betimlenmesine, çeşitli alanlardaki etkileşimin dilsel tutarlılık kavramına etkilerine yer verilmiştir. Daha sonra, metinsellik ölçütleri çerçevesinde dil çalışmalarında tutarlılık incelemelerine ve tutarlılık alanında yapılmış başlıca çalışmalara değinilmiştir. Ardından, çalışmanın çözümleme yöntemini oluşturan Kehler'in geliştirdiği tutarlılık yaklaşımı ayrıntılarıyla sunulmuş ve örneklerle yer verilmiştir.

2.1. TUTARLILIK

Tutarlılık, yalnızca dil çalışmalarının incelediği bir kavram olmamakla birlikte disiplinlerarası çalışmalarda sıklıkla rastlanan belirli ilkeler çerçevesinde açıklanan bir kavramdır. Özellikle sosyal bilimler alanında kullanıldığı biçimiyle de açıklanmasında alanlar arasında bir etkileşim olduğu görülmektedir.

Her disiplin, kendi alanyazını çerçevesinde tutarlılığı açıklamakta; özelliklerini betimlemekte ve sınıflandırmaktadır. Ancak yine de bir alana özgü tanımlamaların, ölçütlerin başka bir alan tarafından da kısmen ya da tamamen temel alındığı, uyarlandığı ya da geliştirildiği dikkat çekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar tutarlılığın, sıklıkla *psikoloji*, *felsefe* ve *mantık* alanlarında ve dil ile ilgili araştırmalarda çalışıldığını göstermektedir. Bu alanlarda tutarlılık, kimi zaman birbirine yakın bir anlamsal çerçevede ele alınmış; kimi zaman da birbiriyle bağdaşmayan başka özellikleri açısından tartışılmıştır. Böylece her yeni çalışma, başka bir yaklaşımın geliştirilmesine ya da ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle de farklı alanlarda tutarlılığın incelenmesi, bu kavramın temellerinin ortaya çıkarılması, ortak özelliklerinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Psikolojide tutarlılık kavramı, denge kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle, tutarlı olma hali davranışta dengeli olmak ile eşdeğer bir durum olarak ele alınmıştır. Bireyler, yaşamlarını sürdürebilmek için davranışlarında bir

denge kurma isteği ve ihtiyacı içindedirler (Ulutaş, 2021; Thagard, 2000). Daha çok bilişsel ve sosyal psikoloji alanlarında tartışılan bu kavramla, insan davranışının içinde bulunduğu çevreyle ve etkileşimde bulunduğu bireylerle ilişkisi temel alınmaktadır. Böylelikle, kişiler arası etkileşimde uyum sürecinin kontrolü ve sürekliliği açısından tutarlı olma haline gönderimde bulunulur. Bu çerçevede, tutarlı olma ilkeleri üzerine pek çok çalışma yapılmış ve düşüncede, davranışta tutarlı olmanın kuramsal dayanakları açıklanmıştır. Bu konuda *Osgood ve Tannenbaum Uygunluk Kuramı*, *Festinger Bilişsel Çelişki Kuramı* ve *Heider'in Denge Kuramı* davranış ve denge hali arasındaki ilişkiyi çeşitli açılardan ele alan ve alanyazında en çok gönderimde bulunulan çalışmalardandır. Bu kuramlara göre, bireyin çevresindeki kişilerle ilişkisindeki tutarlılığın korunması, sürekliliğinin sağlanması ya da bunun sağlanamadığı durumlarda davranış değişikliğine gidilmesi gerektiği açıklanmaktadır. bilişsel psikolojide ise tutarlılık ilişkisi, genellikle çıkarıma dayalıdır. Bir dizi düşüncenin, inancın ya da bilginin tutarlı bir bütün haline dönüştürüldüğü bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır: çıkarımlar aracılığıyla doğruluğuna ya da gerçekliğine inanılan bilgiler bir araya gelerek ya da getirilerek, nedensel ilişkiler kurularak bütüncül bir yargıya ulaşılabilir (Thagard, 2000: 3). Dolayısıyla, tutarlılık kavramı psikolojide davranışta tutarlılık, uyum, çelişki ve çıkarımlara dayalı olarak açıklanabilmektedir.

Felsefede tutarlılık ilişkisi ise bağlantılılık üzerine odaklanmaktadır. Anlama ve anlamlandırma sürecinde düşünceler arasında bir bağlantı olduğu görüşü benimsenir. Thagard (2000: 4), bağlantılılığın felsefede “aklı” temel alan Plato ve Descartes gibi rasyonalistlerin bakış açısıyla ve deneyci yaklaşımı benimseyen Locke ve Hume gibi filozofların yaklaşımıyla olmak üzere iki biçimde ele alındığını söyler. Özellikle, David Hume’un çalışmalarında tutarlılık kavramı geniş yer bulmuş ve anlama yetisi ve tutarlılık arasındaki ilişkiyi sağlayan bir dizi ilke olduğu savunulmuştur. Hume (2020: 29), bu durumu şöyle açıklamaktadır: “En garip ve başıboş hayallerimizde, hatta düşlerimizde, hayal gücünün oradan oraya koşmadığını; peş peşe gelen farklı idealar arasında yine de bir bağlantı gözetildiğini görürüz”. Yani, düşüncelerimiz sistemsel bir düzen içerisinde işlemekte ve deneyimler, durumlar arasında ilişki kurmamızı sağlamaktadır. Hume’a göre bu düzen, -sonraki yıllarda pek çok araştırmacı tarafından farklı biçimlerde de ele alınacak olan- *Benzerlik*, *Yalınlık*

ve *Nedenlilik* adını verdiği ilkelerle gerçekleşir. Psikoloji alanında belirtildiği gibi felsefe alanında, bu yaklaşımda da düşünceleri bağlayan parçaların tam olması anlam bütünlüğünün sağlanması için çok önemlidir. Bunun yanı sıra tutarlılık belleğin, duyuların ve deneyimlerin, doğal olayların akışı içinde yaşamımızı yönetebilmesi ile ilişkilendirilir. Hume, bu durumu ateş ve odun örneği ile açıklar. Hume'a (2020:58) göre *yanmakta olan bir ateşe odun atıldığında ateşin yanmaya devam etmesi, şiddetini artırması beklenir; ateşin sönme ihtimali düşünülmez*. İşte burada, nedensel ilişkilere bağlı bir çıkarıma başvurulur. Deneyimlerimiz ve alışkanlıklarımız aracılığıyla bu türden ilişkileri kurabiliriz. Dolayısıyla, düzenli düşünmeyi ve düşünceler arasındaki bağlantıyı sağlayan çeşitli ilişkiler vardır ve bunlar farklı zamanlarda aynı sonuçları göstermektedir. Bir başka ifadeyle, zaman ve mekânda farklılık olsa da düşüncede ve eylemde doğal olarak süregelen bir tutarlılık ilişkisi kurma eğilimi vardır.

Mantıkta tutarlılık ise akıl yürütmede önermeler aracılığıyla sağlanan bir ilişkinin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Aristo'dan günümüze kadar mantıkta akıl yürütme kavramı, doğru düşünmenin yöntemi olarak kabul edilmektedir (Topçu, 2006: 11). Akıl yürütmenin sağlanabilmesi için ise önermeler arası ilişkilerin ve çıkarımların temel alınması gerektiği savunulmaktadır. Böylece, düşüncelerin ya da bilgilerin doğruluğunun açıklanması, akıl yürütmeye bağlı olarak belirlenmektedir (Topçu, 2006; Özlem, 2004). Önerme boyutunda bu işlemin gerçekleşmesi ise öncül ve sonuç ilişkisinin kurulmasına ve buna dayalı bir çıkarıma ulaşılmasına dayanmaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Mantık alanında da tutarlılık; akıl yürütme süreçleri, önerme ve çıkarım kavramları ile ilişkilendirilmekte ve tüm bu zihinsel süreçlerin gerçekleşebilmesinin dil aracılığıyla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır (Özlem, 2004: 30). Buna göre, mantıksal ilişkilerin kurulabilmesi için düşüncenin dil ile sunulmuş olması gerektiği savunulmaktadır.

Farklı alanlarda yapılan çalışmalar, tutarlılığın kavramsallaştırılmasında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuştur. Görüldüğü gibi psikoloji, felsefe ve mantık alanlarındaki yaklaşımlar, tutarlılığın bağlantılılık işlevini *çıkartım*, *akıl yürütme*, *nedensellik* ve *uyum* kavramları ile ilişkilendirmektedir. Bu açıklamalardaki benzerlikten hareketle de alanlar arası bir etkileşim olduğundan bahsetmek mümkündür. Düşüncenin ifade edilmesinde bir araç olması nedeniyle, dil çalışmaları da bu alanlardaki çalışmalardan etkilenen bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Dil

alışmalarında tutarlılığın temellendirilmesinde, kavramsal olarak dayanaklarının belirlenmesinde sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan bu çalışmaların etkilerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla, dil çalışmalarında tutarlılığı değerlendirirken de farklı bilim dallarının açıklamalarından da yararlanmak gerekmektedir.

2.2. DİL ALIşMALARINDA TUTARLILIK İLİşKİLERİ

2.2.1. Metinsellik Ölçütleri ve Tutarlılık

Birinci bölümde de açıklandığı üzere metin kavramının tanımlanmasında hem dilsel hem de dil dışı ilişkilere ihtiyaç duyulmaktadır. Belirli bir iletişim durumunda dilbilgisel öğelerin yanı sıra toplumsal, kültürel özellikler de metnin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir.

Metinlerin, iletişimsel değerini ortaya koyabilmesi ve metinlerde anlamsal ilişkilerin kurulması için kimi özellikler taşıması gerekmektedir. Bu noktada metinsellik kavramı ortaya çıkar. Bir dilsel ürünün metin olabilmesini sağlayan ve “metni metin yapan bileşenlerin oluşturduğu bütün” (Uzun, 2011: 156) *metinsellik* olarak adlandırılmaktadır. Bu bütün ise bir dizi özelliği bir araya getirmektedir. Bu özellikleri belirleyen ölçütler Beaugrande ve Dressler (1981) tarafından yedi başlık altında toplanmıştır: *amaçlılık*, *kabul edilebilirlik*, *durumsallık*, *bilgisellik*, *metinlerarasılık*, *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*. Buna göre, metinler belirli bir durum bağlamında (*durumsallık*), belirli bir amaca uygun dilsel kullanımlarla (*amaçlılık*); başka metinlerle ilişki kurarak (*metinlerarasılık*); alıcısı için yeni bilgi taşıyan (*bilgisellik*) özellikler sergilemekte ve iletişimsel ortama uygun bir biçimde düzenlenerek (*kabuledilebilirlik*) ilişki kurmaktadır. *Bağlaşıklık* ise, tümceler arasındaki ilişkilerle açıklanan sözcüksel ve dilbilgisel bir olgudur. Bir başka ifadeyle bağlaşıklık, “metindeki bir öğeyle, onun yorumlanması için gerekli olan diğer öge arasındaki anlamsal bir ilişkidir.” (Uzun, 2011: 156). Bir diğer ölçüt olan *tutarlılık*, bağlaşıklık ilkesi ile yakından ilişkilidir. Tutarlılık, metnin yalnızca tümce düzeyinde açıklanamayan bütüncül bir yaklaşımla, çıkarımsal boyutuyla ilgilidir. Bu nedenle, tutarlılık diğer ölçütlere göre alanyazında daha çok incelenen ve karmaşık bir yapı

olarak görüldüğünden daha çok keşfedilmeye çalışılan ve tartışılan metinsellik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Bublitz, 1997: 1).

Metinselliğin temel ölçütlerinden biri olarak belirtilen tutarlılığa ilişkin alanyazında pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmaların her biri tutarlılığı farklı boyutlarıyla incelemiştir.

Tutarlılık aracılığıyla metnin parçaları arasındaki ilişki, metnin üretim ve tüketim bağlamında bütünlüğüne gönderimde bulunur. Bir başka deyişle, metni anlamak metnin tutarlı gösterimini içerir (Sanders, Spooren ve Noordman, 1992: 15). Metin parçaları arasındaki bu ilişki, anlamsal-mantıksal düzeyde dilsel kullanımlarla gerçekleştiği gibi söylemin bilişsel düzenlenmesinin bir sunumu olarak da ifade edilmektedir. Buna göre tutarlılık, iki veya daha fazla söylem bölütünün anlamsal ilişkisinin kurulması olarak tanımlanabilmektedir (Sanders, Spooren ve Noordman, 1992: 2). Metin tutarlılığı, dilsel birimlerin birbirine bağlanmasıyla anlamsal bir bütünlük yaratmaktadır.

Tutarlılık, bir diğer ölçüt olan bağlaşıklık kavramıyla yakın bir ilişki içindedir. Bağlaşıklık ve tutarlılık ölçütlerinin metin düzeyinde incelenmesi beraberinde farklı bakış açılarını da getirmiştir. Kimi araştırmacılar, bu iki kavramın birbirini tamamlayan birimler olduğunu öne sürerken; kimileri, her ikisinin de birbirinden tamamen farklı iki kavram olduğunu belirtmektedir. Yüzey yapıda dilsel kullanımlarla gerçekleşen bağlaşıklık, metin içindeki anlam ilişkilerinin kurulmasını sağlar ve metindeki bir ögenin, bir diğerine bağlanma biçimini ortaya koyar (Halliday ve Hassan, 1975: 4). Bağlaşıklık çözümlemesinde öncelikle anlamsal ilişkileri sağlayan bağlayıcılar aracılığıyla bağlantılılığın sağlanması gereklidir. Bağlaşıklıkla ilgili yapılan ilk çalışmalar, bir metnin metin olmasını sağlayan temel özelliği bağlaşıklık ilişkisi olarak belirtirler de (Halliday ve Hassan, 1976: 13), sonraki çalışmalar bu ilişkinin metin üretiminde tek koşul olmadığını göstermiştir. Tutarlılığın sağlanabilmesi ancak bağlaşıklık bir metinle mümkün olmaktadır; bağlaşıklık olmayan bir metnin tutarlı olması güçtür (Sanders, Spooren ve Noordman, 1992). Başka bir ifadeyle, bağlaşıklık metin içi incelemelerle metin tutarlılığına katkı yapan bir bileşendir. Buna göre, metinsel ilişkilerin düzenlenmesinde bağlaşıklık gerekli; ancak tek başına yeterli olmayan bir ölçüttür (Moe, 1979: 18). Çünkü bağlaşıklık, yalnızca metin odaklı incelemelere olanak sağlarken, tutarlılık hem okur hem de metin odaklı

gerçekleştirilen bilişsel bir süreçle mümkün olabilmektedir. İki kavram arasındaki en temel fark ise, bağlaşıklık ölçülebilir bir olgu iken tutarlılık doğrudan değerlendirilemeyen ve daha bütüncül çözümlemeler gerektiren bir kavramdır. Benzer biçimde, Kehler de (2019: 586) bağlaşıklığın söylemin tanımlayıcı bir özelliği olduğunu ancak ilişkisel yaklaşımda, tutarlılıkla taban tabana karşıt bir kavram olduğunu belirtir. Dolayısıyla, bu belirlemeler tutarlılığın birçok boyutta tek başına ele alınması gereken bir kavram olduğuna işaret etmektedir.

Wolf (2005: 12), tutarlılığı dilin üretim ve anlama aşamasının önemli bir parçası olarak açıklar. Metnin tutarlı sayılması hem üretim aşamasında hem de alıcıyla bulunduğu aşamada gerçekleşmektedir. Wolf'a (2005: 15-17) göre tutarlı bir şekilde yapılandırılmış bir metin/söylem, bazı kısımlarda daha fazla, bazı kısımlarda ise daha az belirgin olsa da birbirleriyle bir şekilde ilişkili olan tümceler topluluğu olarak varsayılır. Hobbs (1990: 10), bu durumu "Tutarlılık ilişkileri içinde bulunduğumuz dünyayı anlamlandırmamız için başvurduğumuz ilkelerdir. Tutarlılık ilişkilerini tanımak bu eylemi kolaylaştırmak için genel ilkeleri kullanmanın bir yoludur." ifadesiyle açıklar.

Kehler (2019), tutarlılığı açıklarken günlük yaşamdaki örneklerden yola çıkar. Ona göre, insanlar yaşamdaki durumları/olayları anlamlandırırken yalnızca algılarına güvenmezler. Bunu da bu algıların yalnızca zihinsel temsillerle sınırlı olmamasıyla ilişkilendirir. Kehler (2019: 583), bu görüşü Truswell'in *kardan adam yapma* örneği ile açıklar: *Kardan adam tamamlanmış tek bir ürün olarak görülse de gerçekte bir dizi işlemden oluşur; çeşitli boyutlarda kar topları, boyutlarına göre üst üste yerleştirme işlemi ve yüze yapılan çeşitli süslemelerle tamamlanır.* Örnekte de belirtildiği gibi tüm bu süreçlerin her biri ayrı bir işlemdir ve her biri diğerini tamamlar. Bir parçanın eksik ya da hatalı olması bütünün oluşmasına engel olur. Dolayısıyla, her bir parçanın kendi içyapısı vardır. Kardan adam örneğinde olduğu gibi algımızı bölümlememiz karmaşık bir olaydır ve durumlar/olaylar arasındaki farklı çağrışımların tanımlanması gerekmektedir. Bu da insanların algıladıklarının ötesinde çıkarımlar yapmalarına ve bu deneyimleri zihinsel modellerine eklemelerine olanak sağlar. Böylece çağrışımlar, yaşamsal deneyimler yoluyla zihnimizde var olur ve olaylar arasında ilişki kurmamızı sağlar ve kolaylaştırır.

Kehler (2019: 583-584), bu durumu daha somut bir biçimde kar topu örneği üzerinden aktarır:

Kar topu oynayan kişileri düşünelim. İki kişinin birbirine kar topu attığına tanık oluyoruz ve daha sonra ani bir gürültü duyuyoruz. Gürültüye yöneldiğimizde oyuncuların birinin yerde yattığını görüyoruz. Başka bir kanıtımız olmadığı sürece birinin, diğerine kar topu attığını ve bu nedenle de diğerinin yere düştüğünü düşünüyoruz.

Yukarıdaki örnekte durumlar arasında çıkarıma dayalı bir ilişki kurulmaktadır. Deneyimlerimiz aracılığıyla tekrarlanan olaylar arasında çıkarım yapmaktayız. Dilsel kullanımlarda da benzer bir çıkarım yolunun izlenmesi mümkündür. İki önerme arasındaki ilişkiyi açıklamak, tutarlılığını sorgulamak için her zaman kesin bir ipucuna ihtiyaç yoktur. Bu örnekte olduğu gibi dilsel kullanımlarla da çıkarımsal bir ilişki kurmak mümkündür.

(1) “I hope it will snow this weekend. I love building snowmen.”

Bu hafta sonu kar yağacağını umuyorum. Kardan adam yapmayı seviyorum.

(Kehler, 2019: 585)

Bu örnekte, bu hafta sonu kardan adam yapma isteğiyle ilgili doğrudan bir tümce bulunmamaktadır. Birbirinden bağımsız olarak değerlendirildiğinde, önermelerden ilkinde kar yağması isteği dile getirilirken diğerinde kişinin yapmayı sevdiği bir konu hakkında bilgi verilmektedir. Ancak, bu iki önermeyi birbirinden bağımsız önermeler olarak düşünmek doğru değildir. Bu önermeler birbiriyle ilişkili nedensel çıkarımları sunan önermelerdir. Buna göre ikinci önerme, hafta sonu kar yağması isteğinin kardan adam yapma isteğinden kaynaklandığını desteklemektedir. Burada, nedensel ilişki açıkça verilmese de bilişsel süreçler ve dünya deneyimlerimiz bize bu türden önermeleri tutarlı hale getirmemizi sağlar. Wolf, Gibson, Fisher ve Knight (2003: 3) da bu durumu aşağıdaki örneklerle açıklar:

(2a) “Bill hid John’s car keys. He was drunk.”

Bill, John’un araba anahtarlarını sakladı. O sarhoştur.

(2b) “Bill hid John’s car keys. He likes spinach.”

Bill, John'un araba anahtarlarını sakladı. O ısıpnağı sever.

Örnekte (2a), *John'un sarhoş olması* ve *Bill'in onun araba kullanmasını istememesi* sebebiyle anahtarları sakladığı çıkarımı yapıldığından, bu örnek tutarlı bir tümce dizisidir. Oysa, örnek (2b)'de böyle bir ilişki kurmak oldukça zordur. İkinci önermede belirtilen durum, Bill'in sevdiği bir yemeği ifade etmektedir. Bu nedenle, bu örnek tutarsız bir ilişki göstermektedir.

Örneklerden de anlaşıldığı gibi insan zihni tutarlı olanı algılamaya, iki durum arasında anlamsal-mantıksal bir ilişki kurmaya eğilim gösterir. İletişimin bir parçası olarak durumlar arasında bağlantı kurma işlevine sıklıkla başvururuz. Bu açıdan, yazılı ya da sözlü her türlü dilsel iletişimde bağlantılılık işlevinin doğru bir biçimde kurgulanması önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu bölümde tanımlaması yapılan tutarlılık kavramı hem disiplinlerarası çalışmalarda görünümü hem de dil çalışmalarındaki etkileriyle bir sonraki başlıkta ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır.

2.2.2. Tutarlılık Alanında Yapılan Temel Çalışmalar

Metin düzenlemesinde tutarlılık, pek çok araştırmacı tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve alanyazında araştırmacılar tarafından 350'nin üzerinde tutarlılık ilişkisi olduğu belirlenmiştir (Kehler, 2002: 5). Bu sınıflamalar, genel olarak birbirine benzer ölçütlerden oluşmakta ve benzer özellikler göstermektedir. Ancak yine de tutarlılığın açıklanmasını sağlayan ilişkiler üzerinde bir uzlaşım söz konusu değildir.

Tutarlılık üzerine yapılan çalışmaları, temel alınan özelliklere göre farklı gruplara ayırmak mümkündür. Çalışmaların bir kısmı, söylemin içeriğine odaklanmakta ve konu sürekliliğine dayanmakta (Garnham, Oakhill ve Laird, 1982; Givon, 1983); bir kısmı ise ilişki odaklı (relation) retorik ilişkiler boyutunda daha büyük söylem parçalarını inceleme eğilimi göstermektedir (Grimes, 1975; Meyer, 1975; Mann ve Thompson, 1987). Alanyazındaki tutarlılık yaklaşımları, temsil ettikleri söylem yapılarının amaçlarına göre de farklılaşmaktadır. Bazı yaklaşımlar yalnızca söylemin amacına uygun söylem yapısını temsil etmeyi amaçlar (Grosz ve Sidner, 1986). Bazılarında ise, söylemin bilgi yapısı dikkate alınır. Temsil ettikleri bilgi yapılarının ayrıntı düzeyine göre farklılık göstermektedirler (Wolf, 2005: 17). Bu

türden yaklaşımlarda tutarlılık ilişkisi, bir söylem bölütü tarafından aktarılan anlamın başka bir söylem bölütüyle nasıl ilişkili olduğunu yansıtır (Hobbs, 1990; Webber, Knott, Stone ve Joshi, 1999). Bunun yanı sıra, önerme düzeyinde anlamsal-mantıksal ilişkiler doğrultusunda tutarlılık incelemesinin yapılabileceği görüşü de benimsenmektedir (Mulder ve Sanders, 2012; Kehler, 2002; Kintsch ve Dijk, 1983).

Metin tutarlılığı konusunda ilk çalışmalardan biri Halliday ve Hassan (1976) tarafından gerçekleştirilmiştir. Halliday ve Hassan (1976), tutarlı bir metnin oluşması için temel bileşenin bağlaşıklık olduğunu savunmuş ve bağlaşıklığın temel özellikleri, bağlaşıklığı sağlayan dilsel/dilbilgisel görünümeler üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu görüşe göre bağlaşıklık, metinde anlamsal devamlılığın sağlanmasıdır. Bağlaşıklık, metnin bir ögesiyle diğeri arasındaki ilişkiyi sağlayan bir birimdir (Ventola, 1997: 104). Metin çözümlemelerinde ögeler arasındaki ilişki temel alınır; bir dilsel birim ancak diğeri birime başvurulur ve çözülür. Böylece, bağlaşıklık ögelerin neler olduğu nicel olarak tespit edilir ve ne türden bağlaşıklık ilişkisi kurulduğunun belirlenmesi sağlanır.

Tutarlılık alanında Halliday ve Hassan (1975), Dijk ve Kintsch (1983) ve Mann ve Thompson'ın (1987) çalışmaları, alanyazında en çok tartışılan ve farklı bakış açılarıyla çalışmalarda en çok yer alan temel kuramlar olarak karşımıza çıkan çalışmalardır. Metni, kullandığı dil birimi olarak tanımlayan Halliday ve Hassan'a (1975: 1-2) göre metin yalnızca dilbilgisel özelliklerle açıklanamaz; aynı zamanda tümceler arası ve tümceötesi birimlerle tutarlılık ilişkileri kurar. Metin, anlamsal bir birimdir ve bu birimi oluşturan tümceler arasındaki yapısal ilişkiler, tutarlılığa katkı sağlar (Halliday ve Hassan, 1976: 2). Metin tutarlılığının ancak bağlaşıklık ilişkileriyle sağlanabileceğini savunan bu görüşe göre, metin incelemelerinde iki tür bağlaşıklık ilişkisi vardır: *sözcüksel* ve *dilbilgisel bağlaşıklık*. Dilbilgisel bağlaşıklık *gönderim*, *değiştirim*, *bağlama* ve *eksilti*; sözcüksel bağlaşıklık ise *yineleme*, *üstanlamlılık*, *eşanlamlılık* ve *genel kavramlar* ilişkilerinin dilsel/dilbilgisel gösterimlerini kapsamaktadır. Halliday ve Hassan (1976) tarafından oluşturulan ve yüzey yapıda metinsel özellikleri ele alan bu yaklaşım, sayısız araştırmanın da konusu haline gelmiştir. Bu araştırmacıların belirlediği ilkeleri temel alan sonraki çalışmalarda, bağlaşıklık örüntülerini belirleyerek metin tutarlılığının gerçekleşme düzeylerini inceleyen pek çok araştırmaya rastlanmıştır (McCulley, 1985; Tierne ve Mosenthal,

1983). Ancak, diğer taraftan da bu bakış açısı tutarlılığı yalnızca tümce boyutunda ele alması, metnin yüzey yapısında incelemeler yapması ve çıkarımsal bir olgu olarak düşünülen metnin iletişimsel işlevini inceleme dışında bırakması gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Oysaki tutarlılık, dilbilgisel bağlaşıklık ilişkilerinden daha fazlasını içermektedir (van Tonder, 1999: 51). Bu nedenle, tek bir özellik etrafında tutarlılığı belirlemenin yetersiz olduğu düşünülmektedir.

Metinsel düzenleme ilişkilerini inceleyen bir başka yaklaşım ise Dijk ve Kintsch (1983) tarafından oluşturulmuştur. Genel ve tutarlı bir yaklaşım getirmeye çalışan bu modele göre metinsel tutarlılık hem anlamsal hem de bilişsel sürecin bir ürünüdür. Metin düzenlemesinde tutarlılık iki farklı boyutta yer alır: *yerel tutarlılık* (local) ve *bütüncül tutarlılık* (global). Yerel tutarlılık, metin parçaları arasındaki ilişkiyi sözcükler, söz öbekleri ve tümce boyutunda küçük ölçekli yapının kurulmasıyla ele alır. Ancak metinsel tutarlılık, yalnızca metin parçaları arasındaki ilişkiyi temel almaz; aynı zamanda metnin tamamını ele alır. Bu durumda, tutarlılık yerel anlamların bütüncül anlama taşınmasını gerektirir. Dijk'a (1977) göre anlamı birleştirmenin bir başka yolu, büyük ölçekli yapılarla gerçekleşir. Küçük ölçekli yapı ile ilişkilendirilerek daha bütüncül bir açıklama ve tanımlamanın ortaya çıkmasını sağlar. Her yerel seçim, metnin bütüncül yapısının anlaşılmasına az ya da çok katkı sağlamaktadır (Dijk ve Kintsch, 1983: 66). Büyük ölçekli önermeler tutarlılığı yansıtan, söylemi bir bütün olarak ele alan bütüncül tutarlılıkla ilgilidir. Büyük ölçekli yapı, her bir önermenin birbiriyle tutarlı olması durumudur. Küçük ölçekli birimler ise metnin içyapısıyla ilgilidir. Bu birimler, anlam devamlılığını sağlayan birimlerdir ve yerel tutarlılık ilişkileriyle metnin küçük parçalarını daha büyükleriyle birleştirir. Metin bütünlüğünde ise daha büyük birimlerle birleşir ve metin bir bütün olarak ele alındığında bütüncül tutarlılık ilişkileri gösteren edimsel düzlemde ortaya çıkar.

Grosz ve Sidner (1986), konuşucunun niyetinin söylem yapısını belirlediğini öne sürer ve bu yapıda üç düzey olduğunu belirtir: *dilsel durum* (linguistic), *amaç durumu* (intentional) ve *dikkat durumu* (attentional). Dilsel durum, söylemde bir bölümden diğerine geçerken çeşitli ipuçlarının olduğunu varsayar. Bir başka ifadeyle bağlaçlar, kiplik ve zaman gibi dilbilgisel unsurların kullanımı dilsel yapıya yardımcı olur. Amaç durumu ise, adından da anlaşılacağı üzere farklı söylem parçaları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu aşamada konuşucunun niyetinin, amacının

söylemin düzenlemesini etkilediği düşünülmektedir. Dikkat durumu, katılımcıların söylemde dikkatini belirli bir noktaya odakladıkları anlamına gelir. Yani, katılımcı süreklilik gösteren öğelere odaklanır ve söylemin devamında gönderimde bulunulan öğeleri tanır. Dikkat durumu, bilişte bir bilginin öncelenmesi ya da ötelenmesi konusunda dinamik bir “depo” görevi görmektedir (Turan, Zeyrek ve Bozşahin, 2012: 44). Adıl çözümlemeleri ve gönderim öğelerinin incelenmesi konuları dikkat durumuyla ilgilidir.

Bir başka çalışma ise ilişki odaklı tutarlılık çalışmalarından olan Mann ve Thompson (1987) tarafından geliştirilen *Sözbilimsel Yapı Kuramı*’dır. Bu araştırmacılar, söylemi betimleyici bir bakış açısıyla ve bütüncül bir biçimde incelemişlerdir. Kuram, tutarlılığı iki veya daha fazla söylem bölütü arasındaki ilişki düzeyinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, metnin parçaları arasındaki ilişkinin anlaşılmasını sağlayan bilişsel bir bakış açısı sunar. *Sözbilimsel Yapı Kuramı*’nda en küçük birim tümcedir ve bu kuram, metin içinde birbiriyle bağlantılı birimlerin mantıksal ilişkilerini ortaya koymaktadır. Söylemi oluşturan bölütlerin ancak ve ancak tamamı birbirine bağlı olduğunda tümce dizileri tutarlı olur (Sanders ve Spooren, 1999: 235). Mann ve Thompson’a (1987: 2-3) göre bu kuramı diğerlerinden farklı kılan özellik, metin türüne ve boyutuna bakılmaksızın açıklamalı incelemeler sunabilmesi ve önermesel ilişkiler için bir çerçeve çizebilmesidir. Temel amacı betimleme olan bu kurama göre metinlerde *çekirdek* (nucleus) ve *eklenti* (satellite) olmak üzere iki düzey vardır. *Çekirdek*, merkezde olanı ifade ederken *eklenti* ise, destekleyici bilgi sunan bir birim olarak adlandırılmaktadır. Bu açıdan çekirdek, metnin olmazsa olmazı; bir başka ifadeyle zorunlu parçasıdır. Dolayısıyla, çekirdeği metinden çıkarmak metin tutarlılığını bozan bir eylemdir. Ancak eklentiye metin dışında bırakmak tutarlılığa doğrudan etki etmemektedir. *Sözbilimsel Yapı Kuramı* metinsel ilişkileri; (1) *çekirdek üzerindeki kısıtlamalar*, (2) *eklenti üzerindeki kısıtlamalar*, (3) *çekirdek ve eklenti birleşimi üzerindeki kısıtlamalar* ve (4) *etki* olmak üzere dört temel alan düzleminde ve yirmi dört ilişki etrafında incelemektedir. Bu yaklaşım, ilişki sayısının fazlalığı ve ilişkilerin açık bir biçimde kodlanamaması gerekçesiyle eleştirilmektedir. Kuramın bir başka eleştirildiği nokta ise varsayımının iki söylem bölütü arasında tek bir ilişkiye dayalı olmasıdır. Oysaki, metin parçaları arasındaki ilişkiler birden fazla özellik gösterebilmektedir. Bu açıdan, tutarlılık

incelemesini yalnızca tek bir ilişkiyle sınırlı tutması, öznel değerlendirmelere yol açması ve en küçük inceleme birimi olarak tümceyi ele alması açısından eksik bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Tutarlılık kavramının kapsamını belirlemeye çalışan araştırmacılardan bir diğeri Hoey (1991)'dir. Hoey'e (1991) göre, tutarlılığın sağlanmasında dinleyici/okuyucu ilişkisi dikkate alınmalıdır. İletişimsel amacın gerçekleşmesi çözümlemenin önemli bir parçasıdır. Bu bakış açısında vurgulanan bir başka nokta ise bağlaşıklık-tutarlılık ilişkisidir. Halliday ve Hassan'da (1975) olduğu gibi Hoey de (1991) bağlaşıklığın tutarlılık için gerekli olduğunu ve tümceler arası ilişkinin sözcüksel bağlaşıklığı sağlayan bileşenlerinden *yineleme* yoluyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Sözcüksel yineleme düzeyleri derecelendirilerek tümceler arasında ilişkilerin kurulması sağlanır. Buna göre, tümceler art arda gelmese de metnin bütününde yinelemeler yoluyla konu sürekliliği ve bilgi akışının sürdürülmesi mümkündür.

Sanders, Spooren ve Noordman (1992), tutarlılığın ve onun dilsel görünümünün bilişsel süreçle ilgili olduğunu savunmaktadır. Bilişsel süreçlere dayandırdıkları sınıflamalarını dört tutarlılık ölçütüne ayırırlar: *temel işlem*, *tutarlılığın kaynağı*, *kutupluluk* ve *sıralılık*. Bu ölçütlerin oluşturduğu on iki alt bileşen çerçevesinde tutarlılık ilişkilerini incelerler. Sanders, Spooren ve Noordman'ın (1992) yaklaşımında tutarlılık, *nedensellik* (causal) ve *eklemeli* (additive) ilişkiler olarak iki farklı biçimde betimlenmektedir. Bu yaklaşımda okuyucu/dinleyici için bir söylemin kabuledilebilir olması, onun bir sözce dizisinden ayırt edilebilir özelliklerinin olmasıdır.

Hobbs (1990) ise yukarıdaki yaklaşımlardan farklı olarak çalışmasının temelini felsefe alanındaki çalışmalara ve çıkarım temelli bir kurama dayandırır. Hume tarafından 1748'de ortaya atılan fikirleri benimser. Buna göre, farklı düşüncelerin bir araya getirilmesini sağlayan bazı temel özellikler bulunmaktadır. Okuyucu/dinleyicinin çıkarımlarına dayanan bir ilişki kurulduğu savunulur. Ayrıca bu yaklaşımda diğer kuramlardan daha az sayıda tutarlılık ilişkisi vardır. Bu durum da bilginin kodlanmasını daha kolay hale getirmektedir (Wolf, 2005: 27). Hobbs'un (1990) çalışması düşünceler arasındaki bağlantıyı daha çok çıkarım aracılığıyla incelemiştir. Söylemin ancak doğru bir biçimde yorumlandığında tutarlı bir ilişkinin

mümkün olduğu belirtilir. Bunun için de dünya bilgisinden yararlanmayı zorunlu kılar. Günlük yaşantımızdaki deneyimler, alışkanlıklar dilsel kullanımların yanı sıra söylemin anlamlandırılmasını kolaylaştıran diğer etkenlerdir.

Martin (1992), çalışmasında tutarlılık ilişkileri ve dilsel yapı arasındaki ilişkiyi *söylem anlambilimi* açısından incelemiştir. Bu çalışmaya göre tutarlılık *dışsal* (external) ve *içsel* (internal) olmak üzere iki boyutta gerçekleşmektedir. İçsel ilişki, dış dünyadan bağımsız olarak metni kendi içinde değerlendiren ilişkidir. İçsel ilişki, Halliday'ın (1985) çalışmasında olduğu gibi metindeki dilsel gerçekleştirmelerle ilgilidir. Dışsal ilişki ise, olaylar arasındaki bilgisel ilişkileri metin dışındaki ölçütler etrafında inceleyen ilişkidir (Martin, 1992: 180). Martin, her ilişkinin dilsel özelliklerini gösteren kullanımlar için anlamsal özelliklere göre bir sınıflama yapar. Buna göre dilsel bağlayıcıları, *neden-sonuç* (cause-consequence) ve *neden-durumsallık-koşul* (cause-contingency-condition) gösteren belirli ilişkilerle eşleştirmiştir.

Grosz, Joshi ve Weinstein (1995), *merkezleme kuramı* (centering) adını verdikleri yaklaşımlarında tümceler arası göndergeler arasında yerel tutarlılık ilişkilerini ele almışlardır. Bu kuramda merkez kavramı, iki söylem bölümünü birbirine bağlayan sözcükler için kullanılır. Bir sözcükteki belirli ögeler, diğerlerinden daha merkezidir ve bu durum konuşmacının farklı türde gönderim ifadeleri kullanmasını etkiler (Grosz, Joshi ve Weinstein, 1995: 203). Merkezleme Kuramı, Grosz ve Sidner'in 1986'da oluşturduğu üçlü yapıdaki *dikkat durumuna* yoğunlaşır. Dikkat durumu metin boyunca yinelenen, tekrarlanan ögelerin göndergelerinin olmasıdır. Merkezleme Kuramı'nın Grosz ve Sidner'in (1986) çalışmasından farkı, daha büyük ölçekli yapılar üzerinde inceleme yapma olanağı sunmasıdır. Merkezler, söylem yapıları ve anlamsal birimlerdir; sözcükler, tümceler ya da sözdizimsel biçimler değildir (Grosz, Joshi ve Weinstein, 1995: 205). Daha çok adıl çözümlemeleri ile kendini gösterir ve ögelerin öncül önermelere göre dağılımı *geriye-dönük merkez* (Mg) ve *ileriye dönük merkez* (Mi) olarak incelenir. Bu nedenle, bu kuramda önermelerin sırası önemlidir. Dikkat durumu tek bir merkeze bağlı değildir ve aynı sözce farklı durumlarda farklı merkezlere sahip olabilmektedir.

Metin yapısına yönelik gelişmeler ve yeni yönelimler farklı bakış açılarıyla değerlendirilen pek çok çalışmayı da beraberinde getirmiştir. Tutarlılık

metnin/söylemin yapısını ortaya çıkarmak için önemli bir kavramdır. Bu nedenle de pek çok çalışma tutarlılığı sağlayan ilkelerin neler olduğunu belirlemeye yönelmiştir. Yukarıda bahsedilen çalışmalar geçmişten günümüze alanyazında en çok tartışılan ve çalışmalara konu olan araştırmalardır. Her biri metinlerin, metnin düzenlenişinin ve metnin okuyucu ve dinleyici tarafından algılanmasının farklı boyutlar açısından tutarlılığa ilişkin özelliklerini belirlemiştir. Ancak bu çalışmalardan bazılarında tutarlılık, öznel olarak ulaşılan ilişkilerin bir sunumu olmaktan öteye geçememiş; birçok çalışma bu belirlemeyi yaparken yeterli bir kuramsal altyapı oluşturamamış ve bu nedenle de yetersiz kalmıştır (Kehler, 2019: 586). Oysaki, kuramsal bir zemine oturtulmuş, belirli ilkeler çerçevesinde düzenlenmiş bir ilişki sınıflamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bu çalışmada da temel alınan Kehler'in (2002) geliştirdiği yaklaşım bu ihtiyacı karşılamak için var olan dilsel sorunlara çözüm olanakları sunma açısından tutarlılığı bir araç olarak ele almaktadır.

2.3. KEHLER'İN (2002) TUTARLILIK MODELİ

Kehler (2002), oluşturduğu tutarlılık kuramını filozof David Hume'un görüşlerine ve Hobbs'un oluşturduğu ilişkilere dayandırmaktadır. Hume'un 1748 yılında yayınlanan *Inquiry Regarding Human Understanding* (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma) adlı çalışmasında, düşünceler arasında bağlantılılığı sağlayan kimi ilişkiler olduğu belirtilmiştir. Bu bağlantılar aracılığıyla anlamsal bütünlük ancak parçaların eksiksiz ve yeterli olmasıyla kurulabilmektedir. Hume (2020: 30), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Farklı ideaların birbiriyle bağlantılı olduğu gözden kaçmayacak kadar açık olduğu halde, herhangi bir filozofun çağrışım ilkelerini sıralamayı ya da sınıflandırmayı denediğini işitmedim; oysa üzerinde durulmaya değer bir konu gibi gözüküyor. Bana kalırsa idealar arasında sadece üç bağlantı ilkesi vardır: Benzerlik, zamanda ve uzamda Yakınlık ve Neden ya da Etki.

Hume, fikirler arasındaki bu bağlantının birçok örnekle ele alınması ve bu ilkelerin genel ilkeler haline gelene kadar çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Hume tarafından düşünce temelinde ortaya atılan ve bilişsel ilişkileri içeren bu ilkeler, ilk kez

Hobbs (1990) tarafından tutarlılık ilişkileri olarak sınıflandırılmıştır. Ancak Hobbs, bu konuda derinlemesine bir ulamlaştırma yoluna gitmemiş, söylemi yorumlama düzeyinden öteye geçmemiştir (Kehler, 2002: 4). Hobbs (1990: 10), tutarlılık ilişkilerini tanımanın dünyaya bakış açımızı basitleştirmek için belirli genel ilkeleri kullanmak olduğunu savunur. Bu yaklaşımda, bir dizi tutarlılık ilişkisinin dayattığı kısıtlamaları karşılamak için gerekli çıkarımlar yapılarak söylem tutarlılığının oluşturulması sağlanır (Kehler ve Rohde, 2013). Hobbs'un tutarlılığı birçok yönden Merkezleme Kuramı'nın tam tersi bir biçimde işlemektedir. Bu yaklaşımda anlam, dünya bilgisi ve çıkarım yorumlamayı yönlendirirken, göndergesel seçimler devreye girmez.

Hobbs'a (1990: 85-86) göre tutarlılık çeşitli hedefler doğrultusunda ortaya çıkar. Dinleyici ya da konuşucunun üzerine odaklanan bu hedefler aşağıdaki gibidir:

- Konuşucu bir ileti bildirmek ister.
- İletin bazı hedefleri vardır.
- Konuşucu söylediklerinin önceden bildikleri ile bağlantılı olmasını sağlamalıdır.
- Konuşucu, dinleyicinin anlamadaki güçlüklerini kolaylaştırmalıdır.

Hobbs, bu hedefler çerçevesinde tutarlılığı dört farklı ilke (durum, değerlendirme, zemin, figür ve açıklama) ile ilişkilendirir ve her ilişki bu etkenlerden birine dayanır. Hobbs'un sınıflandırmasını temel alan Kehler (2002: 31) ise belirtilen dört etkenin herhangi bir söylem bölümünde görülmesinin mümkün olduğunu; yalnızca bir etkenin belirli bir ilişkiye ait olmayacağını ileri sürer ve 2002 yılında bilişsel, mantıksal-anlamsal ilişkiler doğrultusunda ve alanyazındaki bu kuramlardan hareketle tutarlılık ölçütlerini oluşturur.

Kehler, tutarlılık ölçütlerini belirlerken tutarlılık kuramlarının hangi temelde değerlendirilmesi ve karşılaştırılması gerektiği üzerine yoğunlaşmış ve Hume'un düşünceleri ve Hobbs'un sınıflandırmasının yanı sıra Maslow'un görüşlerinden de etkilenmiştir. Kehler, Maslow'un "Sahip olduğunuz tek şey bir çekiçse, her şeyi bir çivi olarak görmeye başlarsınız" (Maslow'dan aktaran Kehler, 2002: 1) ifadesiyle bir araştırmanın temellendirilmesi için öncelikle sözdizimsel, anlamsal ve söylemsel stratejiler açısından uygun bir araç ve buna bağlı olarak da bu aracın uygulanacağı bir dizi veri oluşturulması gerektiği düşüncesinden hareket etmiştir. Bu araç aracılığıyla

okuyucu/dinleyici çoklu tümcelerden oluşan yapılarda ve söylemde tutarlılık ilişkisi kurabilmektedir (Kehler, 2002: 2). Bu amaç doğrultusunda Kehler, alanyazındaki çalışmaları temel alarak yapılandırdığı aracını dilsel olguların çözümlenmesinde bir bileşen olarak kullanır. Kurama göre tutarlılık, dilsel sorunların çözümlenmesinde yalnızca yararlı bir araç değil; aynı zamanda da gerekli bir araçtır. Çünkü tutarlılığı ortaya koyma ihtiyacı dili anlamının temelini oluşturmaktadır (Kehler, 2002: 14).

Kehler’e (2002) göre, söylemi anlama ve anlamlandırma her sözcenin yorumlanmasıyla değil; sözcelerın diğerleriyle ilişkisiyle ortaya çıkarılabilir. Kehler bu durumu aşağıdaki örneklerle açıklar:

(3) “John took a train from Paris to İstanbul. He has family there.”

John Paris’ten İstanbul’a gitmek için trene bindi. Orada ailesi var.

(Kehler, 2002: 2)

Örnekte, John’un İstanbul’da bir ailesi olduğu ve bu nedenle trenle İstanbul’a gittiği çıkarımında bulunmak mümkündür. Tümceler arasında belirli bir ölçüde ilişki kurulabildiğinden bu örnek tutarlı bir ilişki sunmaktadır. Çünkü, burada belirtilen birbirini gerektiren doğal bir varsayımdır.

(4) “John took a train from Paris to İstanbul. He likes spinach.”

John Paris’ten İstanbul’a gitmek için trene bindi. O ıspanak sever.

(Kehler, 2002: 2)

Bu örnek ise, örnek (1)’e göre daha karmaşıktır. Ancak yine de örnek (1)’de olduğu gibi bir çıkarım yapılmasına olanak sağlar. Hobbs (1979) bu türden çıkarımların yapılabilmesi için bir senaryoya ihtiyaç olduğunu belirtir. Örnek (2)’de John, “ıspanağı çok sever. Türkiye’de iyi ıspanak yetişir, bu nedenle de İstanbul’a gitmek ister” çıkarımı yapılabilir. Örnek (1) ve örnek (2) arasındaki en temel fark, ilk örnekteki çıkarımın ikinci örnekte ancak *ek varsayımlar*la yapılabilmesidir. Bu nedenle, örnek (2) için dinleyici/okuyucu tarafından daha uzak bir çıkarım ilişkisi kurulabilmektedir. Kehler (2002: 3), bu örneklerde doğal dili anlama yeterliliğinin temelının tutarlılık kurmak olduğunu vurgulamaktadır. Burada anlatılmak istenen birbirine anlamsal olarak uzak her tümcede tutarlılık ilişkisinin olduğunu göstermek değil; okuyucu ya da dinleyicinin yukarıdaki örneklere benzer tümcelerle

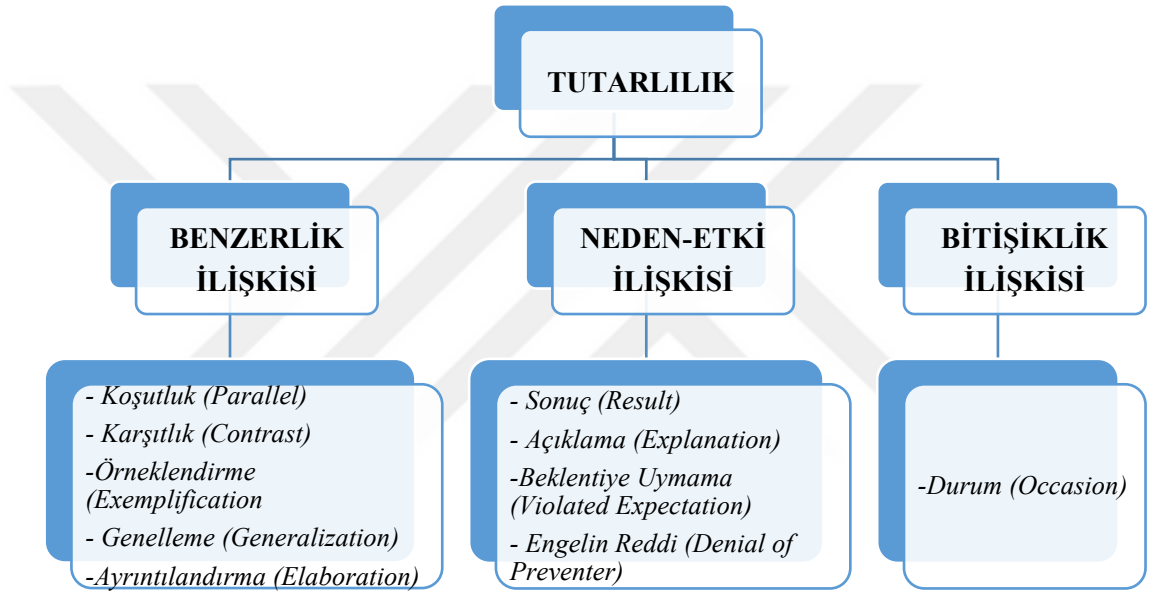
karşılaştığında bir çıkarım yapmanın yollarını araması, bir başka ifadeyle tümceleri anlamsal olarak tutarlı biçime getirme çabasıdır. Çünkü bir metinde tutarlılık ilişkisinin kurulması bize iletişim kurmayı, karşılıklı anlaşabilmeyi sağlar. Dolayısıyla bu durum, insanın dili anlama çabası, ilişki kurma ve tutarlı ögeleri arama ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Tutarlılık alanında yapılan önceki çalışmalardan farklı olarak Kehler'in çalışmasında önermeler arası tutarlılık ilişkileri yapısal düzeyde, mantıksal-anlamsal çerçevede açıklanır ve tutarlılığı incelemek için dilin başka yönlerinin de dikkate alınması gerektiği savunulmaktadır. Bu yaklaşım, somut dilsel uygulamaları içerir ve çözümlemeler dünyayı nasıl tutarlı algıladığımız ve bunu yaparken de nasıl odaklandığımızı gösterir (Kehler, 2002: 8). Buradaki ilişki, katı bir ilişki değildir; öznel yargılardan uzaktır ve mantıksal eklemlmeyi gerektirir.

Kehler'in (2002) tutarlılık modelinde önerme yapıları karşımıza çıkmaktadır. Tutarlılık ilişkileri "p ve q" önermeleri aracılığıyla çıkarım yoluyla incelenir. Kehler'in oluşturduğu tutarlılık sınıflamasında yer alan ilişkilerin tamamının temel dayanağı "Tümce (1) ve Tümce (2) ile eşlenen 'p ve q' önerme çiftini *sezdirim* (implication)-*çıkarım* (inference) ilişkisi" (Uzun, 2018: 154) aracılığıyla açıklanmasıdır. Çıkarımsal bir işlemin yapılmasında dinleyicinin/okuyucunun tümceye ilişkin bilgisi de önemli bir rol oynamaktadır. Dinleyici/okuyucu tümceye ilişkin bilgiye sahip değilse, yeni bilgiyi var olan inançları doğrultusunda tutarlı kılmaktadır. Bu durumda dinleyicinin/okuyucunun belirtilene karşıt görüş, düşünce ve duygu beslemesi de mümkündür ve değerlendirmesini bu fikirleri doğrultusunda yapar (Kehler, 2002: 12). Kimi zaman ise dinleyici/okuyucu için daha karmaşık, birbiriyle ilişkisi daha az kurulabilen ve ancak başka varsayımlarla, ek bilgilerle bir araya getirildiğinde tutarlı olabilecek önermelerle karşılaşılabilir. Yeterli bağlamın oluşturulamadığı, belirli bir ortaklık, karşıtlık ya da nedensel ilişkinin kurulamadığı bu gibi durumlarda tutarlılık ilişkisini belirlemek oldukça güçtür. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda Kehler (2002), tutarlılığın kurulmasında kimi zaman ek varsayımların, dünya bilgisinin ve başka senaryoların zorunlu olmadığını belirtmekte; ancak ihtiyaç duyulduğunda bu ilkelere başvurulabileceğini yine de bu durumun tutarlılık ilişkilerini daha az tutarlı hale getirdiğini vurgulamaktadır.

Kehler (2002) çıkarım yoluyla tutarlılığın incelenmesinde bu türden öznel yargıları dışarıda bırakan ilişkileri belirli ilkeler çerçevesinde ele alır. Hobbs'un geliştirdiği ilkelere bazı değişiklikler yaparak üç temel ilke belirler: *Benzerlik* (Resemblance), *Neden-Etki* (Cause-Effect) ve *Bitişiklik* (Contiguity). Bu ilişkiler, tümce 1 ve tümce 2 arasında kurulan çıkarım sürecini birbirinden farklı üç düzeyde inceleyen ilişkilerdir. Bu üçlü sınıflama ve her bir sınıflamanın alt ulamları aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Kehler'in Tutarlılık İlişkisi

Kaynak: Kehler, 2002: 15.

Benzerlik, *Neden-Etki* ve *Bitişiklik* ilişkileri birbirlerinden belirli ölçülerde farklılaşmaktadır. Kehler (2002), bu farklılaşmanın iki ilke temelinde olduğunu savunur: *varsayımların uygulandığı savlar* ve *çıkarım süreci*. Kehler'in çözümlemesinde tutarlılık ilişkilerini ortaya çıkaran varsayımlar vardır ve bu varsayımlar çıkarım yapmayı kolaylaştırır.

2.3.1. Benzerlik İlişkisi

Kehler'in (2002) tutarlılık ölçütlerinin ilk alt ulamı *benzerlik* (Resemblance) ilişkisidir. Benzerlik ilişkisi, karşılık gelen söylem varlıkları (kümeler) arasında

ortaklık ve karşıtlık olması ve bu ilişkilere ilişkin çıkarımların yapılması durumudur. En az iki önerme arasında karşılık gelen varlık dizileri sözdizimsel ya da anlamsal ilişkiler kurar.

Her ilişki için, dinleyici/okuyucu öncelikle ilk tümceden “ $a_1 \dots a_n$ ” varlıkları kümesi üzerinde geçerli olan bir $p1$ ilişkisini tanımlar. Daha sonra, ikinci tümceden “ $b_2 \dots b_n$ ” varlıklar kümesine uygulanan $p1$ ilişkisine karşılık gelen $p2$ ilişkisi kurulur. Bir başka ifadeyle, tümce 1 ve tümce 2’den $p(a_1, a_2, \dots)$ ve ona karşılık gelen tümce 2’den $p(b_1, b_2, \dots)$ çıkarımı yapılır. Yani, benzer “a ve b” varlıklarına ve ortak bir “p” önermesine ulaşılır. Tümcelerde “a ve b” varlıkları yalnızca bir ögeyle kurulabildiği gibi tümcenin uzunluğu ve kurduğu ilişkiler göz önünde bulundurularak “n” sayıda da olabilmektedir. Tutarlılık, her iki tümcede yer alan “a ve b” üyelerinin arasında kurulan ortak ilişki aracılığıyla, yani p önermesini oluşturan $p1$ ve $p2$ arasındaki ortaklık ya da karşıtlıkla oluşur. Dolayısıyla, bu ilişkide iki önerme arasındaki karşılıklı varlıkların nasıl ilişki kurduğuna bakılır. Önermelere ve varlıklar kümesine ilişkin açıklamalar aşağıdaki örneklerle gösterilmiştir.

(5) “Jill built a snowman, and Sue made snow angel.”

Jill bir kardan adam yaptı ve Sue da kar meleği yaptı.

(Kehler, 2019: 588)

Yukarıdaki tümcelerden ilki $p1$, ikincisi ise $p2$ önermesini oluşturmaktadır. Bu tümcelerde ortaklık gösteren bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. $P1$ ve $p2$ ortak bir konu üzerinde odaklanır: “*bugün karda BİR ŞEYLER yapıldı*”. Buna göre $p1$ ve $p2$, *bir şey yap-* üzerine bir “P” önermesi kurmaktadır. Bir başka ifadeyle, $p1$ ve $p2$ ’yi kapsayan bir “P” önermesi bulunmaktadır. Koşutluk gösteren ögeler incelendiğinde ise *Jill* ve *Sue* arasında bir ilişki görülmektedir. *Jill* ilk tümcede $a1$ ’i, ikinci tümcede ortaklık gösteren *Sue* ise $b1$ ’i ifade etmektedir. Bu ögeler, her iki tümcede de karda bir şeyler yapan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu $a1:b1$ ilişkisi “ $q1$ ” ortaklığı kurmaktadır. Aynı zamanda *kardan adam* ve *kar meleği şekli* arasında da bir ilişki kurulmaktadır. İlk tümcede *kardan adam* ($a2$) yapılırken, ikinci tümcede *kar meleği şekli* ($b2$) yapılmaktadır ve bu iki durum da “ $q2$ ” ortaklığı kurmaktadır. Bu tümceler arasında $a1:b1$ ve $a2:b2$ olmak üzere iki varlık üzerinde ortaklık ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Benzerlik, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi önermeler arasındaki çıkarım ilişkisi ile açıklanan anlamsal bir süreçtir. Çünkü Kehler’e (2002:18) göre çıkarım genel bilişsel yetimizin bir gösterimidir. Önermeler arasında bu türden ortaklık ya da karşıtlık ilişkilerini gösteren benzerlik ilişkisini oluşturan beş alt bileşen bulunmaktadır: *Koşutluk*, *karşıtlık*, *örneklendirme*, *genelleme* ve *ayrıntılılandırma*. Tablo 1’de bu ilişkileri gösteren kısıtlamalara ve bağlayıcılara yer verilmiştir.

Tablo 1: Benzerlik İlişkisi

İlişki	Varsayım	Bağlayıcı
Koşutluk	$p(p_1)$ ve $p(p_2)$, $q_i(a_i)$ ve $q_i(b_i)$	Ve (and)
Karşıtlık	$p(p_1)$ ve $\neg p(p_2)$, $q_i(a_i)$ ve $q_i(b_i)$	Fakat (but)
Örneklendirme	$p(p_1)$ ve $p(p_2)$, $q_i(a_i)$ ve $\neg q_i(b_i)$	Örneğin (for example)
Genelleme	$p(p_1)$ ve $p(p_2)$; $q_i(a_i) \subset q_i(b_i)$	Genel olarak (in general)
Ayrıntılılandırma	$p_1 = p_2$, $a_i = b_i$	Yani (that is)

Kaynak: Kehler, 2002: 19.

Kehler (2002: 18) kuramını açıklarken benzerlik ilişkisi ile ilgili Tablo 1’de belirtilen kısıtlamalara ve varsayımlara dikkat çeker. Burada yer alan bilgiler, çalışmasının verisinden, katılımcılardan ve kümeler üzerindeki özellikler açısından elde ettiği sonuçları göstermektedir. Daha genel özellikleri içeren birimler, alt küme ilişkisinin yönünü tersine çevirebilen özellikler taşıyan alt kümelere bölünebilirler. Ancak bu tabloda gösterilen bağlayıcılar yukarıda belirtilen örneklerde sunulan ilişkilerle tutarlı bağlayıcılardır; her zaman tek, değişmez bir kullanımı gerektirmez. Bu nedenle ilişkilerin tanımlanmasında kullanılmaları zorunlu değildir. Bunun yanı sıra aynı bağlayıcılar birden fazla tutarlılık ilişkisiyle de uyumlu olabilmektedir.

- (6) a. “Bill went to the movies, *and* Hillary went to the store.” (Parallel)
b. “Bill went to the movies, *and* (then) he came home.” (Occasion)
c. “Bill went to the movies, *and* (*as a result*) Hillary got upset.” (Result).

a. *Bill sinemaya gitti ve Hillary mağazaya gitti. (Koşutluk)*

b. *Bill sinemaya gitti ve (sonra) eve döndü. (Durum)*

c. *Bill sinemaya gitti ve (sonuç olarak) Hillary üzüldü. (Sonuç)*

(Kehler, 2002: 26)

Örneklerde görüldüğü gibi “and” (ve) bağlayıcısı üç farklı tutarlılık ilişkisi kurabilmektedir. Bu durum “and” bağlayıcısının belirsiz bir işlev üstlendiğini

göstermemektedir. Bağlayıcının üç farklı ilişkide kullanılıyor olması, belirli bir tutarlılık ilişkisini zorunlu olarak yansıtmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra “and” (ve) bağlayıcısı “and similarly, and likewise, and...too” (ve benzer biçimde ve ...-DA) biçiminde kullanıldığında ise yalnızca koşutluk ilişkisini göstermektedir.

Benzerlik ilişkisinin kurulmasında çeşitli güçlükler de yaşanabilmektedir. Bu da var olan durumla ilgili kapsamlı bir artalan bilgisine sahip olmamaktan kaynaklanmaktadır. Bu durumu Kehler (2002: 19), Hobbs’un (1990) bir fizik kitabından aldığı örneklerle açıklar.

- (7) “The ladder weighs 100 lb with its center of gravity 20 ft from the foot, and a 150 lb man is 10 ft from the top.”

Merdiven, kendi ağırlık merkezinden 6 metre uzaklıkta olup 45 kg ağırlığındadır ve 68 kg ağırlığındaki adam, ucundan 3 metre uzaklıktadır.
(Kehler, 2002: 19)

Kehler’e (2002) göre bu örnekteki tümceler, koşut bir ilişki gösterir ancak burada aynı zamanda anlaşılması zor bir çıkarım işlemine ihtiyaç duyulmaktadır. Çıkarım yapılabilmesi için belirli bir düzeyde fizik bilgisi gerekmektedir. Dolayısıyla, bu tür örneklerde tutarlılık vardır; ancak çıkarım yapılması güçtür. Tutarlılık ilişkisinin kurulmasını güçleştiren bir başka biçim ise edilgen tümcelerdir. Edilgen tümceler anlamsal olarak bir değişiklik gerçekleştirilmesine karşın sözdizimsel değişiklikler oluşturur ve bu da metinde tutarlılığı azaltır.

- (8) “Bill looks up to Jack Kennedy, and Eleanor Roosevelt is admired by Hillary.”

Bill, Jack Kennedy’ye hayranlık besliyor ve Hillary de Eleanor Roosevelt’e hayran.

(Kehler, 2002: 20)

Bu örnek, dinleyici/okuyucu için benzerlik ilişkisi bağlamında tutarlılık kuracak bir zihinsel işlemlenin gerçekleşmesini güçleştirmektedir.

Benzerlik ilişkisiyle ilgili çıkarım yapmadan önce kimi aşamalara dikkat edilmesi gerekir. Öncelikle, ilişkinin kurulmasını sağlayacak savın niteliği ve sayısı ve buna bağlı olarak nesneler arası ilişki sayısı belirlenmelidir. İki önerme arasındaki

ilişkiden ortaya çıkan p önermesini (p_1+p_2) oluşturan nesneler arası ilişki sayısı “0” olabileceği gibi ikiden fazla da olabilmektedir. İlişki sayısı belirlendikten sonra ise “a ve b” arasında benzerlik gösteren uygun savlar nitelik olarak tanımlanmalıdır. Böylece, hangi “a”ların hangi “b”lerle uyumlu, tutarlı olduğu ortaya çıkarılarak benzerlik ilişkisi kurulur. Benzerlik, anlamsal bir işlem olarak sözdizimsel yapıların konuşucu ya da yazarın sözcelerini dinleyici ya da okuyucuları için yapılandırarak anlamlı hale gelmesine yardımcı olan bir süreçtir (Kehler, 2002: 20).

2.3.1.1. Koşutluk İlişkisi

Benzerlik ilişkisinin ilk alt bileşeni *koşutluk*dur. Koşutluk, adından da anlaşılacağı üzere önermeler arasında bir ortaklık olması durumunda yapılan çıkarımları ifade eder.

- (9) “Dick Gephardt organized rallies for Gore and Tom Daschle distributed pamphlets for him.”
Dick Gephardt, Gore için bir miting düzenledi ve Tom Daschle onun için broşürleri dağıttı.

(Kehler, 2002: 16)

Bu örnekte, *Dick Gephardt* (a1) ve *Tom Daschle* (b1) arasında bir koşutluk ilişkisi bulunmaktadır. İki ögenin de benzer özelliğe sahip olan politikacılar olduğu görülmektedir. Aynı durum, aynı kişiye gönderimde bulunan *Gore* (a2) ve *o(nun)* (b2) için de geçerli olmaktadır. Bu örnekte de koşutluk ilişkisi karşılıklı iki öge arasında sağlanmıştır. Koşutluğun kurulabilmesinde “a2 ve b2” arasındaki ilişkide olduğu gibi aynı varlık üzerinden bir ilişki kurulması her zaman zorunlu değildir. P1 ve p2 *bir şey yapmayı destekle-* ortaklığında bir “p” ilişkisinin kurulmasına izin vermektedir. Ayrıca *düzenle-* (organize) ve *dağıt-* (distribute) eylemleri yakın anlamlı sözcükler olmasa da tıpkı *Gore* ve *o(nun)* ilişkisinde olduğu gibi *bir siyasi adayı destekle-* ortaklığı kurar.

2.3.1.2. Karşıtlık İlişkisi

Kehler’in tutarlılığında benzerlik ilişkisi kuran bir diğer ölçüt *karşıtlık*tır. Koşutluktan farklı olarak ögeler arasında karşıtlık içeren ilişkileri göstermektedir.

Belirli bir ortaklığa sahip sözcelerden çıkarım yapmaya odaklanmak yerine iki önermenin birbirlerinden ayrılma noktalarını işaret eden karşıtlık ilişkisi kurulabilmektedir. Karşıtlık ilişkisi iki biçimde gerçekleşmektedir.

(10) “Gephardt supported Gore, but Armey opposed him.”

Gephardt, Gore’u destekledi ancak Armey ona karşı çıktı.

(Kehler, 2002: 16)

(11) “Gephardt supported Gore, but Armey supported Bush.”

Gephardt Gore’u destekledi ancak Armey Bush’u destekledi.

(Kehler, 2002: 16)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi karşıtlık hem bağlayıcı ile hem de karşıt anlamda bir eylemin kullanılmasıyla kurulabilmektedir. Örnek (10)’da tümce dizilişi açısından koşutluk ilişkisi oluşturan önermeler, bağlayıcı aracılığıyla olumsuzlanarak karşıtlık ilişkisine dönüştürülmektedir. İlk tümcede $p(a1, a2)$; ikinci tümcede ise $p(b1, b2)$ karşıtlığı vardır. Yani, $p1$ ’de *Gephardt* ($a1$) ve $p2$ ’de *Armey* ($a2$); $p2$ ’deki *Gore* ve ($b1$) ve *onu* ($b2$) arasındaki ilişkiyle karşıtlık gösterir. Bunun nedeni hem bağlayıcı kullanımı hem de anlamsal olarak olumsuzluk ifade eden bir eylemin (oppose/karşı çık-) kullanılmasıyla ilk tümcede yer alan ifadenin olumsuzlanmasıdır. Dolayısıyla $p2$, $p1$ ’in karşıtı bir durumu ifade eder.

Örnek (11) incelendiğinde ise bu kez $p2$ ’deki tümcenin karşıtlık göstermesinde yalnızca bağlayıcıdan yararlanıldığı görülmektedir. Kehler (2002:16), buradaki ilişkiyi $p(a1, a2)$ ve $p(b1, b2)$ olarak tanımlar. İlk önermede, $a1$ *Gephardt*’ı işaret ederken ikinci önermede *Armey*’yi $b1$ olarak görmekteyiz. Aynı durum, *Gore* ($a2$) ve *Bush* ($b2$) arasında da bulunmaktadır.

Karşıtlık ve koşutluk durumu, olaylar ya da durumlar arasındaki benzerlik ya da farklılıklara göre belirlenmektedir. İki durum arasındaki temel fark: karşıtlık ilişkisinde yazarın ya da konuşucunun niyetine bağlı olarak seçimler yapılarak ikinci önermenin anlamsal ya da yapısal olarak olumsuzluk görünümü sergilemesidir. Kehler (2002: 16) çalışmasında, bu iki ilişkinin sıklıkla “ve” (and) ve “fakat” (but) bağlayıcıları kullanılarak yapıldığını vurgular.

2.3.1.3. Örneklendirme İlişkisi

Benzerliği oluşturan bir diğer ilişki örneklendirme ilişkisidir. Örneklendirme ilişkisi, tümcelerdeki ögeler arasında bir küme-altküme ya da üyelik ilişkisi kurar.

Bu ilişki genel durumun, olayın, ifadenin bir dizi tümce arasından çıkarılarak betimlenmesi ve bir örnekle sürdürülmesi olarak açıklanır. Örneklendirme aracılığıyla, tümce 1’deki $p(a_1, a_2 \dots n)$ ve tümce 2’deki $p(b_1, b_2 \dots n)$ ilişkisinden “b, a’nın altkümesi ya da üyesidir” çıkarımı yapılır.

(12) “Children love to play in the snow after a storm. Today, Jill built a snowman.”

Çocuklar fırtınadan sonra karla oynamayı severler. Bugün, Jill bir kardan adam yaptı.

(Kehler, 2019: 588)

Örneklendirme ilişkisi aracılığıyla bu örnekte, *Jill’in bir ocuk olduğu* ve *kardan adam yapmanın* da bir oyun olduğu anlaşılabilmektedir. Birinci tümcede *ocuklar* a_1 ’i, *karla oynamak* a_2 ’yi; ikinci tümcede ise *Jill* b_1 ’i ve *kardan adam* da b_2 ’yi göstermektedir. Bu ilişkiye göre b_1 , a_1 ’in; b_2 ise a_2 ’nin bir üyesidir. Jill, ocuğun; kardan adam da karla oynanan bir oyunun alt kümesi konumundadır. Ayrıca örnekte görüldüğü gibi ilk tümcede belirtilen durumun herhangi bir bağlayıcıya başvurulmadan kullanılması da mümkündür.

2.3.1.4. Genelleme İlişkisi

Benzerlik ilişkisinin son alt ilişkisi *genelleme* yoluyla tutarlılığı sağlamaktadır. Kehler’in genellemesi, tümceler arasında karşılıklı bir ye-alt küme ilişkisi üzerine kuruludur. Genelleme, bir savın özetlenmesi olarak ifade edilir.

Genelleme ilişkisi örneklendirme ilişkisi ile benzerlik göstermektedir. Örneklendirme ilişkisinden farklı olarak genellemede tümce dizilişi yer değiştirmektedir. Genelleme ilişkisinin kurulmasında bu kez ilk önermedeki a ögesi/ögeleri, b ögesinin/ögelerinin altkümesi ya da yesi konumundadır. Bunun yanı sıra bu ilişkide “sıklıkla, genellikle, çoğunlukla” gibi ifadeler de kullanılabilmektedir.

- (13) “Bayh campaigned hard for Gore in 2000. Young aspiring politicians often support their party’s presidential candidate.”

Bayh 2000’de Gore için çok fazla mücadele etti. Gelecek vadeden genç politikacılar sıklıkla partilerinin başkan adaylarını destekler.

(Kehler, 2002: 17)

Örneklendirmeden farklı olarak bu örnekte *Bayh* a1’i, *Gore* a2’yi göstermektedir. *Gelecek vadeden genç politikacılar* b1’i, *partilerinin başkan adayları* ise b2’yi ifade etmektedir. Bu durumda bu kez “a1 ve a2” ögeleri sırasıyla “b1 ve b2” ögelerinin bir üyesi ya da altkümesi konumunda yer almaktadır. Kehler’e (2002: 17) göre bu iki ilişki ikinci tümcelerin olumsuz biçimde oluşturulmasıyla da kurulabilir.

- (14) “Children love to play in the snow after a storm. But today Jill stayed inside.”

Çocuklar fırtınadan sonra karda oynamayı severler. Fakat bugün Jill içerde kaldı.

- (15) “Today Jill stayed inside. Usually children love to play in the snow after a storm.”

Bugün Jill içerde kaldı. Genellikle çocuklar fırtınadan sonra karda oynamayı severler.

(Kehler, 2019: 589)

Örnek (14) örneklendirme ilişkisinin, örnek (15) ise genelleme ilişkisinin olumsuz biçimi olarak ifade edilir. Bu örneklerde, tümce dizileri değiştirilerek olumsuz olarak yapılandırılmıştır. Kehler (2002: 17), bu ilişkiye “exception” adını vermektedir. Alanyazındaki karşılıklarıyla *ayrıklık*, *kural dışılık*, *hariç tutma* olarak adlandırılmaktadır. Örnek (14), örneklendirme ilişkisinde olduğu gibi bir özellik gösterir ancak bu kez iki tümce arasındaki ilişkide bir anlamsal olumsuzluk vardır. Yani, birinci tümcedeki $p(a1, a2)$ önermesi; ikinci tümcedeki $\neg p(b1, b2)$ önermesiyle ilişki kurmaktadır. Benzer biçimde örnek (15)’te gösterildiği gibi genelleme ilişkisinde ikinci tümcede $\neg p(b1, b2)$ olumsuzluk ilişkisi kurulur.

2.3.1.5. Ayrıntılandırma İlişkisi

Benzerlik açısından tutarlılık gösteren son ilişki var olan önermenin yeniden oluşturulması, yeniden sunulması olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılandırmada metnin

anlaşılması için bir durumun betimlenmesinde karşılık gelen ilişkiler ve varlıklar, aynı ögeye ilişkin olmakla birlikte tanımlandıkları bakış açısı ve ayrıntı düzeyinin genellikle farklı olmasıyla ortaya çıkan bir ilişkidir. Bir başka ifadeyle aynı olayın, durumun farklı bir bakış açısıyla daha detaylı biçimde yinelenmesidir.

Bu ilişkide tümce 1 ve tümce 2'den yapılan çıkarım “p(a1, a2...)” biçiminde ifade edilir.

- (16) “A young aspiring politician was arrested in Texas today. John Smith, 34, was nabbed in a Houston law firm while attempting to embezzle funds for his campaign.”

Bugün Teksas'ta gelecek vadeden genç bir politikacı yakalandı. 34 yaşındaki John Smith, Houston'daki bir hukuk bürosunda kendi kampanyası için fonları zimmetine geçirirken yakalandı.

(Kehler, 2002: 18)

Yukarıdaki örnekte, *John Smith* tarafından işlenen bir suça ilişkin bilgiler verilirken eylemi gerçekleştiren öznenin adı ve yaşı gibi bilgiler ikinci tümcede sunulmuştur. Bu önermede iki durumun tek bir tümcede anlatılarak ayrıntılandırmaya başvurulduğu görülmektedir. *Smith, Houston'daki hukuk bürosu ve kampanya fonları* kendi arasında tutarlı öğelerdir ve *politikacı* üzerine kurgulanır.

2.3.2. Neden-Etki İlişkisi

Kehler (2002: 20), benzerlikten farklı bir usamlama türü olarak adlandırdığı bir diğer tutarlılık ölçütünü *neden-etki* (cause-effect) ilişkisine dayandırmaktadır. Neden-etki ilişkisi, dinleyici ya da okuyucunun sırasıyla birinci (p) ve ikinci (q) önermenin birbirine bağlanma yolunu gösteren bir sezdirim oluşturmaktadır. Bu ilişki, “dil konuşucusu ve dinleyicisinin iki ayrı tümcenin taşıdığı önermeler (p ve q) arasında kurduğu çıkarıma dayalı ilişkiler” (Çetintaş Yıldırım, 2016: 77) olarak tanımlanmaktadır. Tümce 1 ve tümce 2 arasındaki neden-etki önermeleri bir sezdirim yoluyla kurulur.

Neden-etki ilişkisi, incelemede odaklandığı ilişkiler açısından benzerlik ilişkisinden farklılık gösterir. Benzerlik ilişkisinde önermedeki alt birimler (a ve b) arasındaki ilişki temel alınırken neden-etki ilişkisi her bir ifadenin tümce düzeyinde

anlamsal betimlemesine dayanır (Kehler, 2002: 22). Bu açıdan, neden-etki sözdizimsel düzeyde koşutluk göstermemektedir. Bunun nedeni, sözdizimsel koşutluğun tutarlılığın kurulması için herhangi bir gereklilik oluşturmamasıdır. Bu ilişkide, bileşenlerin belirlenmesinde tümcelerin sunuluş biçimi etkin bir rol oynar. Nedensel ilişkilerin incelenmesi ve ilişkilerin belirlenmesi, yazarın iletişimsel amacı ve bu amacı gerçekleştirmek açısından yaptığı dilsel seçimleri sunması açısından önem taşımaktadır. Kehler'in (2002) çalışmasında elde ettiği bulgular çerçevesinde neden-etkiyi gösteren varsayımlar ve bağlayıcılar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Neden-Etki İlişkisi

İlişki	Varsayım	Bağlayıcı
Sonuç	$p \rightarrow q$	Ve (böylece), sonuç olarak (therefore)
Açıklama	$q \rightarrow p$	Çünkü (because)
Beklentiye Uymama	$p \rightarrow \neg q$	Ancak (but)
Engelin Reddi	$q \rightarrow \neg p$	Buna karşın (even though, despite)

Kaynak: Kehler, 2002: 21.

Yukarıdaki tabloda belirtilen bağlayıcılar çalışmanın verileriyle sınırlı kalmakta; kimi durumlarda hiçbir bağlayıcı kullanımına gerek duyulmadan da ilişkiler gerçekleşmekte ve aynı zamanda bağlayıcıların farklı ilişkilerde de görülmesi mümkün olmaktadır. Bağlayıcılar, her ne kadar iki veya daha fazla tümce arasındaki tutarlık ilişkilerini belirlemeye yardımcı olsalar da tek başlarına tutarlılık oluşturmazlar. Bu durum, aşağıdaki örnekte “çünkü” bağlayıcısı kullanılarak gösterilmiştir.

- (17) a. “The domestic pharmaceutical industry fears the institution of a Medicare drug benefit. Former president George Bush hates broccoli.”
b. “The domestic pharmaceutical industry fears the institution of a Medicare drug benefit because former president George Bush hates broccoli”.

a. *Yerli ilaç endüstrisi Medicare ilaç yardımından korkmaktadır. Önceki başkan George Bush brokoliden nefret eder.*
b. *Yerli ilaç endüstrisi Medicare ilaç yardımından korkmaktadır çünkü önceki başkan George Bush brokoliden nefret eder.*

(Kehler, 2002: 33)

Yukarıdaki örneklerde iki tümce arasında nedensel bir ilişki bulunmamaktadır. “Çünkü” bağlayıcısının kullanılması nedensel bir tutarlılık ilişkisi olduğunu göstermemekte ve örneklerde anlamsal bir ilişki kurulamamaktadır. Dolayısıyla, bağlayıcı kullanımı her zaman tutarlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmez.

Neden-etki ilişkisi *sonuç, açıklama, beklentiye uymama* ve *engelin reddi* olmak üzere dört alt ulamdan oluşmaktadır.

2.3.2.1. Sonuç İlişkisi

Nedensel ilişkilerin incelenmesinde ilk alt ulam, sonuç ilişkisidir. Sonuç, neden-etki ilişkisinin doğal bir durumu olarak belirtilmektedir. Yani, tümce 1 ve tümce 2’nin gösterdiği doğal çıkarımı ifade eder: $p \rightarrow q$ biçiminde gösterilmektedir. Aşağıdaki örnek, önermeler arasında sonuç ilişkisinin nasıl kurgulandığını göstermektedir.

(18) “George is a politician, and therefore he’s dishonest.”

George bir politikacıdır ve bu nedenle dürüst değildir.

(Kehler, 2002: 20)

Bu örnekte “p” önermesi *George’un politikacı olması*, “q” önermesi ise *George’un dürüst olmamasıdır* ($p \rightarrow q$). Dolayısıyla, bu örnek “politikacı olmak dürüst olmamaktır” bilgisi ile tutarlı hale gelmektedir. Ancak bu bilgi dinleyicide zorunlu olması gereken bir dünya bilgisi değildir. Yine de örnekte verilen anlamsal ilişki bu çıkarımı yapmayı sağlamaktadır. Bu bilgi, tümce 1’de verilen bilginin doğal bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır.

2.3.2.2. Açıklama İlişkisi

Neden-etki ilişkisinin bir diğer alt ulamı ise *açıklama*dır. Bu ilişkide, öncelikle sonuç önermesi belirtilir. Nedensel ilişkiyi gösteren açıklama, bir sonraki önermede gerçekleşir. Bu bağlamda, sonuç ilişkisinin tersi bir tümce dizilişi ortaya çıkmaktadır. Açıklama ilişkisinde dinleyici/okuyucu iki durum arasında bir çıkarım ilişkisi kurar. 2. tümce nedeni, 1. tümce ise etkiyi göstermektedir. Tümce 1 ve tümce 2’den elde edilen çıkarım ise $q \rightarrow p$ biçiminde gösterilmektedir.

(19) “George is dishonest. (Because) He’s politician.”

George dürüst değildir (çünkü) o bir politikacıdır.

(Kehler, 2002: 20)

Açıklama ilişkisi, örnek (19)’da görüldüğü gibi genellikle “çünkü” bağlayıcısıyla kurulur. Ancak, nedenselliğin ifade edilmesinde zorunlu olarak bir bağlayıcı bulunması gerekmediğinden bu durum her zaman geçerli değildir. Bu örnekte, öncelikle *George’un dürüst olmadığı* sonuç önermesi verilmiş (q) ardından bu durumun nedeni (p) açıklanmıştır. Buna göre, *politikacı olmak* öncül önermedir.

2.3.2.3. Beklentiye Uymama İlişkisi

Beklenen, istenen, gerçekleşmesi olası olan bir durumun karşıtı bir ilişkinin gerçekleşmesi *beklentiye uymama* ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Birinci önermede olağan durum sunulurken (p), ikinci önermede beklenen sonucun gerçekleşmemesi ya da beklenen sonucun karşıtı ($\neg q$) bir durumun gerçekleşmesi söz konusudur. Bu işlem ise $p \rightarrow \neg q$ biçiminde gösterilmektedir.

(20) “George is politician, but he’s honest.”

George politikacıdır ama dürüştür.

(Kehler, 2002: 21)

Örneğe göre ilk önermede belirtilen *politikacı olma* (p) durumunun ikinci önermede beklenen etkiyle gerçekleşmediğini göstermektedir. Önceki ilişkilerde de belirtildiği gibi politikacı olmak, dürüst olmakla eşleştirilmediğinden sonuç önermesi, ilk önermeyle karşıtlık göstermektedir. Dolayısıyla, *dürüst olmak* ($\neg q$) beklenen durumun gerçekleşmemesi ile ilgilidir.

Beklentiye uymama ilişkisinin en belirgin özelliği tümce düzeni ve anlamın olumsuz bir biçimde oluşturulmasıdır. Bu açıdan, karşıtlık ilişkisi ile benzerlik göstermektedir. Ancak her ne kadar ilişkilerin kurulmasında yer alan bağlayıcılar ortak olsa da bu bağlayıcılar ilişkilerin betimlenmesinde belirleyici olmamaktadır.

(21) a. “Bill went to the movies, but Hillary went to the store.” (Contrast)

b. “Bill went to the movies, but (nevertheless) Hillary didn’t get upset.” (Violated Expectation).

a. *Bill sinemaya gitti. Fakat Hillary mağazaya gitti. (Karşıtlık)*

b. *Bill sinemaya gitti fakat Hillary üzülmeydi. (Beklentiye Uymama)*

(Kehler, 2002: 26)

“But” (ancak, fakat) bağlayıcısının hem beklentiye uymama hem de karşıtlık ilişkisiyle tutarlılığı sağladığı bilinmektedir. “Çünkü, buna karşın” gibi bağlayıcılar, belirli tutarlılık ilişkileriyle daha çok görülmesine karşın “ancak” bağlayıcısı böyle bir özellik göstermemektedir. Aynı bağlayıcı kullanılmasına karşın (21b) tümcesinde beklenenin tersi bir durumun gerçekleşmesi açık bir biçimde beklentiye uymama ilişkisini göstermektedir. Bu açıdan incelemelerde bağlayıcı odaklı incelemeler yerine önermelerin yorumlanması önem taşımaktadır.

2.3.2.4. Engelin Reddi İlişkisi

Neden-etki ilişkisinin son alt ulamı *engelin reddi*dir. Bu ilişkiye göre, ilk önermenin gerçekleşmemesi ya da beklenenin aksine başka bir biçimde gerçekleşmesi durumu, sonucun gerçekleşmesine engel olmamaktadır. Yani, sonuç her durumda gerçekleşmektedir. Sonuç ve açıklama ilişkisi arasındaki tümce sırasının değişmesi, beklentiye uymama ve engelin reddi arasında da görülmektedir. Dolayısıyla, burada anlamsal ilişki beklentiye uymama ilişkisinin tersi bir biçimde “ $q \rightarrow \neg p$ ” biçiminde ortaya çıkmaktadır.

(22) “George is honest even though he’s a politician.”

Politikacı olmasına karşın dürüsttür.

(Kehler, 2002: 21)

Örnek (22)’ye göre *George’un dürüst olması* (q) bir sonuç durumudur; *politikacı olmasına karşın* ifadesi ise gerçekleşmesi beklenmeyen ilk önermeyi ($\neg p$) işaret eder. Buna göre dürüst olmak, politikacı olmayı engelleyen bir durum değildir.

2.3.3. Bitişiklik İlişkisi

Tutarlılık yaklaşımının üçüncü ilişkisi *bitişiklik* (Contiguity) ilişkisidir. Düşünceler arasındaki bağlantılılığı felsefi bir yaklaşım olarak ilk kez açıklayan Hume, bu ilişkiyi zamanda ve uzamda bitişiklik olarak tanımlar. Benzer biçimde bitişiklik, psikoloji alanında da *uyarıcıların zamanda ve mekânda birbirini izlemesi* olarak ele alınan bir kavramdır. Hume, bitişiklik ilişkisini açıklarken neden ve sonuç bağlamındaki tüm nesnelerin birbirine bitişik olduğunu ifade eder. Bu bakış açısına göre birbirine uzak olan nesneler de kendi aralarında zamansal ilerleme ilişkisi ile birbirine bağlanır (Kaya Keha, 2008: 200).

Hume'un görüşleri doğrultusunda sınıflandırma çalışmaları yapan Hobbs (1990) bu ilişkiyi, *durum* (occasion) alt ilişkisiyle ifade eder. Durum; bir durumun beraberinde başka durumları da getirmesi deneyimiyle edinilen bilgi ve olaylar dizisine dayalıdır (Kehler, 2002: 20). Bu kavram, olayları bir dizi halinde açıklama olanağı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra durum ilişkisinin betimlenmesinde diğer iki ilişkiden daha az bileşene ve kavrama yer verilir. Bu nedenle, diğer ilişkilere göre daha belirsiz bir ilişki olarak görülür. Durum ilişkisinde çıkarım süreci ilk tümcenin son durumunun, ikinci tümcenin başlangıcı olması ile açıklanır. Tümce 1'de bahsedilen varlıklar dizisi için bir durum değişikliği söz konusudur. Tümce 2 ise tümce 1'in sonuç durumunun başlangıcı olarak kabul edilir (Webber, 2013). Bu açıklama, aşağıdaki örnekle açıklanmıştır:

(23) "A huge storm hit Scranton this weekend. Many children were seen out playing in the snow."

Bu hafta sonu Scranton'u kar fırtınası vurdu. Karda oynayan çok sayıda çocuk görüldü.

(Kehler, 2019: 592)

Örnekte, ilk tümcede verilen bilgi, ikinci tümcenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yani çocukların, ilk tümcede bahsedilen kar fırtınasının olduğu Scranton'da olduğu anlaşılmaktadır. İkinci tümcede, böyle bir bilgi açıkça yer almasa da birinci tümcede verilen bilgiler bu çıkarımı yapmamızı sağlamaktadır. Scranton'da kar fırtınasının olması ilk tümcede verilen son durum iken, bu bilgi ikinci tümcenin başlangıcı olarak alınır. Kar fırtınasının olması karda oynayan çocukların görülmesiyle ardışık bir ilişkiyi gösterir. Hem zamansal hem de uzamsal birliktelik söz konusudur.

Durum ilişkisinin belirlenmesinde iki farklı yaklaşım benimsenir. Bu yaklaşımlardan ilki, bu türden bilgiyi çözümlemeye çalışan Schank tarafından ortaya atılan “senaryolaştırma” yaklaşımına dayanmaktadır (Schank’tan aktaran Kehler, 2002: 22). Senaryolaştırma, belirli bir sırada birlikte meydana gelen bir dizi olayın çözümlenmesini sağlayan veriden oluşur.

(24) “Larry went into a restaurant. The baked salmon sounded good and he ordered it.”

Larry restorana gitti. Somon fikri kulağa hoş geliyordu ve onu sipariş etti.
(Kehler, 2002: 22)

Örnek 24, pek çok “ara durum”dan söz edilmemesine karşın tutarlı bir ilişki sunmaktadır. Bu örnek, bir restoranda yemek sırasında yapılacakların çıkarımına olanak sağlamaktadır. İki tümce arasındaki “ara durum”lar bölünmüş olsa da tümcelerden “*Larry restorana girdi, bir masayı seçti, oturdu; mönüye baktı ve sipariş verdi*” çıkarımı yapılabilir. Okuyucu ya da dinleyici tarafından bu bilgiler sağlanabildiğinden tümcelerin tutarlı olduğu kabul edilmektedir. Okuyucu ya da dinleyici tarafından deneyimlenerek edinilmiş bilgilerin metinlerde sunulmaması durumu, senaryolaştırma yaklaşımından kaynaklanmaktadır. İnsan zihninde zaten bir “restoran senaryolaştırması” vardır ve bu bilgileri doğal olarak sağlamaktadır.

Ara durum olarak adlandırılan verilerin açık bir biçimde belirtilmediği durumlarda da tutarlılığın sağlanabildiği görüşü, diğer bir taraftan bazı soruları da yanıtsız bırakmıştır. Örneğin, “*Durumların kodlanması gereken ayrıntı düzeyi nedir? Hangi ara olaylar belirtilmemiştir? Durumları yorumlama yeteneğimiz hangi ölçüde tutarlı bilgiyi sağlar?*” sorularına yanıt vermek oldukça güçtür. Kehler bu belirsizliğin, durumları yorumlama yeteneğimizin değişkenlik gösterebildiği ve hangi ölçüde tutarlı bilgi sağladığını belirlemenin güçlüğünden kaynaklandığını ifade eder. Bu gibi durumlarda artalan bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, olaylar dizisini yorumlama yeteneği ve durumlara uygun ilişkilerin kurulması konusunda uygun kararlar verilebilmesi açısından daha ayrıntılı bilgilere ihtiyaç duyulmakta ve senaryoya dayalı bu inceleme daha fazla tartışılması gereken bir açıklama olarak belirtilmektedir. Bu nedenle, bu tür bilgilerin kodlamalarını çıkarımsal bir sistemle açıklamak *durum* ilişkisini ortaya koymak için gereklidir (Kehler, 2002: 23). Bu

durumda, kronolojik bir sıra sunan *zamansal ilerleme* (temporal progression) kavramından yararlanılması durum ilişkisinin betimlenmesinde bir diğer yaklaşım olarak ele alınır.

(25) “A flashy-looking campaign bus arrived in Iowa. Soon afterward, George W. Bush gave his first Speech of the primary season.”

Göz alıcı bir kampanya otobüsü Iowa'ya geldi. Kısa süre sonra, George W. Bush ilk sezonun ilk konuşmasını yaptı.

(Kehler, 2002: 23)

Bu örnekte zamansal bir ilerleme söz konusudur. Ancak durum ilkesi, zamansal ilerlemenin ötesinde çıkarımı gerektirir. Örnekte belirtilen durumu tutarlı bir ilişki olarak ele almak; *Bush'un otobüste olduğu ve konuşmayı yapmak için Iowa'ya geldiği* biçiminde yorumlar yapmak zamansal ilerlemenin yanı sıra çıkarımlar sayesinde olabilmektedir. İlk tümcenin son durumunun, ikinci tümcenin ilk durumu olarak tanımlanmasına izin veren varsayımlar bu ilişkiyi sağlamaktadır. Yani, ilk tümcede Iowa'ya bir otobüsün geldiğini bildiğimizden ikinci tümcede belirtilen konuşmayı yapan George W. Bush'un otobüsün içinde olduğu çıkarımını yapabilmekteyiz. Zamansal ilerleme, olay dizilerinde ara durumların verilmediği ve çıkarımlara başvurulduğu durumlarda durum ilişkisini sağlamaktadır. Ortak bir senaryonun yokluğunda zamansal ilerleme yetersiz bir veri olarak kalacaktır. Öyle ki, kimi zaman iki tümce arasında ardışık olmaktan başka bir ilişki bulamayız (Hobbs, 1990: 86). Hobbs, bu durumu aşağıdaki örneklerle açıklamaktadır.

(26) “At 5:00 a train arrived in Chicago.”

(27) “At 6:00 George Bush held a press conference.”

(Hobbs, 1990: 86)

Saat 5'te Chicago'ya bir tren ulaştı.

Saat 6'da George Bush bir basın toplantısı yaptı.

Yukarıdaki tümceler kendi içinde tutarlı bir örüntüye sahiptir. Ancak, öncelikle onu tutarlı yapan ölçütlerin neler olduğunu belirlemek gerekir. Burada, iki biçimde tutarlılık ilişkisi saptanabilmektedir. Nedenselliğe dayalı bir ilişki kurulduğunda tutarlı bir çıkarım yapılabilir. İlk olarak, söz konusu trenin özel bir anlamı olduğu düşünülebilir. Trenin özel bir anlamı varsa, Chicago'ya ulaşmasıyla Bush'un trenle

ilgili bir toplantı düzenlediği sonucuna ulaşılmaktadır. İkincisi ise, George Bush'un trende olduğu ve basın toplantısının da Chicago'da yapıldığı çıkarımı yapılabilir (Hobbs, 1990: 87). Bu açıklamada, ilk durum nedenselliğe dayanırken, ikinci durumda iki olay arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Her iki çıkarım da tutarlı olmasına karşın ikinci durumda yapılan çıkarım daha zayıf bir çıkarımdır. Dolayısıyla, bitişiklik ilişkisi doğrultusunda zamansal ilerlemeyi gösteren dilsel kullanımlar her zaman bitişiklik ilişkisini göstermemektedir. Tümceler arasında zamansal ve uzamsal birlikteliğin, başlangıç ve bitiş durumlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kehler'in (2002) tutarlılığı inceleyen ve benzerlik, neden-etki, bitişiklik ilişkilerinden oluşan bu yaklaşımı, metinsel tutarlılığı anlamsal, önermesel bir birim, bilişsel bir süreç ya da bağlaşıklığı sağlayan bir araç olarak ele almıştır. Alanyazındaki çalışmaları inceleyerek bütünleştirdiği çalışmasında Maslow'un "araçları limitlerinin ötesinde kullanmalıyız" (aktaran Kehler, 2002: 207) görüşünden hareket ederek diğer çalışmalardan farklı olarak çıkarım temelli bir model çizmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, farklı türde metinlerde tutarlılık ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla oluşturulan araştırma sorularını yanıtlamak için izlenen yöntem açıklanmıştır. Araştırma modeli, veri tabanı, veri toplama yöntemleri ve verilerin çözümlenmesi aşamalarına yer verilmiştir.

Çalışmada yanıt aranan aşağıdaki araştırma sorularına ilişkin çözümler yapılmıştır.

1. Farklı metin türlerinde tutarlılık ilişkileri ne durumdadır?

1.1. Deneme metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

1.2. Öykü metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

1.3. Araştırma makalesi metin türü tutarlılık ilişkileri açısından nasıl bir görünüm sergilemektedir?

2. Tutarlılığı sağlayan dilsel araçlar metin türüne göre farklılaşmakta mıdır?

3. Tutarlılık ilişkilerinin gerçekleşme düzeyleri metin türleri açısından farklılık göstermekte midir?

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Türkçe metinlerde tutarlılık ilişkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin elde edilmesinde araştırma yöntemlerinden belge tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modelleri, “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.” (Karasar, 2008: 77). Tarama modelleri var olanı betimlemeyi amaçladığından araştırmaya konu olan durumla ilgili herhangi bir değişiklik yapılmadan araştırmayı hedefleyen bir modeldir.

3.2. VERİ TABANI VE VERİLERİN TOPLANMASI

Farklı metin türlerindeki tutarlılık ilişkilerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmanın veri tabanını deneme, öykü ve araştırma makalesi türleri oluşturmaktadır.

Çalışmada incelenen veri tabanını oluşturan deneme, öykü ve araştırma makalesi metinlerinin belirlenmesinde çeşitli ölçütler dikkate alınmıştır. Araştırma makalelerinin belirlenmesinde, Tübitak Ulakbim akademik ağ merkezine bağlı olarak TR Dizin sisteminde yer alan ulusal ve uluslararası hakemli dergiler temel alınmıştır. sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri ve mühendislik bilimleri olmak üzere farklı alanlarda yayınlanan bilimsel metinlere erişimi sağlayan bu ağ merkezinin seçilmesinin nedeni, incelenecek ölçütlere ilişkin ayrıntılı bir filtreleme olanağı sunmasıdır. Bu doğrultuda, 2015-2018 yılları arasında sosyal bilimler alanlarından rassal örnekleme yoluyla belirlenen dilbilim, tarih, felsefe ve sosyoloji alanlarında yazılmış araştırma makaleleri çalışmanın evreni olarak seçilmiştir. Bu evreni oluşturan araştırma makalesi metin türünün belirlenmesinde yukarıda belirtilen bilgilerin yanı sıra aşağıdaki ölçütler dikkate alınmıştır:

1. Araştırma makaleleri, yalnızca Türkçe yazılmış makalelerle sınırlandırılmıştır.

2. Aynı yazara ait birden fazla çalışmanın bulunması durumunda yazara ait tek bir araştırma makalesi çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun nedeni, araştırma makalelerini değerlendirirken çok sayıda farklı yazara ait metne ulaşabilmek ve genel ve tutarlı bir sonuca ulaşabilmek için farklı yazma alışkanlıklarından oluşan metinleri inceleyebilmektir.

3. Araştırma makaleleri belirlenirken belge türünün belirlenmesinde filtreleme özelliğinden yararlanılmıştır. Buna göre; yayın türü (araştırma makalesi), veri tabanı (sosyal bilimler), yayın yılı (2015-2018) ve erişim formatı (açık) seçilerek makaleler listelenmiştir. Erişim kısıtlaması olan makaleler çalışma kapsamında değerlendirilmemiştir.

Bu doğrultuda Ulakbim veri tabanında 2015-2018 yılları arasında dilbilim, sosyoloji, felsefe ve tarih alanlarında 1113 araştırma makalesine ulaşılmıştır. Her bir alana ait araştırma makaleleri ayrı ayrı numaralandırılmıştır. Belirlenen toplam örneklem sayısının bir metin türünü temsil edecek sayıda metne ulaşılabilmesi için

olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden nitel ve nicel araştırmalarda sıklıkla kullanılan tabakalı örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Bunun nedeni, tabakalı örneklemin “sınırları saptanmış bir evrende alt tabakalar ve/veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda” kullanılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 133). Bu örnekleme yöntemiyle ulaşılan sayıda incelenecek araştırma makalelerinin belirlenmesi için Rstudio adlı istatistik programından yararlanılmış ve olasılık hesaplamaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan evreni temsil edecek örneklem sayısı tüm alanlar için toplam 242 olarak belirlenmiştir. Tablo 3’te araştırma makalelerinin alanlara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Makalesi Örneklem Sayısı

Alanlar	Örneklem Sayısı
Dilbilim	21
Felsefe	30
Sosyoloji	31
Tarih	160
TOPLAM	242

Araştırmanın veri tabanını oluşturan deneme ve öykü metinlerinin seçilmesinde ise süreli yayınlardan yararlanılmıştır. Araştırma makalelerinde olduğu gibi denemelerin ve öykülerin de seçilmesinde bazı ölçütler belirlenmiştir:

1. Denemeler ve öyküler, düzenli olarak yayınlanan ve her sayıda en az bir deneme ya da öyküye yer veren süreli yayınlar arasından seçilmiştir.
2. Konu kapsamı belirli ve sınırlı olan özel sayılar incelemeye alınmamıştır.
3. Tek bir sayıda birden çok deneme ya da öykünün bulunduğu ve yalnızca belirli bir yazara ait birden çok deneme ya da öykünün olduğu yayınlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu türden yayınların araştırmanın amacı ve içeriği açısından uygun olmadığı değerlendirilmiştir. Bunun nedeni, yazar çeşitliliğinin ve böylece farklı dönemlerde yazılmış ve çeşitli yazma biçimleriyle oluşturulmuş metinlerle karşılaşma olanağının sağlanabilmesidir.
4. Bir başka ölçüt ise süreli yayınların incelenen yıllar arasında yayın hayatına kesintisiz olarak devam etmesi ve yayınların baskılarının ya da elektronik versiyonlarının mevcut ve ulaşılabilir olmasıdır.

Bu ölçütler çerçevesinde, 2015-2018 yılları arasında yayın yapan deneme ve öykü metinlerinin yer aldığı dergiler belirlenmiştir. Deneme metin türü için Yapı Kredi

Yayınları’ndan Kitap-lık Dergisi ve Türk Dil Kurumu Yayınları’ndan Türk Dili Dergisi; öykü metin türü için ise Hece Yayınları’ndan Hece Öykü Dergisi ve Yapı Kredi Yayınları’ndan Kitap-lık Dergisi çalışmanın veri tabanını oluşturan dergiler olarak seçilmiştir. Bu dergilerde, 237 öykü (Kitaplık:82, Hece Öykü: 155) ve 92 deneme metnine (Kitap-lık: 82, Türk Dili Dergisi: 33) ulaşılmıştır. Çalışmanın evreni belirlendikten sonra örneklem sayısı belirlenmiştir. Deneme ve öykü metnlerinin örneklem sayısının belirlenmesinde tabakalı örneklem alma yoluna başvurulmuştur. Araştırma makalelerinde olduğu gibi denemeler ve öyküler için de belirlenen ana kütlelerin ağırlık değerleri hesaplanıp her bir alt küme için hesaplama yapılmıştır. Çalışmada incelenen denemeler ve öyküler, Rstudio programıyla raslantısal olarak seçilmiştir. Buna göre deneme ve öykü metin türlerinde incelenecek örneklem sayısı Tablo 4 ve Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Deneme Örneklem Sayısı

Dergi Adı	Örneklem Sayısı
Kitap-lık Dergisi	13
Türk Dili Dergisi	7
TOPLAM	20

Tablo 5: Öykü Örneklem Sayısı

Dergi Adı	Örneklem Sayısı
Kitap-lık Dergisi	18
Hece Öykü Dergisi	33
TOPLAM	51

Yukarıdaki tablolarda da belirtildiği gibi 92 denemeden 20’si, 237 öyküden ise toplam 51’i incelemeye dâhil edilmiştir.

Örnekleme oluşturan deneme, öykü ve araştırma makalelerinin sayfa uzunlukları birbirinden farklıdır. Denemelerin uzunlukları, 2 ile 10 sayfa arasında değişiklik göstermektedir. Öykülerde; en kısa öykü 3, en uzun öykü ise 8 sayfadan oluşmaktadır. Araştırma makaleleri ise en az 8; en fazla ise 30 sayfadan oluşmaktadır.

3.3. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Verilerin çözümlenmesinde ilk aşamada içerik çözümlemesinden yararlanılmıştır. Veri tabanının incelenmesinde Kehler (2002) tarafından geliştirilen tutarlılık ölçütleri kullanılmıştır. Çözümlemede kullanılan tutarlılık ölçütleri Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2: Tutarlılık İlişkisi Ulamları

Kaynak: Kehler, 2002: 15.

Üç temel bölümden oluşan ve alt ulamlara ayrılan tutarlılık ölçütlerinin veri tabanını oluşturan metinlerde kodlanıp kodlanmadığı incelenmeden önce çalışmaya dâhil edilmeyen öykü, deneme ve araştırma makalesi metin türleri üzerinde örnek çözümlemeler yapılmış ve çözümlemede karşılaşılabilecek durumlar açısından ön çalışma yapılmıştır. Daha sonra, veri tabanını oluşturan her bir metin türü kendi içinde üç ilişki ve alt ulamları boyutunda incelenmiş ve tutarlılık ilişkisi saptanan önermeler belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra, her bir metin türüne ilişkin kullanım sıklığı ve tutarlılığı sağlayan dilsel görünümeler belirlenmiştir. Öncelikle tutarlılığı gösteren kullanımlar, kuramın araçları aracılığıyla ilgili ilişkiler çerçevesinde listelenmiş ve ulaşılan toplam kullanımların ilişkilerde görülme sıklığı saptanmıştır. Bu aşamada ilişkilere ait incelemeler için ayrı bir çözümleme süreci yürütülmüştür. Metinler, her bir ilişki için üç ayrı okumada incelenmiş ve çözümlemeler iki uzman tarafından kontrol edilmiştir. İncelenen araştırma makalesi, öykü ve deneme metin türlerinin metin uzunlukları farklılık gösterdiğinden görülme sıklıklarının belirlenmesinde bulguların daha doğru yorumlanabilmesi için her bin (1000) tümcede kullanılan tutarlılık ilişkileri sayısı belirlenmiştir. Bunun nedeni, büyük verilerle çalışılması ve

bu doğrultuda sabit bir değer üzerinden değerlendirme yapılması gerekliliğidir. Veri tabanını oluşturun metinlerde tutarlılığın her 1000 tümcede görülme sıklıkları karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

Bir sonraki aşamada ise czmlleme sonucunda her bir metin türü için elde edilen ilişki sıklığının istatistiksel olarak anlamlılığı test edilmiştir. Bunun için, Minitab 21 istatistiksel analiz programında *İki Oran Testi* yapılmıştır. İki oran testi ile iki bağımsız örnekleme de ililen değişkenin oranları arasında istatistiksel olarak farkın olup olmadığına bakılmaktadır. Bu test, örnekleme büyüklüğünün en az 30 olduğu normal dağılıma sahip bir anakütleden seçilen örneklemin, bir diğer rneklemele karşılaştırılmasıyla yapılır. Bu nedenle, bu çalışmada uygulanan test “z” dağılıma dayanan bir testtir. Örneklemin karşılaştırılması için oluşturulan sıfır hipotez ve alternatif (karşıt) hipotezler oluşturulmuştur. Aşağıda gösterilen hipotezlere göre ilişki düzeyi $p < 0.05$ olduğunda hipotez reddedilmektedir.

$$H_0: p_1 - p_2 = 0$$

$$H_1: p_1 - p_2 < 0$$

zmllemede aynı iki önerme arasında birden çok tutarlılık ilişkisinin saptandığı durumlarla karşılaşılmıştır. Bu türden örneklemlerde önermeler, her ilişki ya da alt ulam için ayrı ayrı değerlendirilmiş ve ilgili olduğu tüm ulamlarda sınıflandırılmıştır. Bu czmlleme araçlarıyla elde edilen bulgular dördüncü bölümde tartışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde deneme, öykü ve araştırma makalesi metin türlerinde belirlenen tutarlılık ilişkilerine yönelik bulgulara yer verilmiş; tutarlılık ölçütlerinin gerçekleşme sıklıkları ve dilsel görünümleri farklı türlerde oluşturdıkları ilişkileri açısından bulgulanmış ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

4.1. METİNLERDE TUTARLILIK İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

4.1.1. Denemelerin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın yöntem bölümünde belirtildiği gibi veri tabanını oluşturan Kitaplık ve Türk Dili dergilerinde yer alan 20 denemeye ilişkin tutarlılık ilişkisi, ilk araştırma sorusu çerçevesinde çözümlenmiştir. Her biri farklı yazarlar tarafından, farklı uzunluklarda oluşturulan deneme türünde genel tutarlılık ölçütleri ve onu oluşturan benzerlik, neden-etki, bitişiklik ilişkileri doğrultusunda gerçekleşme sıklığı ve dilsel olarak kurgulanma biçimleri incelenmiştir.

Çözümlemede alanyazındaki pek çok tutarlılık çalışmasında olduğu gibi öncelikle Kehler'in kuramının sınırlılıkları ve varsayımları çerçevesinde ilişkiler ait oldukları ilişki türüne göre sınıflandırılmıştır. Tutarlılık ölçütlerinin her bir ilişki için görülme sıklığının belirlenmesi için bir sınıflama yapılmış ve toplam ilişki sayısına ulaşılmıştır. Buna göre, tutarlılık ölçütlerini oluşturan benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkilerinin dergilerdeki toplam tutarlılık sayısı ve her 1000 tümcede görülme sıklığı (G.S.) Tablo 6'daki gibidir:

Tablo 6: Tutarlılık İlişkilerinin Denemelerde Görülme Sıklığı

Dergiler	Benzerlik		Neden-Etki		Bitişiklik	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)
Kitaplık Dergisi	46	23,29	104	52,65	14	7,08
Türk Dili Dergisi	15	23,40	77	120,12	1	1,56

Tabloda 6’da görüldüğü gibi, dergilerdeki tutarlılık ilişkisinin kullanım yoğunluğunda farklılıklar bulunmaktadır. Kitap-lık Dergisi’nde kullanılan tutarlılık, her bir ilişki için Türk Dili Dergisi tutarlılık ilişkilerinin iki katından fazladır. Kitap-lık Dergisi’nde yer alan metinlerin sayfa uzunluğu bakımından Türk Dili Dergisi’nden daha fazla olması, daha uzun bir içeriğe sahip olmasının bu durumun nedenlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, belirlenen toplam ilişki sıklıklarının her 1000 tümcede görülme sıklıklarının dergilerdeki dağılımına bakıldığında, Türk Dili Dergisi benzerlik (23,40/1000) ve neden-etki (120,12/1000) ilişkilerinde Kitap-lık Dergisi’nden daha fazla tutarlılık göstermiştir. Bitişiklik ilişkisi ise Kitap-lık Dergisi’nde daha fazla kullanılmıştır.

Benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkileri ayrı ayrı incelendiğinde her iki dergide yer alan denemelerde neden-etki ilişkisinin kullanımının sıklıkla tercih edildiği görülmüştür. Bu ilişkide, Türk Dili Dergisi’nde 120,12; Kitap-lık Dergisi’nde 56,65 ilişkiye yer verilerek neden-etki bildiren önermelerin kullanımının öncelendiği ortaya çıkmıştır. Bitişiklik ise dergiler arasında toplam kullanım yoğunluğu en az olan ilişkidir. Benzerlik ilişkisi, hem Kitap-lık Dergisi’nde hem de Türk Dili Dergisi’nde neden-etki ilişkisini takip ederek ikinci sırada yer almıştır. Buna göre, iki dergide de ilişkilerin görülme sıklığı açısından sıralama değişmemektedir.

Dergilerdeki benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkisi sınıflandırılıp kullanım yoğunluğu belirlendikten sonra bu ilişkilerin genel tutarlılık ölçütleri arasındaki dağılımı aşağıdaki Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Denemelerde Tutarlılık İlişkileri

Denemelerde Tutarlılık İlişkileri		
	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
Benzerlik İlişkisi	61	23,31
Neden-Etki İlişkisi	181	69,18
Bitişiklik İlişkisi	15	5,73
TOPLAM	257	98,24

Denemelerde 20 metinde; 61 benzerlik, 181 neden-etki ve 15 bitişiklik ilişkisi saptanmıştır. Benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkisinin kullanım yoğunluğu 257; her 1000 tümcede görülme sıklığı ise 98,24 olarak saptanmıştır. Bu kullanım yoğunluğunun üç ilişki temelinde dağılımı incelendiğinde ise en çok neden-etki (n=181); en az ise bitişiklik (n=15) ilişkisinde tutarlılık ilişkisi kullanıldığı sonucuna

ulaşılmıştır. İncelenen deneme metinlerinin tamamında tutarlılık ölçütlerinin benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkilerinden en az birine rastlanmıştır. Bir başka ifadeyle, her iki dergideki denemeler belirli ölçüde tutarlılık ilişkisi kurularak kurgulanmıştır.

Denemelerde tutarlılık ilişkilerini oluşturan alt ulamlarda görülme sıklığı aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur.

4.1.1.1. Deneme Metin Türünde Benzerlik İlişkisi

Önergeleri oluşturan ögeler arasında bir ortaklık ya da karşıtlık olmasını gerektiren benzerlik ilişkisi beş alt ulamdan oluşmakta ve her birinin kurgulanma biçimi farklılık göstermektedir. Deneme metinlerinin benzerlik ilişkisine ilişkin bulguları, bu beş alt ulam etrafında çözümlenmiş ve görülme sıklıklarına ilişkin sonuçlar karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Deneme metinlerinin alt ilişkilerine ait sıklık değerleri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Denemelerde Benzerlik İlişkisi Alt Ulamları

BENZERLİK İLİŞKİSİ BİLEŞENLERİ	Kitap-lık Dergisi		Türk Dili Dergisi		TOPLAM	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S.
Koşutluk	13	6,58	3	4,68	16	6,11
Karşıtlık	10	5,06	3	4,68	13	4,96
Örneklendirme	16	8,10	5	7,80	21	8,02
Genelleme	1	0,50	1	1,56	2	0,76
Ayrıntılandırma	6	3,03	3	4,68	9	3,44

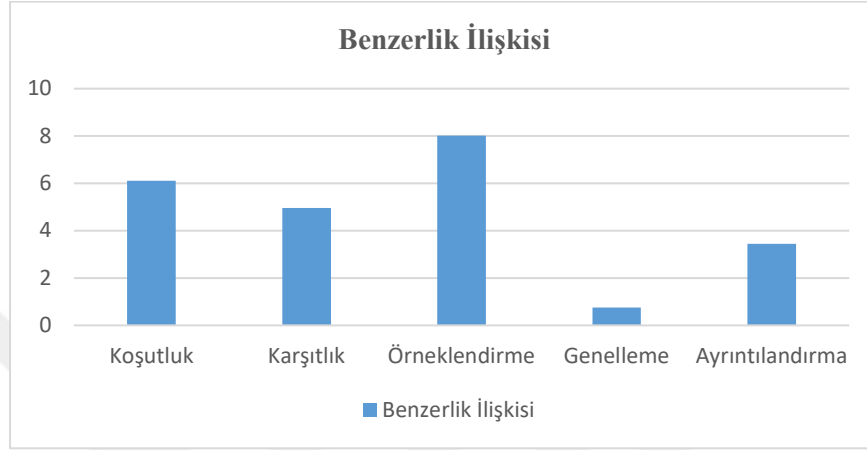
Deneme metin türünde benzerlik ilişkisi 61 kez görülmüş ve bu bulgunun alt ulamlarına göre dağılımı Tablo 8’deki gibi belirlenmiştir.

Dergilerdeki benzerlik ilişkileri, ayrı ayrı ele alındığında ise en çok ve en az gerçekleşenlerin her iki dergide de farklılık göstermediği görülmüştür. Ancak, Kitap-lık Dergisi’nde örneklendirmeden sonra en fazla rastlanan ilişki koşutluk olurken; Türk Dili Dergisi’nde örneklendirmeden sonra koşutluk, karşıtlık ve ayrıntılandırmanın görülme sıklıkları eşit düzeyde bir dağılım göstermiştir. Bu bulguların yanı sıra incelenen örnekleme benzerlik ilişkisinin kurulmadığı metinlere

de rastlanmıştır. Kitap-lık Dergisi’nde 3, Türk Dili Dergisi’nde 1 olmak üzere toplam 4 denemede benzerlik ilişkilerinden herhangi biri bulunmamaktadır.

Deneme metnlerinin benzerlik ilişkisinin her iki dergideki toplam dağılımı aşağıdaki Şekil 3’te karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Şekil 3: Denemelerde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)

Denemelerde, yazarların en çok başvurduğu benzerlik ilişkisi, önermenin bir örnekle sürdürülmesini gerektiren ve bir küme-alt küme işlevindeki örneklendirme alt ulamıdır. Bu ilişkinin, her iki dergide de kullanım sıklığının 8,02 olduğu saptanmıştır. Buna göre, metinlerde benzerlik ilişkisi bağlamında önermeler arası ilişkinin kurulmasında en çok örnek vererek açıklama eğilimi olduğu görülmüştür. Örneklendirmenin yanı sıra koşutluk ulamı (6,11/1000) sıklıkla tercih edilen bir diğer ilişki olmuştur. Koşutluk ilişkisini sırasıyla karşıtlık, bir durumun yeniden sunumu olan ayrıntılandırma ve genel bir bilgiye ulaşmayı sağlayan genelleme ilişkisi takip etmiştir. Denemelerde en az görülen ilişki her iki dergide de yalnızca bir (1) kez görülen genelleme ilişkisi (0,76/1000) olmuştur.

Metinlerde benzerlik ilişkilerinin nasıl kullanıldığını gösteren örnekler aşağıda sunulmuştur.

Koşutluk:

- (1) “O böyle şeyleri yapmayı severdi, biz de onu böyle şeyler yaparken seyretmeyi.”

(Kitap-lık Dergisi, 2)

Kuramsal bölümde de açıklandığı gibi ilişkilerin değerlendirilmesinde yapısal ölçütler bulunmakta ve önermeler arasındaki ilişkiler bu ölçütlerle incelenmektedir. Örnek (1)'de ilk önerme (p1 (a1, a2)) ve ikinci önerme (p2 (b1, b2)) ikiye ortak öge barındırmaktadır. P1'de gönderimde bulunulan *o* a1'i; p2'de gönderimde bulunulan *biz* ise b1'i ifade etmektedir. B1 ve b2 ise sırasıyla *böyle şeyler yapmayı sev-* ve *böyle şeyler yaparken seyret-* ifadeleri arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu iki önerme arasında (P1 ve P2) *bir şey yapmayı sev-* ortak ilişkisi kurulmuştur. Önermelerin içeriğine bakıldığında ise a1 ve b1; b1 ve b2 arasında da aynı niteliğe sahip olma, ortak özellik gösterme ilişkisi kurulduğundan burada koşutluk ilişkisi görülmüştür.

Karşıtlık:

- (2) “Fotoğrafta ben şimdiki halimleyim ama sokak, evler hatta elektrik direkleri bile eski.”

(Türk Dili Dergisi, 16)

Türk Dili Dergisi'nden alınan Örnek (2)'de iki önerme arasında anlamsal bir karşıtlık ilişkisinin kurulduğu görülmektedir. Buna göre, *fotoğraftaki ben* (a1) ve *sokak, evler, elektrik direkleri* (b1), belirli bir durumla ilgili karşılaştırma yapma amacıyla kullanılmış ve ilk önermedeki ögenin *şimdiki haliyle* (a2) olmasına karşın ikinci önermede diğer nesnelerin *eski* (b2) olması ifadesiyle anlamsal bir karşıtlığa yer verilmiştir.

Örneklendirme:

- (3) “Kıbrıs, hem XIX. Yüzyılda, hem de XX. Yüzyılda şair ve yazarlarımızın uğrak noktalarından biri olmuştur. Yolu Kıbrıs'tan geçen şair ve yazarlarımız arasında Namık Kemal, Ziya Paşa, Şair Eşref, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Kazım Nami Duru, İsmail Hikmet Ertaylan, İbrahim Zeki Burdurlu ve Arif Nihat Asya'yı sayabiliriz.”

(Türk Dili Dergisi, 17)

Elde edilen verilerde en çok bulgulanan ilişki olan örneklendirme örneğine bakıldığında, diğer ilişkilere göre daha somut bağlantılılık özelliği gösterdiği görülmüştür. Bu örnekte, öncelikle *şair ve yazarlardan* (a1) bahsedilmiş; daha sonra ise bu *şair ve yazarların adları* (b1) tek tek ifade edilmiştir. Dolayısıyla, birinci

önermede verilen genel durum, ikinci önermede örneklendirilerek açıklanmıştır. Bir başka ifadeyle b1 ögesi, a1 ögesinin alt kümesi ya da üyesi olarak sunulmuştur.

Genelleme:

- (4) “Sinema dediğimiz sanat, birçok teknik özelliği bakımından modern hayatın kaygıları doğrultusunda inşa edilmiştir. Nitekim modern sanatlar, modern insan hayatını anlatır.”

(Türk Dili Dergisi, 19)

Bu örnekte, örneklendirme ilişkisinin tersi bir oluşum söz konusudur. İlk önermede *sinema* (a1) üzerinden açıklanan durum; ikinci önermede *modern sanatlar* (b1) kapsamında ifade edilmiştir. Bu durumda a1 ögesi, b1 ögesinin bir üyesi ya da alt kümesidir. Genelleme ilişkisi, örneklendirmede olduğu gibi olumsuzlanarak da yapılabilmektedir. Ancak, veri tabanında Tablo 8’deki bulgulara da görüldüğü gibi genellemeye ilişkin örneklerle çok fazla rastlanmamıştır.

Ayrıntılandırma:

- (5) “Başlığın hemen sağında iri gözleriyle, haylaz bir kız çocuğu tarafından makasla rastgele kırpılmış gibi duran kâkülü ve yanı haylaz çocuk gamzesiyle gülümseyen genç bir kadın. [...] Kadın şair, 41 yaşında, kansere yenik.”

(Türk Dili Dergisi, 15)

Bir yeniden sunma durumu olan ayrıntılandırma, bu örnekte *kadın* ögesi üzerinden kurulmuştur. Tümce 1 ve tümce 2 aynı öge üzerinden çıkarım yapmayı -p (a1, a2...) sağlamaktadır. Bu örnekte, yalnızca kadına ilişkin ayrıntılandırmaya yer verildiğinden *kadın* (a1) tek bir öge olarak yer almıştır ve her iki tümcenin de ortak ögesi konumundadır. İkinci önermede *41 yaşında, kansere yenik* ifadesi, kadına gönderimde bulunan tek bir durum içinde belirtilen bir özellik olarak sunulmuştur.

Denemelerde benzerlik ilişkisi toplam tutarlılık ilişkisi içinde en çok görülen ikinci ilişki olmuştur. Bu ilişkide en çok örneklendirmeye ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu da yazarların görüş ve fikirlerini sunmada sıklıkla örnek vermeye başvurduğunu göstermektedir.

4.1.1.2. Deneme Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi

Neden-etki, benzerlikten farklı olarak bir ortaklık ilişkisine değil; açıklama, neden belirtme, çıkarım yapma üzerine odaklanmakta ve “p ve q” önermelerine bağlı olarak çözümleme olanağı sunmaktadır. Bu ilişki sonuç, açıklama, beklentiye uymama ve engelin reddi olmak üzere beş ulamdan oluşur. İlişkinin deneme metin türünde gerçekleşme sıklığı ve bu gerçekleşme düzeyi Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Denemelerde Neden-Etki İlişkisi Alt Ulamları

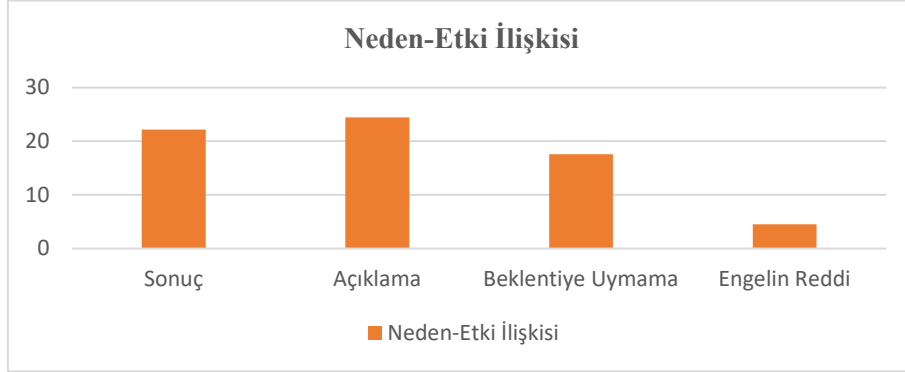
NEDEN-ETKİ İLİŞKİSİ BİLEŞENLERİ	Kitap-lık Dergisi		Türk Dili Dergisi		TOPLAM	
	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)	F	G. S.
Sonuç	39	19,74	19	29,64	58	22,17
Açıklama	40	20,25	24	37,44	64	24,46
Beklentiye Uymama	18	9,11	28	43,68	46	17,58
Engelin Reddi	7	3,54	6	9,36	13	4,96

Deneme metinlerinde neden-etki ilişkisi tutarlılık ilişkisi içinde en çok karşılaşılan ilişki (n=181) olmuştur. Dergiler ayrı ayrı ele alındığında; Kitap-lık Dergisi’nde en çok gerçekleşen ilişki açıklama olurken; Türk Dili Dergisi’nde ise beklentiye uymama olmuştur. Genel ilişki düzeyinde görülme sıklığı açısından üçüncü sırada yer alan beklentiye uymama, Türk Dili Dergisi’nde en çok başvuru alan alt ulam olarak karşımıza çıkmıştır. Tablo 9’a göre en az sıklığa sahip ilişki, her iki dergide de engelin reddi ilişkisidir.

Neden-etki ilişkisini gösteren kullanımlara her iki dergide de tüm metinlerde rastlanmıştır. Örnekleme bu ilişkinin görülmediği herhangi bir metin bulunmamaktadır.

Denemelerin neden-etki ilişkisinin tümce düzeyinde toplam dağılımı Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4: Denemelerde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)

Bu ilişkiyi oluşturan alt ulamların görülme sıklıklarına bakıldığında, en çok açıklama ilişkisinin (24,46/1000) en az ise *engelin reddi* ilişkisinin (4,96/1000) kurulduğu görülmüştür. Sonuç, açıklama ve beklentiye uymama ilişkilerinin gerçekleşme sıklıkları görece birbirine daha yakın oranlarda gerçekleşirken engelin reddi bu durumun oldukça gerisinde kalmıştır. Engelin reddi ilişkisine, 20 denemede yalnızca 13 kez rastlanmıştır.

Denemelerde açıklama ilişkisinden sonra en sık rastlanan neden-etki alt ulamı ise sonuç (22,17/1000) olmuştur. Açıklama ve sonuç birbiriyle ters ilişkiler üzerine kurulu iki tutarlılık ölçütüdür. Dolayısıyla, olayların ve durumların ifade edilmesinde bu iki ilişkiden hangisinin görüldüğünün belirlenmesinde tümce düzeni etkili olmuştur. Deneme metin türünde tümce düzeni açısından öncelikle sonuç durumunu belirten daha sonra nedenleyiciye başvuran yapıların daha çok kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Neden-etki ilişkisinin kurgulanma biçimi aşağıdaki örneklerle sıralanmıştır.

Sonuç:

- (6) “Matbaacının ilk kaygısı yazıcıyla rekabet edebilmek ve kaligrafi yapıtlar kadar pahalı basımlar hazırlamaktı. Dolayısıyla, basılı sayfalar üzerinde bir tezhipçinin süslemesi için boş alanlar bırakılmakta, elyazması sayfanın görünümünü elden geldiğince korumaktaydı.”

(Kitap-lık Dergisi, 11)

Neden-etki ilişkisinden sonuç alt ulamının görüldüğü bu örnekte, tümce 1 ve tümce 2 arasında $p \rightarrow q$ ilişkisi görülmüştür. P, *matbaacının rekabet edebilmek ve pahalı basımlar hazırlaması* anlamını taşımaktadır. Q ise, *basılı sayfalar üzerinde*

tezhipçinin süslemesi için boş alanlar bırakılmasına karşılık gelmektedir. Bu örnekte, tutarlılığı kurmak için oluşturulan varsayım, pahalı basımlar hazırlamanın süsleme ve elyazması görünümüyle mümkün olduğunu göstermesidir. Bu durumda “q, p”nin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Açıklama:

(7) “Kadınlık yorucuydu, çünkü kadınlar çekerdi zahmet küreğini...”

(Türk Dili Dergisi, 15)

En çok görülen ilişki olan açıklamada, sonucun tersine bir işlem sırası görülmektedir. Tümce 1, sonuç (q) durumunu ortaya koyarken, tümce 2 bu durumun nedenini (p) göstermiştir. Bu durumda, *kadınlığın yorucu olması* bir sonuç durumunu ifade ederken *zahmet küreğini kadınların çekmesi* bu sonucu açıklayan neden olarak sunulmuştur.

Beklentiye Uymama:

(8) “İyi yazar, okuruna (genel olarak ortalama okura değil) ulaşmak için piyasayı kullanmak zorundadır ama piyasaya ne kendini ne de yapıtını kaptırır.”

(Kitap-lık Dergisi, 4)

Bu örnekte, ilk tümcede verilen duruma ilişkin ikinci tümcede istenen, beklenen etkinin görülmediği ve karşıtı bir durumun geliştiği belirlenmiştir. İyi bir yazarın okura ulaşmak için *piyasayı kullanmak zorunda olması* p’ye karşılık gelirken, bunu gerçekleştirmek için *kendini ve yapıtını piyasaya kaptırmaması* ise $\neg q$ ’yu göstermektedir. Dolayısıyla, bu örnekte “ $p \rightarrow \neg q$ ” ilişkisi kurulmuştur.

Engelin Reddi:

(9) “Hocanın da öğrencinin de aslında çok iyi anlaşacakları bir dil olduğu halde her ikisi de bir an için farklı bir dünya kurmakta ve burada işaretlerin anlamları üzerine zihnine olağanüstü çabalama görevi vererek gönüllü bir şekilde asıl rollerinin ve dünyalarının dışına çıkmaktadırlar.”

(Türk Dili Dergisi, 20)

Neden-etki ilişkisinin son ve denemelerde en az gerçekleşen ilişkisi engelin reddi ilişkisi, kuramsal bölümde de belirtildiği gibi beklentiye uymama alt ilişkisinin

tersi bir biçimde gerçekleşir. Yukarıdaki örnekte, *hocanın ve öğrencinin çok iyi anlaşacakları bir dilin var olması* “¬p” olarak ifade edilmiş; her ikisinin de farklı bir dünyaya açılarak *rollerinin dışına çıkması* ise “q” olarak sunulmuştur. Burada, ilk önermenin oluşturduğu karşıtlık, sonucun gerçekleşmesini engelleyememiştir. Dolayısıyla sonuç, her durumda gerçekleşmiştir.

4.1.1.3. Deneme Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi

Bitişiklik ilişkisinde, “ara durumlar” örtük bir şekilde yer alır ve çoğunlukla da zamansal ilerlemeyi gösteren dilsel kullanımlarla birlikte görülür. Bu ilişkiyi diğer ilişkilerden ayıran en önemli özellik ise birden çok alt bileşene ayrılmamasıdır. Bitişikliğin, Hobbs’un “Durum” olarak nitelendirdiği ve Kehler’in de takip ettiği tek alt ulamı vardır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi Kehler (2002), geçmiş çalışmalarda aktarılan bitişiklik ilişkisi özelliklerini yetersiz bulmuş ve bu nedenle de içeriğini geliştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, denemelerin çözümlenmesinde bitişiklik ilişkisine yönelik incelemeler yapılırken her iki yaklaşımdan da yararlanılmış; hem ara durumların açıkça verilmediği hem de ilk tümcedeki son durumla, ikinci tümcedeki ilk durumun zamansal ilerleme yoluyla kurgulandığı kullanımlar üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre, bitişiklik ilişkisinin tek alt ulamı olan durumun denemelerde görülme sıklığı Tablo 10’daki gibidir.

Tablo 10: Denemelerde Bitişiklik İlişkisi

DERGİLER	Durum	
	F	Görülme Sıklığı (1000 Tümcede)
Kitap-lık Dergisi	14	7,08
Türk Dili Dergisi	1	1,56
TOPLAM	15	5,73

Bu ilişki, genel tutarlılık ölçütleri açısından benzerlik ve neden-etki ilişkileri ile karşılaştırıldığında en az sıklık gösteren ilişkidir (n=15). Kitaplık Dergisi’nde daha çok durum belirten kullanımlara (n=14) rastlanırken, Türk Dili Dergisi’nde oldukça az durum ilişkisinin (n=1) yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. İki dergi arasındaki kullanım yoğunluğunun oldukça farklı olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre dergilerde yer

alan metinlerin büyük bir çoğunluğunda durum ilişkisi gösteren tutarlılık ölçütlerine rastlanmamıştır.

- (10) “Bursa işi halis ipek kumaşların satıldığı Koza Han. Avluyu modern kafeteryalar kuşatmış. Masalardan birine oturup kahve söylüyorum. Genç bir garson getiriyor.”

(Kitap-lık Dergisi, 5)

Yukarıdaki örnekte, olaylar ardışık bir biçimde sunulmuş ancak ara durumlar verilmemiştir. Avluda oturmak için bir *kafenin seçildiği, oraya gidildiği, masaya oturduktan sonra garsonu çağırıp sipariş verildiği* bilgileri olmasa da tutarlılık ilişkisinin kurulabildiği açıktır. Başka bir deyişle, dünya bilgimiz ve verilen duruma ilişkin deneyimlerimiz zaten bu anlatımı tutarlı hale getirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi durum ilişkisini tek yönlü değerlendirmek yeterli bir veri sağlamamaktadır. Bu açıdan örnek, Kehler’in açıkladığı biçimiyle *zamansal ilerleme* boyutuyla da değerlendirilmiştir. Buna göre, *masalardan birine oturmak ve kahve söylemek*, bir önermenin son durumuyken bu eylem kendinden sonra gelen önermenin ilk durumu haline gelmiştir. İlk önerme ikinci önermeyi başlatan bir durum bildirmiştir. Dolayısıyla, zaman ve mekânda bitişik bir ilişki söz konusudur.

4.1.2. Öykülerin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın ilk araştırma sorusu doğrultusunda çözümlenen bir diğer metin türü öykülerdir. Kitap-lık Dergisi’nden 18, Hece Öykü Dergisi’nden 33 olmak üzere toplam 51 öykü benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkileri doğrultusunda çözümlenmiş; sıklıkları ve dilsel görünüşleri belirlenmiştir. Öncelikle, öykü metin türünde tutarlılığı oluşturan ilişkiler ayrı ayrı saptanıp listelenmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda ilişkilerin dağılımları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Tutarlılık İlişkilerinin Öykülerde Görülme Sıklığı

Dergiler	Benzerlik		Neden-Etki		Bitişiklik	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)
Kitap-lık Dergisi	35	12,42	66	23,42	23	3,00
Hece Öykü Dergisi	21	4,34	80	16,54	14	1,83

Öykü metin türünde tutarlılık ilişkilerinin dağılımlarına bakıldığında iki dergi arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. En çok görülen ilişki, her iki dergide de neden-etki ilişkisi olmuştur ve bu bağlamda deneme metin türündeki tutarlılık ilişkileri dağılımlarıyla da benzerlik göstermiştir. Kitaplık Dergisi neden-etki ilişkileri (23,42/1000), Hece Öykü Dergisi'ndeki neden-etki tutarlılık ilişkilerinden (16,54/1000) daha fazla olduğu saptanmıştır. Ortak ögelerin gösterilmesini amaçlayan benzerlik ilişkisi ise Kitaplık Dergisi'nde (12,42/1000) Hece Öykü Dergisi'nden (4,34/1000) daha fazla görülme sıklığına sahiptir. Deneme metin türlerinde olduğu gibi her iki dergide de en az yoğunluk gösteren ilişki bitişiklik olmuştur. Buna göre, bu ilişkinin her iki dergide de diğer ilişkilerle karşılaştırıldığında birbirine yakın oranda bir görülme sıklığı gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Tutarlılığı oluşturan bu üç ilişkinin toplam görülme sıklıkları ve dağılımı Tablo 12'deki gibidir.

Tablo 12: Öykülerde Tutarlılık İlişkileri

Öykülerde Tutarlılık İlişkileri		
	F	Görülme sıklığı (1000 tümcede)
Benzerlik İlişkisi	56	7,32
Neden-Etki İlişkisi	146	19,08
Bitişiklik İlişkisi	37	4,83
TOPLAM	239	31,24

Tablo 12'ye göre toplam tutarlılık ilişkisi sıklığı 239'dur. Bitişiklik ilişkisinin görülme sıklığı ise 31,24 olarak belirlenmiştir. Bu sıklığın ilişkilere göre dağılımında en fazla yoğunluk neden-etki ilişkisine aittir. Tüm ilişkiler arasındaki dağılımlarına göre ise öykü yazarlarının en çok kullandığı tutarlılık ilişkisi neden-etki ilişkisidir (19,08/1000). Bitişiklik ise öykü metin türünde en az görülen ilişki olmuştur (4,83/1000).

Tüm ilişkiler boyutunda değerlendirildiğinde, benzerlik ilişkisinin iki katından daha fazla bir gerçekleşme göstererek en çok neden-etki ilişkisine yer verildiği görülmüştür. Öyküler incelendiğinde nedensel ilişkilerin daha çok birbirine yakın önermeler arasında tercih edildiği görülmüştür. Bir başka ifadeyle, öyküdeki karakterlerin gerçekleştirdiği eylemlerin gerekçelendirildiği durumlarda sıklıkla neden-etki ilişkisine başvurulmuştur.

Deneme metin türünde olduğu gibi öykülerde de tutarlılığı oluşturan ilişkilerden en az biri görülmüştür. Öykülerde, tutarlılık ilişkilerini oluşturan alt ulamların görülme sıklığı aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur.

4.1.2.1. Öykü Metin Türünde Benzerlik İlişkisi

Öyküler, tümceler arasında bir ortaklık ya da karşıtlık ilişkisi kuran özellikler doğrultusunda bu ilişkiyi oluşturan beş alt ilişki çerçevesinde incelenmiş ve her iki dergideki kullanım sıklıkları açısından Tablo 13'te görülen sonuçlara ulaşılmıştır.

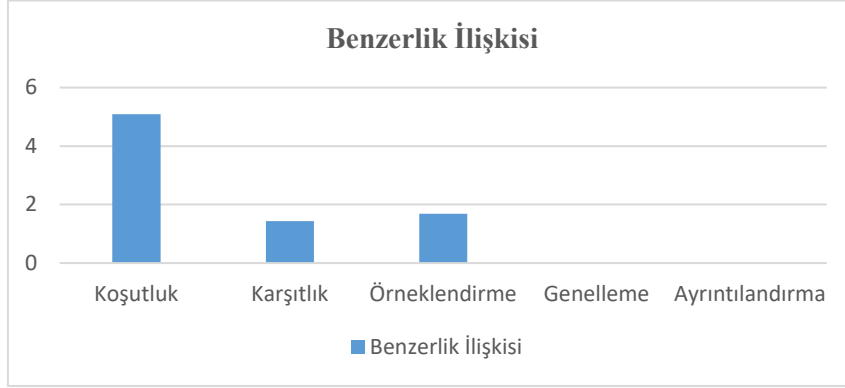
Tablo 13: Öykülerde Benzerlik İlişkisi Alt Ulamları

BENZERLİK İLİŞKİSİ BİLEŞENLERİ	Kitap-lık Dergisi		Hece Öykü Dergisi		TOPLAM	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S.
Koşutluk	22	4,54	17	6,03	39	5,09
Karşıtlık	7	1,44	4	1,41	11	1,43
Örneklendirme	6	1,24	7	2,48	13	1,69
Genelleme	-	-	-	-	-	-
Ayrıntılandırma	-	-	-	-	-	-

Dergiler ayrı ayrı değerlendirildiğinde en çok sıklık gösteren ilişkinin her iki dergide de değişiklik göstermediği, aynı alt ulam olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hem Kitap-lık Dergisi'nde (22, 4,54/1000) hem de Hece Öykü Dergisi'nde (17, 6,03/1000) önermeler arasında en çok koşut ilişkilerin kullanımına yönelik bir eğilim olduğu görülmüştür. Ancak en az görülen benzerlik alt ulamı toplam tümce sayısı içindeki dağılımı açısından Kitap-lık Dergisi'nde örneklendirme (1,24/1000) olurken, Hece Öykü Dergisi'nde karşıtlık (1,24/1000) olmuştur. Bu bulguların yanı sıra öykülerde benzerlik ilişkilerinden en az birine rastlanmış olup ilişkinin görülmediği herhangi bir öykü metni bulunmamaktadır.

Öykülerde benzerlik ilişkisi alt ulamlarında görülen ilişki sıklığı Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: Öykülerde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)

Şekil 5’te gösterildiği gibi koşutluk, dergilerdeki tüm öykülerde 39 örnekte yer almıştır. Koşutluğu, bir diğer benzerlik alt ulamı olan örneklendirme ilişkisi takip etmiştir. İlk iki sırayı paylaşan ilişkiler olarak ele alındığında görülme sıklığı açısından oldukça fark olduğu görülmüştür. Toplamda yalnızca 13 örnekte görülen örneklendirme ilişkisi (1,69/1000), 11 kullanımla en az sıklık gösteren karşıtlık ilişkisiyle (1,43/1000) oldukça yakın bir oranda gerçekleşmiştir. Ayrıca, denemelerle karşılaştırıldığında bu ilişkilerin farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Denemelerde en çok rastlanan ilişki örneklendirme ve bu ilişkiye en yakın gerçekleşme düzeyi gösteren ilişki koşutluk olurken öykülerde bu durumun tersi bir ilişki oluşmuştur.

Benzerlik ilişkilerinden genelleme ve ayrıntılandırma alt ilişkisine her iki dergide de rastlanmamıştır. Yani, tümcedeki bir öge, üyesi ya da alt kümesi verilip daha büyük bir birimle birleştirilmemiş ya da her iki tümcede de tek bir öge olarak sunulmamıştır.

Öykülerin çözümlenmesi sonucunda ortaya çıkan benzerlik ilişkilerine ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir.

Koşutluk:

(11) “Sonra babam arkamdan geldi. Annem sayısız mektup gönderdi.”
(Hece Öykü Dergisi, 67)

Koşutluk ilişkisinin yapısal olarak çözümlenmesinde eş zamanlı olarak gerçekleşen eylemler karşımıza çıkmıştır. Yukarıdaki örnekte, koşutluk içeren öğelerden ilki *babam* (a1); ikinci tümcede ise *annem* (b1)’dir. Bir diğer koşutluk ilişkisi, *arkamdan geldi* (a2) ve *sayısız mektup gönderdi* (b2) öğeleri arasındadır.

Böylece, p1 ve p2 arasındaki ilişki, *birisi için bir şey yap-* eylemi üzerine kurulmuştur. Buna göre, *a1:b1* ve *a2:b2* ögeleri arasında bir ortaklık durumu söz konusudur.

Karşıtlık:

- (12) “Sadece kendisini baştan çıkarmak için cilveleşen erkeğin onu eğlendirmesini sevebilir, ama hakiki erkek çok daha baştan çıkarıcıdır.”
(Kitap-lık Dergisi, 9)

Karşıtlık ilişkisinin kurulduğu yukarıdaki örnekte, iki farklı tümcede iki farklı ögenin belirli bir eylem durumunda karşıt olması durumu sunulmuştur. Örneğe göre, *cilveleşen erkek* a1'i, *hakiki erkek* ise b1'i temsil etmektedir. Bu iki öge, taşıdıkları özellikler (p) doğrultusunda karşılaştırılmakta ve anlamsal açıdan bir karşıtlık ilişkisi kurmaktadır. Bu çıkarımla okura, iki önermenin birbirinden ayrılma noktaları açık olarak sunulmuştur.

Örneklendirme:

- (13) “Elbette anlatacak şeylerim var canım. Mesela ben ağladığım zaman bir köşeye geçip kendimi öldürürüm ama şimdi ağlamadığım için...”
(Hece Öykü Dergisi, 72)

Bu örnekte, verilen bilginin açık bir biçimde sunulması, somut bir örnekle sürdürülmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. En sık rastlanan ilişkilerden biri olan *örneklendirme* ilişkisine göre; ilk tümcede *anlatacak şeyler* olarak genel bir ifadeden söz edilmiş ve ikinci tümcede ise bu durum kılıcının *ağladığı zaman* yaptığı eylemi belirtmesiyle örneklendirilmiştir. Yani, *anlatacak şeyler* a1; *ağladığım zaman bir köşeye geçip kendimi öldürürüm* ifadesi ise b1 olarak belirlenmiştir. B1, a1'in alt kümesi konumunda sunulmuştur. Bir başka ifadeyle, *anlatacak şeyler* (a1), *ağladığım zaman*'ı [...] (b1) kapsamaktadır.

Sonuç olarak belirlenen örnekleme öykülerin, benzerlik ilişkisi açısından değerlendirildiğinde yalnızca koşutluk, karşıtlık ve örneklendirme alt ulamlarıyla sınırlı kaldığı görülmüştür. Genelleme ve ayrıntılandırmaya ilişkin tutarlılık ilişkilerine öykülerde rastlanmamıştır.

4.1.2.2. Öykü Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi

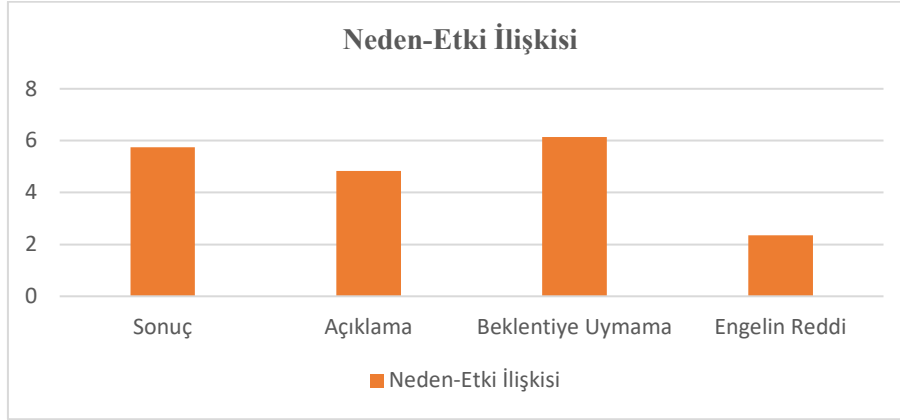
Önermeler arasındaki ortaklıktan farklı bir ilişki biçimini ifade eden neden-etki bileşeninde nedensel ilişkilerin kurulması temel alınmaktadır. Bu ilişkiyi oluşturan dört bileşenin her iki dergide görülme sıklıkları aşağıda Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14: Öykülerde Neden-Etki İlişkisi Alt Ulamları

NEDEN-ETKİ İLİŞKİSİ BİLEŞENLERİ	Kitap-lık Dergisi		Hece Öykü Dergisi		TOPLAM	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S.
Sonuç	24	8,51	20	4,13	44	5,75
Açıklama	16	5,67	21	4,34	37	4,83
Beklentiye	19	6,74	28	5,78	47	6,14
Uymama						
Engelin Reddi	7	2,48	11	2,27	18	2,35

Öykülerde neden-etki ilişkisinin toplam sıklığına bakıldığında en çok beklentiye uymama (6,14/1000) ilişkisinin, en az ise engelin reddi (2,35/1000) ilişkisinin kurulduğu görülmüştür. Yukarıdaki tabloda her iki dergide tespit edilen neden-etki ilişki sıklığı gösterilmiştir. Buna göre, Kitap-lık ve Hece Öykü Dergisi’nde en az gerçekleşen bileşen açısından bir farklılık görülmezken, en sık rastlanan bileşenin farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Kitap-lık Dergisi’nde en çok bulgularanan ilişki sonuç (n=24, 8,51/1000) olurken, Hece Öykü Dergisi’nde bu bileşen beklentiye uymama (n=28, 5,78/1000) olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, neden-etkiyi oluşturan dört bileşenden sonuç dışındaki tüm bileşenlere Hece Öykü Dergisi’nde Kitap-lık Dergisi’ne göre daha sık yer verilmiştir. Bu durum, Hece Öykü Dergisi’nin tamamen öykülerden oluşan, öyküler üzerine örnekleri kapsayan bir dergi olması ve bu nedenle daha çok örnek sunmasıyla açıklanabilmektedir. Neden-etki ilişkisinin alt ulamları ilişkin bulgular Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6: Öykülerde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)

Tüm alt ulamlar incelendiğinde engelin reddi ilişkisi dışındaki sonuç, açıklama ve beklentiye uymama ilişkileri de birbirine yakın oranda gerçekleşmiştir. En çok sıklığa sahip ilişki beklentiye uymama, tüm öykülerde 47 kullanım sıklığına sahip alt ulam olmuştur. Buna karşın engelin reddi, yalnızca 18 kullanımla son sırada yer almıştır. Bu ilişki, denemelerde de en az görülen ilişki olarak saptanmıştır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi bu ilişkiye göre öncül beklenen, istenen bir görünüm sergilemese de eylemin gerçekleşmesi sonucunu etkilememektedir. Öykülerde olumsuz bir öncülle durumun betimlenmesinin, yazarlar tarafından oldukça az tercih edilen bir durum olduğu görülmüştür.

Beklentiye uymama ilişkisine en yakın tutarlılık ilişkisini gösteren bir diğer alt ilişki ise 44 örnekte görülen sonuç (5,75/1000) ilişkisi olmuştur. Bu durum, öyküde anlatılan durum ve olayların doğal bir sonucu olarak betimlendiğini göstermektedir. Sonuç ilişkisini, 4,83 görülme sıklığı ile açıklama ilişkisi takip etmiştir. Birbirine yakın oranda görülme sıklıkları gösterecekler de sonuç ve beklentiye uymama öykülerde nedensel ilişkilerin kurgulanmasında daha sık başvurulan tutarlılık ilişkileri olmuştur.

Neden-etki ilişkisinin alt ulamlarından en az biri, her iki dergide de tüm metinlerde görülmüştür. Bu ilişki, örneklemden alınan örneklerle aşağıda sıralanmıştır.

Sonuç:

- (14) “Yolun uzunluğuyla ilgili merakını gideremeyen tek bir kişi dahi olsa zincirleme kazaya sebebiyet verebildiğinden temkinliydik. Bu nedenle

karşı yönden gelenlerle konuşmak için yavaşlayanlar çok büyük toplumsal cezalara çarptırılıyordu.”

(Hece Öykü Dergisi, 90)

Öykülerde neden-etki ilişkisinin sonuç alt ulamı, “p ve q” arasındaki nedenselliğin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Buna göre, yukarıdaki örnekte ilk tümcede p ile *kazaya sebebiyet verme konusunda temkinli olma*; ikinci tümcede ise bu durumun sonucu olarak *toplumsal cezalara çarptırılma* (q) durumu ortaya çıkmıştır. İkinci tümcedeki durum, doğal olarak birinci tümcedeki durumun sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Açıklama:

(15) “Dört yaşındaki bebe bile, “dede çen bilmesşin,” diyor. Haklı. Görmedim çünkü.”

(Hece Öykü Dergisi, 67)

Örnek (15)’te görüldüğü gibi bu ilişkide, sonuç ilişkisinin tersine öncelikle sonuç durumu verilmiştir. Bu sonuca götüren neden ise ikinci önermeyle açıklanmıştır. Buna göre, dört yaşındaki bebeğin konuşma biçimi, bir sonuç durumudur. *Dede çen bilmesşin* ifadesi q’yu işaret ederken *haklı, görmedim çünkü* ifadesi ise bu durumun nedeni olarak p’yi göstermektedir.

Beklentiye Uymama:

(16) “Bu hareketiyle kalbinin yerinden çıkacağını düşünürdün hep ama çıkmazdı.”

(Hece Öykü Dergisi, 86)

Öykülerde en sık rastlanan beklentiye uymama ilişkisinde beklenen, istenen, gerçekleşmesi arzulanan durum ya gerçekleşmemiştir ya da beklenenin tam tersi biçiminde gerçekleşmiştir. Yukarıdaki örnekte de *kalbinin yerinden çıkacağını düşünme* eylemi p’yi ifade ederken *ama çıkmazdı* ifadesi $\neg q$ ’yu göstermiştir. Dolayısıyla, ilk tümcede belirtilen durumun ikinci tümcede gerçekleşmediği görülmüştür.

Engelin Reddi:

- (17) “Memlekette cep telefonu işi yapanların sayısı berber esnafını geçmiş olmasına rağmen yüzücülerin sayısı her iki meslek dalından da öndeymiş.”
(Hece Öykü Dergisi, 72)

En az görülen ilişki olan engelin reddi alt ulamında, ilk önermede belirtilen durum her ne olursa olsun ikinci önermede mutlaka gerçekleşmektedir. Bu örnekte, ilk önermedeki *cep telefonu işi yapanların sayısının çok olması*, ikinci tümcede *yüzücüler* olarak belirtilen meslek grubunun sayısının fazla olmasına, yani sonucun gerçekleşmesine etki edememiştir.

4.1.2.3. Öykü Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi

Öykü metin türü, zamansal ilerleme ve ara durumlar aracılığıyla kurulan bitişiklik ilişkisinin tek alt ulamı olan durum çerçevesinde çözümlenmiş ve dergilerde görülme sıklıkları Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15: Öykülerde Bitişiklik İlişkisi

Durum		
DERGİLER	F	Görülme Sıklığı (1000 Tümcede)
Kitap-lık Dergisi	23	8,16
Hece Öykü Dergisi	14	2,89
TOPLAM	37	4,83

Veri tabanını oluşturan 51 öykü, bitişiklik ilişkisinin alt ulamı çerçevesinde incelenmiş ve bu ilişkinin dergilerdeki toplam sıklığı 37 olarak belirlenmiştir. Denemelerde olduğu gibi bitişiklik, öykülerde de en az görülen (4,83/1000) ilişki olmuştur.

Kitap-lık ve Hece Öykü Dergileri karşılaştırıldığında, en çok durum belirten dilsel ifadenin Kitap-lık Dergisi’nde olduğu belirlenmiştir. Kitap-lık Dergisi’nde bitişiklik ilişkisinin (8,16/1000), Hece Öykü Dergisi’nden (2,89/1000) daha fazla bir kullanım sıklığına sahip olduğu saptanmıştır. Her iki dergide incelenen öykülerde durum bileşeninin olmadığı metinler de bulgulanmıştır.

- (18) “Biraz ruhumu nemlendirmek için paramın kalibresinde bir şeyler içeyim dedim. Karnım açtı. Adalı’dan bir yarım midye tava yaptırıp, Çiçek Pasajı girişindeki masalardan birine tünerken sıramda oturanlara selam, garsona da Arjantin siparişi verdim.”

(Kitap-lık Dergisi, 9)

Yukarıdaki tümcelerde birbirini takip eden durumlar kronolojik bir düzende anlatılmıştır. Zamanda ve uzamda bir birliktelik söz konusudur ve zamansal ilerlemeyi işaret eder. Ayrıca, okuyucu ya da dinleyicide var olan artalan bilgisi “ara durumlar”ın açıkça verilmemesine karşın anlaşılabilir. Anlatıcının, *bir şeyler içebileceği bir yer aradığı, daha sonra bulduğu, oturduğu, mönüye baktığı ve garsonu çağırdığı* bilgileri verilmemiştir. Okuyucu, bu tür çıkarımları var olan bilgileri aracılığıyla yapabilmektedir. Ancak bu örnekte, ara durumlar aracılığıyla ulaşılan bu çıkarımın yanı sıra olayların belirli bir uzamda gerçekleşmesi ve birbirini gerektirmesi bu ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Yani, tümcedeki kılıcı, önce masaya oturur; daha sonra selam ve sipariş verir. Her yeni durum, bir önceki tümcenin son durumundan ortaya çıkar. Bu da örnekteki tümceler arasında tutarlılığın sağlandığını ve durum ilişkisi olduğunu göstermiştir.

4.1.3. Araştırma Makalelerinin Tutarlılık İlişkilerine İlişkin Bulgular

Tutarlılık ölçütleri çerçevesinde çözümlenen veri tabanını oluşturan metin türlerinden bir diğeri de araştırma makaleleridir. Dilbilim, tarih, felsefe ve sosyoloji alanlarında yapılan 242 araştırma makalesi benzerlik, neden-etki, bitişiklik ilişkileri ve onları oluşturan alt ilişkiler, kuramın varsayımları doğrultusunda görülme sıklığı ve tutarlılığı kurgulayan dilsel araçlar açısından incelenmiştir. Bu ilişkilerin alanlara göre görülme sıklığı Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16: Tutarlılık İlişkilerinin Araştırma Makalelerinde Görülme Sıklığı

ALANLAR	Benzerlik		Neden-Etki		Bitişiklik	
	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)	F	G. S. (1000 tümcede)
Dilbilim	111	32,56	161	47,22	8	2,34
Sosyoloji	165	25,66	165	25,66	7	1,08
Felsefe	114	19,42	268	45,65	5	0,85
Tarih	276	16,36	612	36,27	82	4,86

TOPLAM	666	28,99	1206	52,49	102	4,44
---------------	------------	--------------	-------------	--------------	------------	-------------

Tablo 16'ya göre araştırma makalelerinin her birinde farklı oranlarda dağılım olduğu görülmüştür. Toplam 242 araştırma makalesinde 666 benzerlik, 1206 neden-etki, 102 bitişiklik ilişkisi saptanmıştır.

Her bir disiplin ilişkilerin görülme sıklığı açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Tarih alanında yazılan araştırma makalelerinde görülen tutarlılık ilişkisi diğer tüm alanlardan daha fazladır. Ancak dağılımları açısından değerlendirildiğinde en fazla görülme sıklığı benzerlik ve neden-etki ilişkisinde dilbilim araştırma makalelerinde (32,56/1000 ve 47,22/1000); bitişiklik ilişkisinde ise tarih araştırma makalelerinde görülmüştür. Benzerlik ilişkisinde, dilbilim araştırma makalelerini sırasıyla sosyoloji, felsefe ve tarih makaleleri takip etmiştir. Neden-etki ilişkisinde ise dilbilim araştırma makalelerinden sonra en fazla görülme sıklığı gösteren makaleler sırasıyla felsefe (45,65/1000), tarih (36,27/1000) ve sosyoloji (25,66/1000) alanlarından olmuştur. Tutarlılığın son ilişkisi bitişiklikte ise tümce bazında en fazla sıklık tarih araştırma makalelerinde (4,86/1000) olurken, en az sıklık felsefe araştırma makalelerinde (0,85/1000) görülmüştür. Tabloda da görüldüğü gibi her bir ilişkide en fazla ve en az sıklık gösteren alanlar değişiklik göstermiştir.

Yukarıdaki tabloda alanlar, ilişkiler kapsamında ayrı ayrı ele alınmıştır. Tablo 17'de ise toplam tutarlılık ilişkisinin alanlardaki dağılımına ilişkin bulgular gösterilmiştir.

Tablo 17: Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkisi

Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkileri		
	F	Görülme sıklığı (1000 tümcede)
Benzerlik ilişkisi	666	28,99
Neden-Etki ilişkisi	1206	52,49
Bitişiklik ilişkisi	102	4,43
TOPLAM	1974	85,92

Tablo 17'de yer alan verilere göre araştırma makalelerinde tüm tutarlılık ilişkilerinde tutarlılık ilişkisinin kullanım yoğunluğu 1974 olarak belirlenmiştir. Bu kullanım yoğunluğunun 22973 tümce içindeki sıklığı ise 85,92 olarak saptanmıştır.

İlişkiler çerçevesinde incelendiğinde ise araştırma makalesi metin türlerinin tamamında en çok neden-etki ilişkisi, en az ise bitişiklik ilişkisi görülmüştür.

Benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkilerinin kullanım yoğunluğu alanlara göre belirlenmiştir. İlişkiler ayrı ayrı incelendiğinde araştırma makalelerinde en çok neden-etki ilişkisine rastlanırken, en az bitişiklik ilişkisi aracılığıyla tutarlılık sağlanmıştır. Bu bulgular, veri tabanını oluşturan araştırma makalelerinin tutarlılık ilişkilerinin daha çok nedensel ilişkiler üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Araştırma makalelerinde disiplinlere göre alt ilişkilerde görülen dağılım aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur.

4.1.3.1. Araştırma Makalesi Metin Türünde Benzerlik İlişkisi

Farklı disiplinlerde yazılan araştırma makaleleri önermeler arasındaki karşıtlık ve ortaklık ilişkisine dayalı benzerlik ilişkisi çerçevesinde çözümlenmiş ve alanlara göre elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Buna göre 242 araştırma makalesinin dilbilim, sosyoloji, felsefe ve tarih alanlarında benzerlik ilişkisi sıklık değerleri aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 18: Dilbilim Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi

Benzerlik İlişkisi Bileşenleri	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
Koşutluk	28	8,21
Karşıtlık	34	9,97
Örneklendirme	25	7,33
Genelleme	-	-
Ayrıntılandırma	24	7,04

Dilbilim araştırma makalesi metin türünde benzerlik ilişkisi açısından en fazla kullanım sıklığı gösteren alt ulam karşıtlık (n=34; 9,97/1000) olmuştur. Bu alanda genelleme ilişkisine rastlanmazken en az kullanım sıklığına sahip ilişkinin ise ayrıntılandırma (n=24; 7,04/1000) olduğu ortaya çıkmıştır. Benzerlik ilişkisi bileşenleri en fazla sıklık gösteren bileşenlere göre karşıtlık, koşutluk, örneklendirme ve ayrıntılandırma olarak sıralanmıştır. Genel olarak tüm ilişkilerin birbirine yakın oranda bir gerçekleşme gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 19: Sosyoloji Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi

Benzerlik İlişkisi Bileşenleri	F	Görölme Sıklığı (1000 tümcede)
Koşutluk	38	5,91
Karşıtlık	42	6,53
Örneklendirme	67	10,42
Genelleme	7	1,08
Ayrıntılandırma	11	1,71

Sosyoloji alanında benzerlik ilişkisi açısından en fazla kullanım yoğunluğu örneklendirme bileşeninde (10,42/1000) olmuştur. Bu ilişki, diğer ilişkilerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek bir sıklık göstermektedir. Bu da sosyoloji alanında yazılan araştırma makalelerinde örneğe dayalı bir tutarlılık ilişkisi kurma eğilimi olduğunu göstermektedir. En az görülen ilişki ise genelleme ilişkisi olmuştur. Bu alanda karşıtlık (6,53/1000) ve koşutluk (5,91/1000) ilişkisi birbirine oldukça yakın bir kullanım sıklığı gösterirken genelleme (1,08/1000) ve ayrıntılandırma (1,71/1000) bu oranlardan oldukça uzakta kalmıştır.

Tablo 20: Felsefe Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi

Benzerlik İlişkisi Bileşenleri	F	Görölme Sıklığı (1000 tümcede)
Koşutluk	46	7,83
Karşıtlık	29	4,94
Örneklendirme	15	2,55
Genelleme	8	1,36
Ayrıntılandırma	16	2,72

Tablo 20’de görüldüğü gibi felsefe alanında yapılan araştırma makalelerinde tüm ilişkiler görülürken en çok karşıtlığa (4,94/1000) en az ise genellemeye (1,36/1000) dayalı tutarlılık sağlanmıştır. Karşıtlık ilişkisinden sonra en sık görülen ilişkiler; koşutluk (7,83/1000), ayrıntılandırma (2,72/1000) ve örneklendirme (2,55/1000) olmuştur.

Tablo 21: Tarih Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi

Benzerlik İlişkisi Bileşenleri	F	Görölme Sıklığı (1000 tümcede)
Koşutluk	65	3,85
Karşıtlık	61	3,61
Örneklendirme	77	4,56

Genelleme	30	1,77
Ayrıntılandırma	43	2,54

Tarih araştırma makalesi metin türünde, görülme sıklığı açısından ilk sırada örneklendirme ilişkisi (4,56/1000) yer alırken, son sırada genelleme ilişkisi (1,77/1000) görülmüştür. Ayrıca, koşutluk ve karşıtlık ilişkisi ile genelleme ve ayrıntılandırma ilişkileri de birbirine oldukça yakın bir oranda kullanım sıklığı göstermiştir.

Yukarıdaki tablolarda yer alan verilere göre tarih ve sosyoloji alanlarında en çok ve en az kullanım yoğunluğu gösteren benzerlik ilişkileri aynı sonuçları göstermiştir. Her iki alanda da en çok örneklendirmeye en az ise genellemeye dayalı tutarlılık ilişkisi yeğlenmiştir. Felsefe alanında yapılan araştırma makalelerinde ise en az kullanım sıklığı tarih ve sosyoloji araştırma makalelerinde olduğu gibi genelleme olurken, en fazla kullanım sıklığı gösteren ilişki koşutluk olmuştur. Dilbilim alanında, araştırma makaleleri benzerlik ilişkisi bu açıdan farklılık göstermiştir. Bu alanda, genelleme ilişkisine rastlanmazken en fazla karşıtlığı en az ise ayrıntılandırmaya yer verildiği görülmüştür.

Benzerlik ilişkisini oluşturan alt ulamlarda araştırma makalelerinde tümce bazında görülen toplam dağılım ilişkisi ise Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7: Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkisi (1000 Tümcede)

Benzerlik ilişkisinin alt ulamlarının incelenmesi sonucunda şekildeki bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre, en çok görülen benzerlik ilişkisi örneklendirme olmuştur. Bu da araştırma makalelerinde daha çok önermelerde örnek verilerek somut bulgularla

tutarlılığın sağlandığını göstermiştir. Örneklendirme alt ulamını sırasıyla koşutluk, karşıtlık, ayrıntılandırma ve genelleme ulamları takip etmiştir.

İncelenen araştırma makalelerinde, genelleme bileşeni son sırada yer almıştır. Bu durum, makalelerde iki veya daha fazla önerme arasında küme-alt küme ilişkisi kurularak genelleme yapılmasının daha az tercih edildiğini göstermiştir. Araştırma makalelerinde benzerlik ilişkisini gösteren örnekler aşağıdaki gibidir:

Koşutluk: Önermelerdeki ögeler arasında bir ortaklık gösteren bu ilişkiye dört alanda yazılan araştırma makalelerinde de rastlanmıştır. Görülme sıklığı açısından da birbirine yakın bulgular elde edilmiştir.

(19) “Dilin genellikle bildirişim/iletişim aracı olarak değerlendirildiği; dilbilgisinin kusursuz anlama ve anlatımı sağlayan kurallar bütünü olarak algılandığı geleneksel/izlenimci yaklaşımla gerçekleştirilen dil incelemeleri, ancak F. De Saussure’ün ders notlarının derlenip yayımlanmasıyla nesnel / bilimsel nitelik kazanmış ve bir bilim alanı olarak kuram, yaklaşım ve yöntemlerini oluşturmuştur.”

(Dilbilim, 2)

(20) “Burjuvazi, 15. yüzyıldan itibaren sahip olduğu ekonomik güce karşın vergi muafiyeti ve devlet memuriyetine girme gibi imtiyazlardan uzak tutulması nedeniyle; *köylüler*, başta kral olmak üzere aristokratlara ve kiliseye vermek zorunda bırakıldıkları vergilerin altında daha fazla ezilir hale getirildiklerinden; *zanaatkârlar ve manifaktür işçileri gibi kesimlerin oluşturduğu kentli çalışanlar* ise uzun çalışma saatleri ve düşük ücret uygulamalarından dolayı monarşiye seslerini yükseltmişlerdir.”

(Sosyoloji, 8)

(21) “İki filozof da toplumu sınıfsal olarak üç bölüme ayırırlar. Platon bunları yöneticiler, koruyucular ve işçiler olarak tanımlar. Aristoteles ise; yurttaşlar, yabancılar ve köleler şeklinde bir sınıflama yapar.”

(Felsefe, 11)

(22) “Şüpheli limanlardan gelen gemiler, seyahatleri boyunca sıhhiyenin kontrolü altında üç gün, bulaşıcı hastalıkların görüldüğü limanlardan gelen gemiler ise 10 gün karantinaya alınmışlardır.”

(Tarih, 129)

Örnek (19)’a göre koşutluk gösteren ögelerden ilki *dil* (a1), ikincisi ise *dilbilgisidir* (a2). Dilin *bildirişim/iletişim aracı olması* (b1) ile *dilbilgisinin anlama ve*

anlatımı sağlayan kurallar bütünü olması (b2) arasında da bir koşutluk ilişkisi belirlenmiştir. Bu da *dil* ve *dilbilgisi* arasındaki koşutluğa dayalı bir ortaklık olduğunun göstergesidir. Sosyoloji alanında yazılmış makaleden alıntılanan örnekte (20), ilk önermede *köylüler* (a1), ikinci önermede *zanaatkârlar ve manifaktür işçileri gibi kesimlerin oluşturduğu kentli çalışanlar* (b1) arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bir diğer ilişki ise *aristokratlara ve kiliseye vermek zorunda bırakıldıkları vergiler* (a2) ile *uzun çalışma saatleri ve düşük ücret* (b2) arasında kuruludur. Her iki önermede (p1 ve p2), *bir şeye maruz kal-* eylemine gönderimde bulunur. Benzer biçimde, felsefe alanından alınan örnekte iki filozofun da toplumu üç biçimde sınıfladığı bir ortaklıktan bahsedilmiştir. Dolayısıyla, *Platon* (a1) ile *Aristoteles* (b1) arasında ve *yöneticiler, koruyucular ve işçiler* (a2) ile *yurttaşlar, yabancılar ve köleler* (b2) arasında bir ilişki kurulmuştur. Örnek (22)'de de *şüpheli limanlardan gelen gemiler ve bulaşıcı hastalıkların görüldüğü limanlardan gelen gemiler* arasında bir karantinaya alınma ortaklığı kurulmuştur. Önergeler arasındaki bu ortaklık koşut bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Karşıtlık: Karşıtlık, makalelerde birbirine yakın sıklık düzeyiyle yer almıştır. Karşıtlık ilişkisi iki biçimde olabilmektedir. Önergeler arasında karşıt bir tutarlılık ilişkisinin kurulabilmesinde hem anlamsal hem de yapısal karşıtlık özelliği görülmüştür.

(23) “Çünkü her kavram ilişkisi bir yargıdır aslında. Ama –her cümlelerin yargı olmasına karşın- her yargı cümle değildir.”

(Dilbilim, 2)

(24) “Kafka’nın, bu eseriyle modern kapitalist toplumda bireyler arasındaki ilişkilerde duygusal bağların değil daha çok maddiyatın belirleyici olduğunu vurguladığı görülmektedir.”

(Sosyoloji, 5)

(25) “Filozofun mekansız, hareketsiz ve tarihdışı çerçevesine karşın sosyoloji sınırsız sayıda perspektif ve bakış açısı sunarak hakimiyet kurucu mekanizmaların teorik ve pratik çerçevelerini yıkmaya yönelmektedir.”

(Felsefe, 26)

(26) “Siyasi ve ideolojik bir bakış açısıyla ders kitaplarında Mithat Paşa, Enver ile Niyazi Beyler bir hürriyet kahramanı, Türk ve İslam tarihinin

kahramanıken; buna karşın Sultan II. Abdülhamid'in resmine bazen ders kitaplarında hiç yer verilmezdi."

(Tarih, 93)

Karşıtlık ilişkisinin kurulduğu örnek (23)'te iki farklı öge, *bir şey ol-* karşıtlığını temsil etmektedir. *Kavram ilişkisi* (a1), bir *yargı* (a2) olarak ifade edilirken ikinci önermede ise *yargı* (b1) bir *cümle* (b2) olmamakla tanımlanır. Örnek (24) örnek (23)'ten farklı olarak tek bir ögenin karşıtlığına dayanmaktadır. İlk önermedeki *duygusal bağlar* (a1) ile ikinci önermedeki *maddiyat* (a2) arasındaki karşıtlık, bireyler arasındaki ilişkiyi belirleyen bir özellik olarak sunulmuştur. Felsefe alanından alınan bir diğer örnekte, temelde felsefe ve sosyoloji alanları karşılaştırılmıştır. *Filozofun bakış açısı* (a1) ve *sosyolojinin bakış açısı* (b1), *hareketsiz ve tarih dışı çerçeve* (a2) ve *sınırsız sayıda bakış açısı* (b2) özellikleri karşılaştırılmıştır. Örnek (26)'da *Mithat Paşa, Enver Bey ile Niyazi Beyler* (a1) ilk önermedeki karşıtlık ögesi olurken, ikinci önermede *Sultan II. Abdülhamit* (b1) ikinci önermedeki karşıtlık oluşturan ögedir. Bu iki öge, ders kitaplarında yer alma/almama konusunda birbirinden ayrılan özellikleri doğrultusunda karşılaştırılmıştır.

Örneklendirme: Örneklendirme ilişkisi, önermeler arasındaki küme-alt küme ilişkisiyle tutarlılık sağlar. Araştırma makalelerinde, bu türden bir bağlantılılığın sağlanmasında sıklıkla başvurulmuş ilişkilerden biridir. Makalelerde düşüncelerin, bilgilerin desteklenmesinde, kanıt gösterme, somutlaştırma eğilimi olduğu görülmüştür.

- (27) "Bu durum fiillerin gerçek hayattaki hareket/oluş/kılış şeklindeki karşılıklarıyla doğrudan ilişkidir. Örneğin, "*Hasta ölmedi.*" ifadesi hastanın yaşadığını gösterir."

(Dilbilim, 3)

- (28) "Ancak bilimlerin gelişmesiyle birlikte ağır silahların üretilmesi ve bu silahlarla yapılan Dünya Savaşları bilimlerin aynı zamanda insanlara zararlı da olabileceği kanılarını ortaya çıkardı. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda ölenlerin çoğunun sivillerden oluşması ve çok sayıda bireyin özgürlüğünün tehdit edilmesi insanları yalnızlığa ve çaresizliğe sürükledi."

(Sosyoloji, 14)

(29) “Böylece ortam ve eylem arasındaki diyalektik ilişki, dikkati ve yönelimsel bilinç sürekliliğini sağlamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu durumu aynı örnek üzerinden izah etmeyi sürdürecektir. Olursak futbolcu için futbol sahasında gerçekleştirdiği her eylem ve içinde bulunduğu takımın her hamlesi, o kişinin futbol sahasına dair deneyimini modifiye etmektedir.”

(Felsefe, 2)

(30) “Bazı kurumlar modernleşme süreci açısından önemlidir. Bu kurumların başında modern devlet yurttaşlığı kimliğinin oluşmasını sağlayacak okullar gelir ve okulların bazıları da bu süreçte daha önemli olur.”

(Tarih, 88)

Dilbilim alanından alınan örnekte (27) *fiillerin gerçek hayattaki karşılıklarından* (a1) bahsedilmiş ve ikinci tümcede bu ifadeyi somutlaştıran bir açıklama yapılmıştır. Örneğe göre “*hasta ölmedi.*” ifadesi b1’i işaret etmektedir. Örnek (28)’de öncelikle *dünya savaşlarına* (a1) ilişkin bilgiler sunulmuş olup daha sonra *İkinci Dünya Savaşı* (b1) özelinde açıklama yapılmıştır. Örnek (29)’da ise aynı durum, *ortam ve eylem arasındaki diyalektik ilişkinin* (a1) somutlaştırılmasında futbol (b1) örneğinden yararlanılarak sürdürülmüştür. Tarih araştırma makalesi örneğinde ise *kurumlar* kavramı daha özel bir anlama indirgenerek *okullar* olarak örneklendirilmiştir. Bu ilişkide, yukarıda belirtilen tüm örneklerdeki b1 ögeleri, a1 ögelerinin alt kümesi olarak ortaya çıkmıştır.

Genelleme: Genelleme, araştırma makalelerinde oldukça az rastlanan bir ilişkidir. Bunun nedeni, tutarlılık ölçütleri çerçevesinde genellemenin alt küme-küme ilişkisi olarak sınırının çizilmiş olmasıdır. Yani, ilk tümcede “a” ögesinin, ikinci tümcedeki “b” ögesinin alt kümesi olması gerekmektedir. Aşağıdaki örnekler, sosyoloji, felsefe ve tarih alanlarından genelleme ilişkisini göstermektedir.

(31) “Nitekim kırsal kalkınmanın yaygın tanımlarından biri “daha az arzulanan daha çok arzulanan bir topluma dönüşüm ve değişim süreci” olgusu – kısaca, *ilerleme* olgusudur.”

(Sosyoloji, 20)

(32) “Cevat Hakkı Tarım’ın genç yaşlardan itibaren siyasi bir figür olarak CHP içindeki mevcudiyeti önemlidir. Fakat Kırşehir’de, kentin ileri gelenleri çemberine dâhil olan Tarım’ı siyasi hayatından ve faaliyetlerinden öte;

tarihe, özellikle şehir tarihçiliğine yaptığı katkıları ile anmak mevcut çalışma açısından daha anlamlı olabilir.”

(Tarih, 73)

Sosyoloji alanından alınan *örnekte kırsal kalkınmanın tanımlanmasında değişim ve gelişim süreci* vurgusu yapılmıştır. Değişim ve gelişim süreci, kırsal kalkınmaya gönderimde bulunan a1 ögesini göstermektedir. İkinci tümcede ise aynı varlık, *ilerleme olgusu* (b1) ifadesiyle bütünleştirilmiştir. Buna göre, örneklerin tamamında a1 ve b1 arasında alt küme-küme ilişkisiyle kurulan bir genelleme ilişkisi belirlenmiştir. Benzer biçimde, örnek (32)’te *Cevat Hakkı Tarım* (a1), siyasi bir figür olarak tanıtılmıştır. İkinci tümcede ise aynı kişi *kentin ileri gelenlerinden* (b1) biri olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla burada, Cevat Hakkı Tarım, kentin ileri gelenlerinin bir üyesi konumundadır.

Ayrıntılandırma: Aynı ögeye ilişkin bilginin farklı bir ayrıntı düzeyiyle yeniden sunumu olan bu ilişkinin araştırma makalelerinde görülme sıklığı, diğer metin türlerine göre daha yoğundur. Ancak yine de benzerlik ilişkisini oluşturan diğer bileşenlerle karşılaştırıldığında daha az tercih edildiği görülmüştür.

(33) “İsimler çoğunlukla somuttur - yani fiziksel nesnelere atıfta bulunurlar – ve isimlerden sadece ikisi soyuttur (rüyalar ve mucize).”

(Dilbilim, 21)

(34) “Kadının cinsiyet rollerindeki bu çeşitlenme, yani hem iş hayatı, hem annelik hem de ev işleri arasında parçalanmasına yol açmıştır; çünkü erkeğin rollerindeki değişim ev işlerine daha az bulaşıkla mayla sonuçlanmıştır.”

(Sosyoloji, 20)

(35) “Fenerbahçede yapılan şenlikler de kadınlar ve erkeklerle birlikte, Fenerbahçeli futbolcuların da düzenlenen şenliklere katıldığı, gündüz programında musikiden başka boks maçları da dikkat çekicidir. Özellikle gece dokuzdan sonra danslar edilmiştir.”

(Tarih, 15)

İlk örnekte (33) isimlere ait bir özellik belirtilmiş ve ikinci önermede bu özelliğe ilişkin ayrıntılı bilgi sunulmuştur. İkinci örnekte de (34), benzer bir kullanım söz konusudur. Burada *kadının cinsiyet rolleri; iş hayatı* (a1), *annelik* (a2) ve *ev işleri*

(a3) ögeleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu tümcede a1, a2 ve a3 cinsiyet rollerine gönderimde bulunmaktadır. Örnek (35)'de ise ilk tümcede bir *şenlikte* (a1) etkinliklere değinilmiş ve musiki ve boks maçlarının dikkat çekici olduğu belirtilmiştir. Ancak ikinci tümcede şenlik ögesi ayrıntılarıyla birlikte yeniden sunulmuştur. Bir başka ifadeyle, yukarıdaki örneklerde a1 ögesi, iki tümcenin de ortak ögesi konumunda olup aynı öge üzerinde çıkarım yapma olanağı sunmaktadır.

4.1.3.2. Araştırma Makalesi Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi

Tutarlılığı oluşturan bir diğer ilişki çerçevesinde araştırma makalesi metin türünde neden-etki ilişkileri çözümlenmiştir. P ve q önerme ilişkisine dayanan sonuç, açıklama, beklentiye uymama ve engelin reddi alt ulamlarının alanlara göre görülme sıklığı Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 22: Dilbilim Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi

Neden-Etki İlişkisi Bileşenleri	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
Sonuç	88	25,81
Açıklama	31	9,09
Beklentiye Uymama	21	6,16
Engelin Reddi	21	6,16

Dilbilim araştırma makaleleri, neden-etki ilişkisi çerçevesinde incelendiğinde en fazla görülme sıklığının sonuç bileşeninde (25,81/1000) olduğu görülmüştür. En az görülen ilişki ise aynı görülme sıklığına sahip olan beklentiye uymama (6,16/1000) ve engelin reddi (6,16/1000) ilişkisidir. Açıklama ilişkisi (9,09/1000), ikinci sırada en çok kullanım yoğunluğu gösteren ilişki olmuştur. Açıklama; beklentiye uymama ve engelin reddi ilişkisiyle yakın oranda bir görülme sıklığına sahipken, sonuç ilişkisi yaklaşık üç kat daha fazla kullanım yoğunluğuna sahip bir bileşen olarak karşımıza çıkmıştır. Bu alanda yazılan araştırma makalelerinin tamamında neden-etkiyi oluşturan alt ulamlardan en az birine rastlanmıştır.

Tablo 23: Sosyoloji Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi

Neden-Etki İlişkisi Bileşenleri	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
---------------------------------	---	--------------------------------

Sonuç	77	11,97
Açıklama	50	7,77
Beklentiye Uymama	15	2,33
Engelin Reddi	23	3,57

Dilbilim araştırma makalesi metin türünde olduğu gibi sosyoloji alanında yazılan araştırma makalelerinde de en çok görülen ilişki sonuç (11,97/1000) olmuştur. Beklentiye uymama (2,33/1000) ilişkisi, bu alanda en az tutarlılığın sağlandığı alt ulam olarak tespit edilmiştir. Sonuç ve açıklama ilişkisi ile beklentiye uymama ve engelin reddi ilişkileri birbirlerine yakın oranda bir kullanım sıklığı göstermiştir.

Tablo 24: Felsefe Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi

Neden-Etki İlişkisi Bileşenleri	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
Sonuç	125	21,29
Açıklama	80	13,62
Beklentiye Uymama	37	6,30
Engelin Reddi	26	4,42

Felsefe araştırma makalelerinde de en çok kullanım yoğunluğu sonuç ilişkisinde görülmüştür. Sosyoloji alanına benzer biçimde de en az sıklığı beklentiye uymama ilişkisinde rastlanmıştır. Açıklama ilişkisi 13,62; engelin reddi ilişkisi 4,42 oranında bir dağılım göstermiştir. Her bir bileşenin dağılım sıklığı birbirinden oldukça farklı oranlarda gerçekleşmiş olup bu alanda da sonuç odaklı metinsel tutarlılık kurma eğilimi olduğu saptanmıştır.

Tablo 25: Tarih Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi

Neden-Etki İlişkisi Bileşenleri	F	Görülme Sıklığı (1000 tümcede)
Sonuç	261	15,47
Açıklama	192	11,38
Beklentiye Uymama	96	5,69
Engelin Reddi	63	3,73

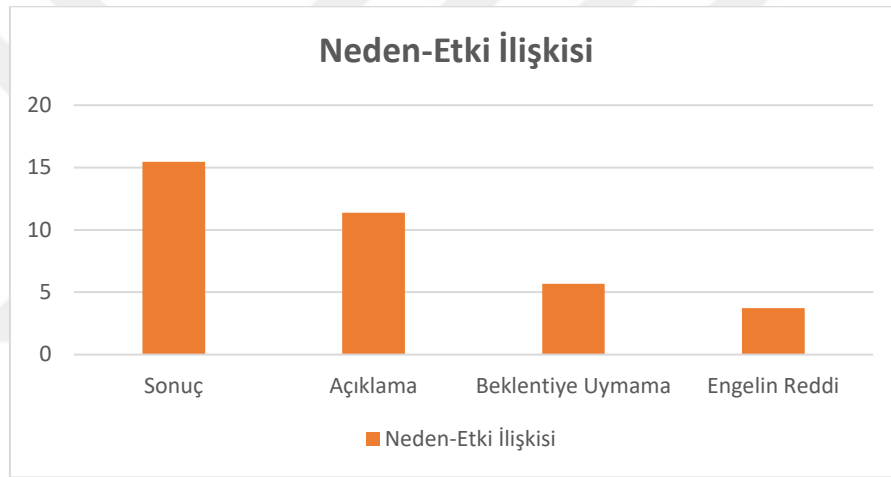
İncelemedeki son alan olan tarih araştırma makalelerinde, yine en çok sonuç ilişkisi (15,47/1000), en az ise engelin reddi ilişkisi (3,73/1000) görülmüştür. Sonuç

ilişkisini, 11,38 ilişki sıklığı ile açıklama ve 5,69 ilişki sıklığı ile beklentiye uymama ilişkisi takip etmiştir.

Her bir alana ilişkin bulgular karşılaştırıldığında, dilbilim ve tarih araştırma makalelerinde başvuru nedensel tutarlılık ilişkilerinin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki alanda da kullanım yoğunluğuna göre bileşenler aynı sırayla dağılım göstermiştir. Bir başka benzerlik ise felsefe ve sosyoloji alanlarında olmuştur. Her iki alanda da en çok sonuç; en az engelin reddi ilişkisi gerçekleşmiştir.

Neden-etki ilişkisinin tümce düzeyinde tüm bileşenlerdeki kullanım yoğunluğu Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8: Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkisi (1000 Tümcede)

Şekil 8’de görüldüğü gibi araştırma makalelerinde en çok nedensel tutarlılık görülen ilişki sonuç ilişkisi olmuştur. Benzerlik ve bitişiklik ilişkisi ile karşılaştırıldığında, en yüksek sıklığa sahip olan neden-etki ilişkisinde sonuca dayalı tutarlı metin oluşturma eğiliminin oldukça fazla olduğu görülmüştür. En az görülen bileşen engelin reddi olarak saptanmıştır. Bu da araştırma makalelerinde öncülde istenilen etkinin, sonucu değiştirmemesi konusunda bir düzenlenme biçiminin en az tercih edilen durum olduğunu göstermiştir. Beklentiye uymama ise engelin reddi ilişkisine oldukça yakın bir dağılım göstererek en az sıklık gösteren bir diğer ilişki olmuştur.

Araştırma makalelerinde bu ilişkileri gösteren örnekler aşağıda sıralanmıştır.

Sonuç: Nedenin ortaya çıkardığı etkiyi gösteren bu ilişkiye tüm araştırma makalelerinde rastlanmıştır. Genellikle, makalelerin tartışma ve sonuç bölümlerinde sonuca dayalı tutarlılık görülmüştür.

- (36) “Uygulamalı dilbilimin en önemli uygulama ve çalışma alanının dil öğretimi ve öğrenimi olduğundan yola çıkarak (Stern, 1991 s.35 ve Davies, 2007), ve uygulamalı dilbiliminin içeriğinin çok geniş bir alana yayılmasından ve sınırlı olmamasından dolayı, Spolsky (1978, 2008 s.1) alanı daraltmak amacıyla “Eğitimsel Dilbilim” terimini ortaya sürmüştür.”
(Dilbilim, 18)

- (37) “Tabiattaki ısınma ile birlikte, Nevruz bayramı toplanan insanların birbirlerine olan muhabbetleri de ateşlenmekte, böylece sosyal bütünleşmenin sevgi temelleri bir kere daha, aynı mana dairesindeki havayı soluyarak atılmaktadır.”
(Sosyoloji, 1)

- (38) “Buna göre hareket, cismin doğasında değişim oluşturmaz, sadece bir cismin kendisinin içinde bulunduğu bir durumdan ibarettir ve bir noktadan başka bir noktaya geometrik geçiştir; durağanlık da harekete karşıt başka bir durumdur ve sadece sonsuz bir yavaşlık derecesidir. Öyleyse durağanlık kadar hareket de doğaldır.”
(Felsefe, 27)

- (39) “Ancak geçen süre içerisinde malların değer kaybını engellemek amacıyla bu malların işletilerek gelir elde edildiği görülmektedir. Bu şekilde, özellikle nakdi varlıkların işletilmesi yoluyla bir yandan piyasa için bir kredi arzı oluşturulurken diğer taraftan da yetimler için masraflarının daha iyi bir şekilde karşılanabilmesine imkân sağlayan bir yol açılmıştır.”
(Tarih, 93)

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde örnek (36)’da *uygulamalı dilbilim içeriğinin çok geniş biri alana yayılması* ve *sınırlı olmaması* p’yi; ikinci tümcede ise *eğitimsel dilbilim teriminin ortaya atılması* q’yu göstermektedir. Bir başka ifadeyle q önermesi, p’nin gerektirdiği bir sonuç olmuştur. Benzer biçimde sosyoloji alanında yazılan makalede de *Nevruz’un insanları bir araya getirmesinin* (p) bir sonucu olarak *sosyal bütünleşmenin* (q) sağlanması ortaya çıkmıştır. Bu örnekte de p önermesi q’yu gerektirmiştir. Durağanlık ve hareketin karşılaştırıldığı örnekte (38) ise durağanlığa ilişkin yapılan açıklamalar, durağanlığın doğal olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Benzer durum, tarih araştırma makalesi örneğinde de görülmüştür. Varlıkların işletilmesi, masrafların karşılanabilmesi sonucunu doğurmuştur.

Açıklama: Bir diğer neden-etki ilişkisi açıklama ise tüm araştırma makalelerinde ikinci sırada en çok karşılaşılan ilişki olmuştur. Her bir disiplindeki gerçekleşme sıklıkları ise birbirine yakın bir dağılım göstermiştir.

- (40) “Beaugrande ve Dressler’e göre, modern dilbilim çalışmaları tümce düzeyinde gerçekleştirilirken, tümce ötesi yapıları incelemek biçembilimin çalışma alanında gerçekleştirilmiştir (1981: 17). Çünkü biçembilim biçemsel özellikleri inceleyebilmek için metinleri kullanmıştır.”

(Dilbilim, 12)

- (41) “Günümüze gelindiğinde ise Türkiye’de hem devlet ve hem de vakıf üniversitelerinde yabancı uyruklu hocaların belli bir yoğunlukta istihdam edilmeye devam ettirildiği görülür. Bunun en önemli nedenlerinden biri ikinci nesil üniversite anlayışını temsil eden Humboldt geleneğinin yerine üçüncü nesil üniversite anlayışının benimsenmeye başlanmasıdır.”

(Sosyoloji, 9)

- (42) “Yöntem bilinciyle hareket eden felsefi yapıların yaratıcı olmasını beklemek zordur. Çünkü ortaya konulan problemin önü ve arkası görülmek istenmektedir ve görülür de.”

(Felsefe, 18)

- (43) “Ancak Erzincan’da Mengüceklilere ait cami, medrese, han ve hamam gibi mimari eserlerin günümüze kadar gelmemesinin nedeni ise şehrin o zamandan günümüze kadar geçirmiş olduğu depremlerden kaynaklanmaktadır.”

(Tarih, 132)

Dilbilim alanından alınan örnekte de görüldüğü gibi *biçembilimin çalışma alanının kapsamı* (q) sonuca ilişkin bir bilgiyken bu kapsamı sağlayan unsur *biçemsel özellikleri inceleyebilmek için metinlerin incelenmesidir* (p). Benzer biçimde kurgulanmış bir diğer örnek ise sosyoloji alanında yazılan bir makaleden alınmıştır. Örnek (41)’e göre ilk önermede verilen bilgiler-*yabancı uyruklu hocaların istihdam edilmesi*- ikinci önermenin bir sonucudur (q). Açıklama ilişkisinin görüldüğü örnek (42)’te ise *felsefi yapıların yaratıcı olmamasının* nedeni ikinci önermede belirtilmiştir.

Son olarak tarih araştırma makalesinde öncelikle sonuç durumu verilerek *mimari eserlerin günümüze kadar ulaşmadığı* (q) belirtilmiş, daha sonra ise bu durumun nedenin *depremler* (p) olduğu açıklanmıştır.

Beklentiye Uymama: Beklentiye uymama bileşeni ($p \rightarrow \neg q$), daha önce de belirtildiği gibi öncülde beklenen, istenen etkinin sonuçta gerçekleşmemesini ifade eden bir tutarlılık ölçütüdür. Sonuç ve açıklama ilişkilerine göre oldukça az kullanım sıklığına sahiptir. Bu nedenle, makalelerde bu türden bir ilişkinin tercih edilmediği görülmüştür.

- (44) “Genel olarak dil sisteminin işleyiş düzenini ve/veya bir dildeki dizimsel ilişkileri anlama ve anlatma becerilerine katkı yapacak biçimde sistemleştirmeyi amaçlayan söz dizimi incelemeleri farklı yaklaşım ve yöntemlerle sürdürülmüş; önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak hem kavramların tanımlanmasında hem de uygulamalarda biçimsel yaklaşımlar benimsenmiş; dilin doğasında var olan yaratıcılık göz ardı edilmiştir.”
(Dilbilim, 2)

- (45) “Üstelik fabrikaların sahibi olan burjuvazi ile bu mekânlarda ücret karşılığı çalışan işçiler arasında kurulan yeni ilişki biçimi, fabrikaların sınırlarını aşarak değerleriyle birlikte Batı toplumlarını tepeden tırnağa yeniden şekillendirmiştir. Ancak kentlerin mimarisinden insanların düşünce biçimlerine kadar köklü bir kopuşu imleyen kapitalizm, daha önceki dönemlere göre zenginlik paylaşımı konusunda hiçbir farklılık yaratmamıştır.”
(Sosyoloji, 28)

- (46) “Hermeneutik ve psikanalizi uzlaştıracak, ideoloji eleştirisini iletişimsel eylem kuramına yükselten Habermas, yine de öznelerarası uzlaşmayı garanti altına alan bir ölçüt sunamaz.”
(Felsefe, 30)

- (47) “Bunların en önemli görevleri, Cuma namazında hatip tarafından Arapça olarak okunan hutbeyi namazın ardından cemaate izah etmektir. Fakat bu uygulama, sıkı bir şekilde hayat geçilmemiş ve ancak az sayıda Müslümanın istifadesine imkân veren kısmi bir çözüm olarak kalmıştır.”
(Tarih, 116)

Örnek (44)'te *sözdizim incelemelerinin farklı yaklaşımlar ve yöntemlerle sürdürülmesi, önemli çalışmalar yapılması* (p) yine de *yaratıcılığın göz ardı edilmesine* etki edememiştir. Örnek (45)'te ise *kapitalizmin Batı toplumlarına olan etkisinin* (p) *zenginlik paylaşımı* konusunda bir fark yaratmasına ($\neg q$) katkı sağlamamıştır. Felsefe araştırma makalesinde ise *Habermas'ın ideolojik eleştiriye iletişimsel eylem kuramına yükseltmesi* olumlu bir etki olarak düşünülürken yine de *kesin ölçüt* olarak değerlendirilememiştir. Örnek (47)'de *hutbenin cemaate izah edilmesi* gerekirken, bu eylem uygulanamamıştır. Yani, ilk tümcede beklenen durum, ikinci tümcede gerçekleşmemiştir.

Engelin Reddi: Tüm araştırma makalelerinde en az bir kez görülen ancak en az sıklık gösteren ilişki olmuştur.

(48) “Metnin görseli yazılı metinle uyumlu olsa da görsellerin oluşturulmasında sorunlar vardır.

(Dilbilim, 21)

(49) “Gelir getirici yeni faaliyetler, kadınlara para kazanma olanağı sağlamasına rağmen, kadınlar çoğu zaman sosyal güvenceleri olmadan uzun saatler çalışmak ve kazandıklarını evin erkeklerine vermek durumunda kalmaktadırlar.”

(Sosyoloji, 20)

(50) “Cesur insanların kendi yolu vardır. Bu yolda onlara zaman zaman başka kimseler eşlik etse de onlar yalnızdırlar ve onlar başkalarının güvenli diye önerdiği bildik yollardan gitmeyi tercih etmezler.”

(Felsefe, 13)

(51) “Her ne kadar modernizmin bitmemiş bir proje olduğunu savunanlar olsa da, modernizm ile ilgili olarak ulus-devlet, ulus-devlet ve kimlik inşası süreci özellikle 1980'li yıllardan sonra farklılıkların yok edilerek insanların tektipleştirildiği/homojenleştirildiği ve ulusal kimlik dışındaki kimliklerin görmezden gelinerek ötekileştirildiği, dahası yok edildiği biçiminde tartışmalar yükselişe geçmiştir.”

(Tarih, 67)

Dilbilim makalesinden alınan örnekte, *metnin görselinin yazılı metinle uyumlu olması* ($\neg p$), *dil öğretim görsellerin oluşturulmasındaki sorunların varlığını* (q) engelleyen bir durum değildir. Benzer durum, örnek (49)'da da görülmüştür. *Gelir*

getirici faaliyetlerin ($\neg p$) kadınların çalışma saatlerine ve kazançlarını eşlerine vermek zorunda olmalarına engel olamamaktadır (q). Felsefe alanından alınan örnekte (50) ise cesur insanlara eşlik eden başka kimselerin olması, onların yalnızlığını ortadan kaldıran bir durum değildir. Yani, insanların yalnız olmaları durumunu etkilememektedir. Örnek (51)'te de modernizm savunulmasının, modernizmin olumsuz özelliklerinin tartışılmasının önüne geçilmesine engel olamamaktadır. Örneklerde de görüldüğü gibi sonuç, her durumda gerçekleşmiştir.

4.1.3.3. Araştırma Makalesi Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi

Araştırma makalesi metin türü ara durumlar ve zamansal ilerleme olarak adlandırılan kavramlar etrafında bitişiklik ilişkisi çerçevesinde incelenmiş ve hem ilişkinin dağılım sıklığı hem de dilsel olarak kurgulanma biçimleri belirlenmiştir. Bu ilişkide, yalnızca durum alt ulamı olduğundan tüm alanlara ilişkin bulgular Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26: Araştırma Makalelerinde Bitişiklik İlişkisi

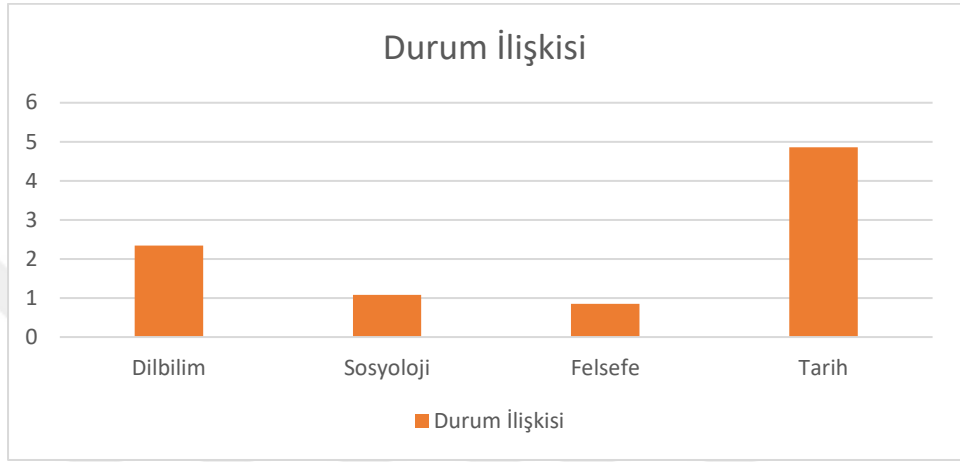
ALANLAR	Durum	
	F	Görülme Sıklığı (1000 Tümcede)
Dilbilim	8	2,34
Sosyoloji	7	1,08
Felsefe	5	0,85
Tarih	82	4,86
TOPLAM	102	4,44

Bitişiklik, denemelerde ve öykülerde olduğu gibi araştırma makalelerinde de en az rastlanan ilişki olmuştur. Alanlar arasında bir karşılaştırma yapıldığında ise en çok durum belirten kullanımların, tarih araştırma makalelerinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bitişiklik ilişkisine rastlanmayan makale sayısı da oldukça fazladır. Kuramsal kısımda da belirtildiği gibi bitişiklik ilişkisinin çoğunlukla ara durumlar aracılığıyla sağlanması, bu durumun nedeni olarak düşünülmektedir. Ayrıca, makalelerde ara durumlara bağlı kullanımlardan daha çok zamansal ilerleme ilkesine dayalı kullanımlara rastlanmıştır. Zamansal ilerlemenin daha çok tarih metinlerinde görülmesi ve bu ilişkinin en sık rastlanan alan olması da bunu açıklayan bir gösterge

olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih araştırma makalelerinde olayların, durumların belirli bir sıralılık etrafında sunulması bu ilişkinin en çok kullanım yoğunluğuna sahip olmasına da etki ettiği düşünülmektedir.

Bitişiklik ilişkisinin tümce düzeyinde alanlarda görülen ilişki sıklığı Şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9: Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkisi (1000 Tümcede)

En az kullanım yoğunluğu, felsefe araştırma makalelerinde görülmüştür. Sosyoloji alanında tümce düzeyinde 1,08; dilbilim alanında ise 2,34 oranında bir ilişki sıklığı belirlenmiştir. Durum ilişkisini gösteren örnekler aşağıda gösterilmiştir.

(52) “Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından okunduktan sonra bazı sorularla ilgili kapalı ifadelerin daha derinlemesine açıklanabilmesi için öğretim elemanlarıyla birebir görüşme talep edilmiş ve bu görüşmeler katılımcıların da onayıyla kayıt altına alınmıştır. Daha sonra araştırmacılar tarafından bu kayıtlar yazıya geçirilmiş ve çözümlenmiştir. Bulgular araştırma soruları doğrultusunda sunulmuştur.”

(Dilbilim, 13)

(53) “İlk aşamada öncelikle Hindistan’dan ucuza pamuklu kumaş ithal edilmiş, ardından yeni makinelerin icadından uygulanması gereken kimyasal işlemlerin hızlanmasına kadar bir dizi teknik gelişim ile yerli üretim ortaya çıkmıştır.”

(Sosyoloji, 19)

(54) “Geçmişte ilk insanlar maddi kaynak arayışına girdiklerinde yetenekli avcılar “büyük bir savaşçı”, “büyük adam” anlayışının ilk temellerini

oluşturdu. Akrabalık ilişkilerine dayanan klanlar artık “büyük adam”ın liderliğinde şekillendi. Hiyerarşi anlayışının gelişmesiyle “büyük adam”ın statüdeki yeri daha da kuvvetlendi. Tarih öncesi insanlık yaşamında “büyük adam” daha ayrıcalıklı bir konum edindi. Daha sonra “büyük adam”ın çevresinde ona bağlı kişiler ortaya çıktı.

(Tarih, 28)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi durum ilişkisi, araştırma makalelerinde zamansal ilerleme boyutuyla yer almaktadır. Makalelerin kurgulanma biçimlerinin ara durumlarla oluşan bir bitişiklik ilişkisi açısından kısıtlayıcı olduğu düşünülmektedir. Zamansal ilerleme, birbiri ardına ardışık olarak olayların, durumların sunulmasıdır. Örnek (52), (53) ve (54)’teki önermeler, kronolojik bir sıralamaya göre kurgulanmış; zaman açısından da bir birliktelik sunmuştur. Tüm alanda görülen durum ilişkisinde de bir ya da birden çok tümce arasında art arda anlatılan durumlar bir sıralılık belirtilmekte; önceki durum ve sonraki durum arasında bir son-başlangıç ilişkisi kurulmaktadır ve böylece bitişiklik açısından tutarlı bir görünüm sergilenmektedir. Yukarıdaki örneklerin tamamında Hobbs’un da üzerinde durduğu zamanda ve mekânda birliktelik ilkesi sağlanmıştır.

4.2. METİNLERDE TUTARLILIĞI SAĞLAYAN DİLSEL GÖRÜNÜMLER

4.2.1. Denemelerde Dilsel Görünümler

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu kapsamında incelenen ilk metin türü denemedir. Dilsel görünümler açısından ele alındığında da deneme metin türünde hem örtük (n=72) hem de açık (n=185) kullanımlarla tutarlılığın sağlandığı saptanmıştır. Herhangi bir dilsel aracın bulunmadığı durumlarda, önermeler arasında tutarlılık ilişkileri “p1 ve p2”; “a ve b” ögeleri arasındaki bağlantılar aracılığıyla sağlanmıştır. Tutarlılığı oluşturan ilişkilerin açık bir biçimde kodlandığı örneklerde ise bir dilsel araçtan yararlanılmıştır. Buna göre bir önceki bölümde görülme sıklığı 257 olarak belirlenen deneme türü toplam tutarlılık ilişkisinin %72’si açık kullanımlardan, %28’i ise örtük kullanımlardan oluşmuştur. Bu bulgu, deneme metin türünde daha çok açık kullanımlarla tutarlı ilişkilerin sağlanmasının tercih edildiğini göstermiştir. Bu türden dilsel kullanımlar ise en çok neden-etki ilişkisinde görülmüştür. Benzerlik ve bitişiklik

ilişkisinde daha çok örtük kullanımlara dayalı örneklere rastlanmıştır. Tutarlılık ilişkilerinin alt ulamları açısından değerlendirildiğinde tüm dilsel araçlar arasında en çok “çünkü” (n=55) bağlayıcısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Görülme sıklıkları belirlenmiş tutarlılık ilişkilerini sağlayan dilsel araçlara ilişkin veri tabanından elde edilen bulgular Tablo 27’de gösterilmiştir.

Tablo 27: Denemelerde Tutarlılık İlişkilerinin Dilsel Görünümleri

	Dilsel Görünümler
Benzerlik İlişkisi	ise, ama, -DA, örneğin, değil, ama....değil, yani, ...gibi, bir başka deyişle
Neden-Etki İlişkisi	-A karşın, bu nedenle, -DAn, dolayısıyla, her ne kadar... -DA, çünkü, böylece, oysa, -sA bile, olsa da, bu nedenle, -DIĞI halde, -ki, bu nedenle, -DIĞIndAn, oysaki, ancak, dahi, fakat, ama
Bitişiklik İlişkisi	Sonra

Deneme metin türünde benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkisini gösteren belirli dilsel kullanımlara rastlanmıştır. Bu kullanımlar, Tablo 27’de de görüldüğü gibi benzerlik ve bitişiklik ilişkilerinde daha sınırlı düzeyde ve az sayıda birimle yapılırken neden-etki ilişkisinde daha çok çeşitlilik göstermiştir. Dilsel araçlar incelendiğinde her bir ilişkinin alt ulamına yönelik çeşitli bağlayıcılar ve biçimbirimlerle tutarlılığın kurulduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

4.2.1.1. Deneme Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Deneme metin türünde benzerlik ilişkisi kullanım yoğunluğu açısından ikinci sırada yer almıştır. Dilsel görünümleri açısından incelendiğinde ise bu ilişkide açık (n=28) ve örtük (n=33) kullanımlara rastlanmıştır. Benzerlik ilişkisinde belirlenen tutarlılık kullanımlarının %46’sı belirli dilsel araçlara başvurularak yapılırken %54’ü hiçbir dilsel araca yer verilmeden yapılmıştır. Açık ve örtük kullanımlar birbirine yakın bir oranda gerçekleşse de benzerlik ilişkisinde daha çok örtük kullanımların tercih edildiği görülmüştür.

Benzerlik ilişkisini oluşturan alt ulamlar incelendiğinde ise örneklendirme (n=11) ve karşıtlık (n=9) ilişkilerinin daha çok bir dilsel birim kullanılarak; koşutluk (n=13), genelleme (n=2) ve ayrıntılandırma (n=8) ilişkilerinin ise daha çok örtük biçimde tutarlılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre ilk araştırma

sorusu kapsamında sıklıkları açısından en fazla dağılım gösteren alt ulam olan örneklendirme ilişkisi açık; en az sıklık gösteren genelleme ilişkisi ise örtük bir kullanımla tutarlılığı sağlamıştır.

Benzerlik ilişkisini oluşturan alt ulamlarda belirlenen dilsel görünüm Tablo 28’de listelenmiştir.

Tablo 28: Denemelerde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümler
Koşutluk	ise, -DA
Karşıtlık	ama... değil, ama, değil, oysa
Örneklendirme	örneğin, ...gibi
Genelleme	yani...
Ayrıntılandırma	bir başka deyişle

Tablo 28’de, benzerlik ilişkisini oluşturan alt ulamlarda tutarlılığın açık bir biçimde kodlandığı örneklerde kullanılan dilsel görünüm gösterilmiştir. Açık kullanımların genellikle aynı bağlayıcı ya da biçimbirimlerle yapıldığı ve sınırlı bir kullanımla gerçekleştiği görülmüştür. İki farklı dergide incelenen 20 denemenin 4’ünde hiçbir benzerlik ilişkisine rastlanmaması da bu durumun nedenlerinden biri olarak düşünülebilir.

Benzerlik ilişkisine dayalı tutarlılığın kurulmasında hem bağlayıcılardan hem de biçimbirimlerden yararlanılmıştır. En sık kullanılan dilsel birimlerin “örneğin” (n=10), “yani” (n=5) ve “ama” (n=3) olduğu belirlenmiştir. Benzerlik ilişkisinin alt ulamlarında hem açık hem de örtük kullanımlara ilişkin veri tabanından alınan örnekler aşağıda sunulmuştur.

Koşutluk İlişkisi: Koşutluk ilişkisinde, “a ve b” olarak tanımlanan ögeler arasındaki ortaklık ilişkisinin, kimi zaman herhangi bir bağlayıcı ya da biçimbirime başvurulmadan yalnızca nitelenen ögelerin açıkça ifade edilmesiyle kurulduğu gözlemlenmiştir. Kimi zaman art arda gelen tümceler, nokta işareti ile sonlandırılmış; kimi zaman ise sıralı tümceler biçiminde düzenlenmiş örneklerde koşutluk ulamına rastlanmıştır.

- (55) “Steinbeck *Gazap Üzümleri*’nde California’ya yolculuğu gösterir ya aslında öyküleri ve tüm yapıtları güneylidir. [...] Şinasi Hisar İstanbul’u *Çamlıcadaki Eniştemiz*’le ve diğer bütün yapıtlarıyla ince ince işler.”
(Kitap-lık Dergisi, 6)

Yukarıdaki tümceler incelendiğinde, *Steinbeck* (a1) ve *Şinasi Hisar* (b1); *Gazap Üzümleri* (a2) ve *Çamlıcadaki Eniştemiz* (b2); *California* (a3) ve *İstanbul* (b3) arasında bir koşutluk ilişkisi olduğu belirlenmiştir. “P1 ve p2”, bir eserdeki bir durumu, *bir yeri betimle-* ortaklığı üzerine oluşturulmuştur. Bu ilişki ikiden fazla ortaklık kurulmasıyla sağlanmış olup yazar-eser koşutluğu metinde 10 önermede art arda ve ek bilgiler sunularak verilmiştir. Burada dikkat çeken durum, önermeler arası ortaklığı sağlayan “a, b ve c” birimleri arasındaki ilişki aracılığıyla gerçekleşip herhangi bir bağlayıcı kullanımına başvurulmamasıdır.

- (56) “Anneannem bir koşu getirdi kalayı geçen kapları. Ben *de* hortumu kaptım.”
(Türk Dili Dergisi, 16)

Örnek (56)’da iki önermede (p1 ve p2) *anneannem* (a1) ve *ben* arasında; *kalayı geçen kaplar* (b1) ve *hortum* (b2) arasında bir ortaklık ilişkisi bulunmaktadır. A1 ve b1 bir eylemi gerçekleştirecek güce ve yetkiye sahip kişiler olarak benzerlik gösterirken, a2 ve b2 ise olay örgüsündeki bir işi yapmak için gerekli nesne ve araç olması özelliğiyle benzerlik kurmaktadır. Bu ilişkiyi kurmak için yazar –*da* biçimbiriminden faydalanmış ve eşdeğer birimleri koşut bir biçimde sunmuştur. Bu dilsel araç, koşutluk ilişkisinin düzenlenmesinde sıklıkla rastlanan bir kullanımdır.

- (57) “Örneğin, mitolojide Styx ırmağından geçilerek varılır öte dünyaya. [...] Müslümanlarsa öte yakaya varmak için sırat köprüsünden geçmek zorundadırlar.”
(Kitap-lık Dergisi, 3)

Bir diğer örnekte ise *mitolojik inanışlar* ve *Müslümanlar* arasındaki ilişki (sırasıyla a1 ve b1) *öte yaka-dünya* (a2 ve b2) öğeleriyle ilişkilendirilmiştir. Örnekte, koşut ilişki *ise* dilsel biriminden yararlanılarak yapılandırılmıştır. Bu örnekteki ilişki, dilsel araçların tek bir alt ilişkiye ait olmamasından dolayı karşıtlık ilişkisiyle karıştırılabilmektedir. İlk bakışta karşıtlık özelliği sunuyor gibi görünse de burada *bir*

yere ulaş-/bir yerden geç- ortaklığı kurulmuş ve her iki önermede de bu ortak amaca ulaşmak isteyen farklı inançlardan bahsedilmiştir. Dolayısıyla bu örnekte karşıtlık yerine koşutluk ilişkisi olduğu görülmüştür.

Karşıtlık İlişkisi: Kuramsal kısımda da belirtildiği gibi karşıtlık ilişkisi iki farklı biçimde yapılabilmektedir. Denemelerde karşıtlık ilişkisinin her iki kullanımından da yararlanılmıştır. Yani, hem ikinci önermede yapısal olarak olumsuz biçimde düzenlenme hem de anlamsal olarak karşıtlık oluşturmayla yapılan benzerlik ilişkisine rastlanmıştır. Karşıtlık ilişkisinde birinci durum için en çok “ama.... değil”, “değil”; ikinci durum için ise “ama” ve “oysa” bağlayıcılarına başvurulduğu görülmüştür. Koşutluk ilişkisinde olduğu gibi karşıtlık ilişkisinde de herhangi bir bağlayıcı olmadan önermelerdeki “a ve b” birimlerinin karşıtlığı ile oluşturulmuş örnekler olduğu saptanmıştır.

(58) “Çocukluğumda yeryüzünün sonsuzluğunu algılayabiliyordum, **ama** yaşlı kadınların yalnızlığını **değil**.”

(Kitap-lık Dergisi, 5)

Kitaplık Dergisi’nden alınan örnekte (58), iki biçimde kurulan karşıtlık ilişkisinin, ikinci önermenin olumsuzlanması yoluyla yapıldığı görülmektedir. İlk önermedeki ilişki “p1(a1, a2)” iken; ikinci önermede “¬p2(b1, b2)” biçiminde olumsuz bir ilişki kurulmuştur. Bir başka ifadeyle, *yeryüzü* (a1) ve *kadın* (b1) ile *sonsuzluk* (b1) ve *yalnızlık* (b2) arasında bir karşıtlık ilişkisi söz konusudur. Bu karşıtlık ilişkisi ise ikinci önermenin, birincisiyle yapısal olarak karşıtlık göstermesiyle ortaya çıkmaktadır. İlişkinin kurulmasında “ama...değil” kullanımından yararlanılarak karşıt durumlar açıklanmıştır.

(59) “Fotoğrafta ben şimdiki halimleyim **ama** sokak, evler hatta elektrik direkleri bile eski.”

(Türk Dili Dergisi, 16)

Örnek (59)’da ise örnek (58)’in aksine karşıtlık, anlamsal olarak kurgulanmış ve *ama* bağlayıcısıyla sağlanmıştır. P1 önermesindeki *ben* (a1) ile p2 önermesindeki *sokak, evler, elektrik direkleri* (b1) arasında; yine ilk önermedeki *şimdiki hal* (a2) ile

ikinci önermedeki *eski* (b2) arasında bir karşıtlık ilişkisi kurulmuştur. Burada *şimdiki hal*, değişmeyen bir durumu, *eski* ise değerlendirme yapılan zamana göre şimdiki halinde olmama durumunu ifade etmektedir. Buna göre, ikinci önermede yapısal olarak bir olumsuzluk verilmemiş ve karşıtlık “ama” ifadesiyle oluşturularak karşıt anlamlı sözcüklerin kullanımına başvurulmuştur.

Karşıtlık ilişkisinin sıklıkla “ama” bağlayıcısıyla gerçekleştirilmesi “ama”nın her kullanım alanının karşıtlık bildirdiği anlamına gelmemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi tutarlılık bağlamında kullanılan dilsel araçlar anlamsal olarak farklı ilişkileri temsil edebilirler. Örneklemden alınan aşağıdaki örnekte, “ama” bağlayıcısı kullanılmasına karşın tutarlılık ölçütleri açısından bir karşıtlık ilişkisinden söz etmek mümkün değildir. İki önerme arasında karşıtlık oluşturacak ortaklık belirten, benzer işlevler yüklenen öge/öğeler bulunmamaktadır.

(60) “Yanına giderdim, **ama** şezlong boş olurdu.”

(Kitap-lık Dergisi, 2)

Örneklendirme İlişkisi: Her iki dergide de en çok rastlanan ilişki, örneklendirme ilişkisidir. Örneklendirme işlemi yapılırken iki önermenin birbirine bağlanmasında çoğunlukla “örneğin” ve “...gibi” dilsel kullanımlarından yararlanıldığı saptanmıştır. Diğer ilişkilerde de görüldüğü gibi kimi durumlarda ise dilsel seçimler olmaksızın anlamsal ilişkiler yoluyla bu işlemin yapıldığı görülmüştür.

(61) “Nitekim Hüseyin Kıran, güzel anlamlı, çağrışımlı sözcüklerle gönlümüzü okşayan bir estetik anlatım aleminin peşinde görünmüyor. **Örneğin**, tanımlamaya çalıştığımız türden hoş bir estetik alem kurmaya çalışanlar, cinselliği de güzellerler, “estetize” ederler.”

(Kitap-lık Dergisi, 4)

Örnek (61)’de, iki önerme denemelerde en sık karşılaşılan “örneğin” sözcüğüyle birleştirilip devam eden bir anlatımı göstermiştir. Yani, ilk ve son önerme arasındaki belirli öğeler birbirini kapsamaktadır. Yazar, okuyucuyu ikna etmek için somut bir açıklama yoluna gitmiş ve dilsel bir kullanımla iki önermeyi birbiriyle ilişkilendirmiştir. Bu örnekte, ters bir ilişki söz konusudur. Kehler’in (2002: 17) belirttiği gibi olumsuz bir biçimde örneklendirme ilişkisi de kurulabilmektedir. İlk önermede, yazarın *estetik anlamın peşinde olmadığı* belirtilirken ikinci önermede

örneklendirme, *estetik anlamın peşinde olanlar* için yapılmıştır. Bu da örneklendirmenin sadece olumlu iki önermeden oluşarak ortaya çıkmadığını; olumsuz bir durumun da örneklendirilebileceğini ya da ikinci önermede verilen örneklerle de ilk önermenin olumsuz anlam oluşturabileceğini göstermiştir.

- (62) “Bugün *dünya dilleri*, maalesef anlamın ve anlatmanın tekleşmesi/tekelleşmesi sürecini yaşamaktadır. *İngilizce*; anlatma/sunma/yazı yazma, dilin doğduğu ve ait olduğu kültürel ortamı da bu anlatma ortamına ister istemez taşımakta ve dolayısıyla anlatmanın başka yollarının zihin dünyamızdan çekilmesine yol açmaktadır.”
(Türk Dili Dergisi, 11)

Örnek (62)’de, iki önermeyi birbirine bağlayan herhangi bir dilsel bağlayıcı bulunmamasına karşın *dünya dilleri* (a1) ve *İngilizce* (b1) arasında bir ilişki kurulduğu görülmüştür. İlk önermede, *dünya dilleri* olarak kapsayıcı bir biçimde belirtilen durum, ikinci önermede *İngilizce* örneği üzerinden anlatılmıştır. Yani İngilizce, dünya dillerinin alt kümesi ($b \subset a$) ya da bir üyesi konumundadır.

Genelleme İlişkisi: Bu ilişki, denemelerde en az görülme sıklığı olan ilişkidir. Kehler’in (2002) çalışmasının veri tabanından elde ettiği sonuca ve alanyazındaki verilere göre genelleme ilişkisi, “genellikle, çoğunlukla” gibi sıklık bildiren ifadelerle kurgulanmaktadır. Ancak bu çalışmanın veri tabanını oluşturan denemelerde bu tür kullanımlara rastlanmamıştır. Bunun yerine, öncelikle örneklerden yararlanıp daha sonra herhangi bir belirleyici dilsel araç kullanmadan genel bir anlatıma ulaşan önermelerle oluşturulan örneklerle rastlanmıştır. Ayrıca, bazı metinlerde aşağıdaki örnekte belirtildiği gibi bu ilişkinin “yani” kullanımıyla gerçekleştirildiği de görülmüştür.

- (63) “Müzik yerelleştikçe açıktan açığa coğrafyayı işaret eder: Napoliten şarkı vardır örneğin. [...] Mimarlık özellikleriyle de ayırt edilen coğrafyalar görürüz: Mısır, Girit, Atina, Roma, Pekin, Petersburg gibi. [...] Bazı şehirlerin müzeleri o şehrin kültür tarihinin panoramasıdır: Madrid Prado, Londra British Museum... [...] *Yani* bütün sanat yapıtları coğrafyayı imleyen bir konum edinebilirler.”

(Kitap-lık Dergisi, 6)

Örnek (63), birden fazla önermeden oluşan bir ilişkiyi göstermiştir. Daha önce de belirtildiği gibi önermeler arası ilişkide anlamsal-mantıksal yapının kurulmasında önermelerin birbirine uzaklığı ilişkinin kurulmasına bir engel oluşturmamaktadır. Yukarıdaki örnek, metinde uzun bir paragraf olarak yer almaktadır. Coğrafyaya etkileri konusunda çeşitli açılardan betimlenen *müzik*, *mimarlık* ve *müzeler* (a1), birkaç önerme sonrasında tek bir ögeye -*bütün sanat yapıtlarına*- (b1) gönderimde bulunmaktadır. Bu örnekte, a1'i oluşturan üyeler belirlendikten sonra "yani" dilsel ifadesinden yararlanılarak daha genel bir adlandırmaya (bütün sanat yapıtları) başvurulmuş ve böylece genelleme ilişkisi kurulmuştur. Örneklendirmenin tersi bir ilişki olarak görülen genellemede, bu kez a1 ögesi, b1 ögesinin üyesi ya da alt kümesi halindedir. Ayrıca, bu örnekte de görüldüğü gibi "a ve b" üyeleri arasındaki ilişki *müzik*, *mimarlık*, *müzeler* örneğinde olduğu gibi birden çok üye olarak karşımıza çıkabilmekte; nesneler arası ilişki sayısı ikiden fazla olabilmektedir.

Genelleme ilişkisinde bir başka dikkat çeken durum ise "genellikle, çoğunlukla" bağlayıcılarının kullanıldığı her durumun bu ilişkiyi göstermemesidir. Aşağıdaki örnekte (64) "çoğunlukla" ifadesine yer verilmiş, ancak önermeler arasında bir genelleme ilişkisi olmadığından bu örnek, bu ilişki kapsamında değerlendirilmemiştir.

- (64) "Benzeri bir sersemletici yaz yolculuğunu denizsiz (ama belki yağmurlu) bir Anadolu manzarasının içinde trenle yapan herhangi bir yaşıtlımın içine o nispeten çorak güzergâha dizili istasyonların isimlerinin yayacağı ferahlığı, benim içime Gemlik'ten sonraki bu "lı" redifli üç sessiz, serin durak yayardı. **Çoğunlukla**, Narlı'ya yaklaşırken arabanın hızı birden kesilir, asfalttan toprak yola çıkan tekerlekler sarı bir toz kaldırarak takır tukur yavaşlar, yavaşlar, durur, kapanan kontak, susan motor, el freni, ısınmış arabanın içine çöken sessizlik ve dayım gözlüğünü çıkarıp bir hamlede arabadan inerdi."

(Kitap-lık Dergisi, 9)

İki önerme arasında genelleme bildiren bir dilsel araç kullanılmış olmasına karşın bu örüntüde bir ilişkiden söz edilememektedir. *Çoğunlukla* ile başlayan tümce, bir önceki tümceyle genelleme ilişkisi kurmamakta; yeni bir bilgiyi, durumu ifade etmektedir.

Ayrıntılandırma İlişkisi: Sıklıkları açısından bakıldığında diğer bileşenlere göre daha az gerçekleşen bu ilişki dilsel araçlar açısından da sınırlılık göstermiştir. Alanyazında, ayrıntılandırmaya ilişkin “yani, bir başka deyişle/ifadeyle” gibi kullanımlar, yeniden oluşturma işlemi yapılırken sıklıkla başvurulmuş bağlayıcılardır. Ancak, veri tabanını oluşturan denemelerde bu tür kullanımlara yalnızca bir metinde yer verildiği görülmüştür. Örneklemede ilk önermede yer alan bilginin ikinci önermede tekrar ve detaylı olarak yeniden sunumu sırasında sıklıkla noktalama işaretlerinden - özellikle kısa çizgi (-) ve virgülden (,)- yararlanıldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, “yani” bağlayıcısının da kullanıldığı saptanmıştır. Örnek (65) hangi durumlarda ayrıntılandırmanın söz konusu olduğunu göstermektedir.

(65) “Çünkü çeviri becerisini elde edebilmek için uzun süre yerlerde sürünmek, sayfaların üzerinde emek-lemek gerekir. Çeviri uğraşının ne denli büyük, uzun süreli, acılı, sancılı –sonunda hep eksiklik ve yetersizlik duygusu bırakan- bir emek harcaması olduğunu ancak, bir sayfa bile olsun çeviri yapmayı deneyenler bilir.”

(Kitap-lık Dergisi, 7)

Ayrıntılandırma ilişkisinde her iki önermede de (p1 ve p2), *çeviri uğraşı/beceri* (a1) hakkında bilgiler sunulmuştur. Betimlenen duruma ilişkin ayrıntılı bilgi vermek için *sonunda hep eksiklik ve yetersizlik duygusu bırakan* ifadesi de kısa çizgi arasında verilmiştir. İlk önermede, çeviri becerisinin zorluklarından söz edilmiş; ikinci önermede de ise bu zorlukların neler olduğu ayrıntılandırılmış ve yeniden sunulmuştur.

(66) “Babam, annem ve bir de ben –**yani**, iki yaşında bir çocuk!”

(Kitap-lık Dergisi, 1)

Yukarıdaki örnekte, ayrıntılandırma ilişkisi *yani* kullanımıyla yapılmıştır. Daha önce genelleme ilişkisi kapsamında görülen bu kullanım, ayrıntılandırmada ilk önermede belirtilen ögeye ilişkin yeni bir bilgi sunma işlevini yerine getirmiştir. Burada *ben* olarak belirtilen öge (a1), ikinci önermede sadece yine kendisinin tanımlanmasıyla oluşturulmuştur.

Denemeler, dilsel görünümleri açısından farklı oranlarda benzerlik ilişkisi gerçekleşme düzeyi göstermiş ve buna bağlı olarak çeşitli dilsel seçimlere

başvurulduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgular, iki önerme arasındaki anlamsal bağlantının bağlayıcılar ve biçimbirim kullanımından daha çok önermeyi oluşturan ögeler aracılığıyla kurulduğunu göstermiştir.

Tutarlılık ölçütlerinin bir diğeri olan neden-etki ilişkisinde sergilenen durum, bir sonraki başlıkta ele alınmış ve benzerlik ilişkisiyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

4.2.1.2. Deneme Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

Deneme metin türünde en fazla sıklık gösteren ilişki neden-etki ilişkisi olmuştur. Bu ilişkide tutarlılığın sağlanmasında ne türden dilsel kullanımlara başvurulduğu incelenmiş daha çok açık (n=156) kullanımların benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır. Neden-etki ilişkisinde tutarlı ilişkilerin %86'sı doğrudan bir bağlayıcı aracılığıyla kurulmuştur. Bu durum, neden-etki ilişkisini oluşturan alt ulamlarda da benzer bir görünüm sergilemiştir. Neden-etki ilişkisi alt ulamlarında en çok açık tutarlılık örüntülerinin kodlandığı görülmüştür: açıklama (n=55), sonuç (n=41), beklentiye uymama (n=24), engelin reddi (n=9). Bu sıralama, neden-etki ilişki alt ulamlarının deneme metin türündeki dağılım sıklıklarıyla aynı sıralamayı göstermektedir. Bir başka ifadeyle açıklama ilişkisi en fazla sıklık gösteren alt ulam olurken, dilsel görünüm açılarından da en fazla açık örüntünün kullanıldığı ulam olmuştur.

Sonuç, açıklama, beklentiye uymama ve engelin reddi ilişkilerinde sıklıkla görülen dilsel kullanımlar Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29: Denemelerde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümler
Sonuç	böylece, bu yüzden, bu sebeple/nedenle, dolayısıyla, bu yüzden, böylelikle, neticede, bu durum, sebebiyle/nedeniyle, -DIğIndAn, -ki, böylelikle, nitekim, -Dan
Açıklama	çünkü, x'in nedeni,
Beklentiye Uymama	ancak, ama, fakat, oysaki, oysa
Engelin Reddi	... dahi, -DIğI halde, -A rağmen/karşın, -sA dA, -sA bile

Dilsel görünüm incelenildiğinde, neden-etki ilişkisini belirten dilsel ifadelerin çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır. Tablo 29'da görüldüğü gibi, özellikle *sonuç*

bileşeninde diğer ilişkilerden daha çeşitli bir dilsel kullanım olduğu belirlenmiştir. Buna karşın *açıklama* ilişkisi, her ne kadar en çok kullanım yoğunluğu gösteren ilişki olarak karşımıza çıksa da dilsel kullanım açısından en az çeşitlilik gösteren bileşen olmuştur. Neden-etki tutarlılık ilişkisinin kurulmasında belirli bir dilsel kullanımın yer aldığı örüntülerde en fazla “çünkü” (n=55), “dolayısıyla” (n=17) ve “ama” (n=13) bağlayıcılarına rastlanmıştır.

Dergiler arasında, neden-etki ilişkisi kullanım sıklığında olduğu gibi dilsel çeşitlilik açısından da farklılık görülmüştür. Türk Dili Dergisi’nde yer alan denemelerde sınırlı sayıda ve benzer dilsel kullanımlara yer verildiği görülmüştür. Kitap-lık Dergisi’nde ise yazarların daha serbest, kimi zaman ise konuşma diline yakın kullanımlara başvurduğu gözlemlenmiştir. Bu da Kitap-lık Dergisi’nin hem daha çok dilsel çeşitliliğe hem de sıklık olarak daha yoğun bir kullanıma sahip olduğunu göstermiştir.

Bu bulgular, denemelerde benzerlik ilişkisi kuran dilsel görünümlemlerle karşılaştırıldığında ise bu ilişkinin neden-etkiye göre daha sınırlayıcı ve belirli dilsel ifadelerin kullanımıyla gerçekleştiğini göstermiştir. Neden-etkiyi oluşturan alt ulamlara ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur.

Sonuç İlişkisi: Neden-etki ilişkisinin dilsel görünümleri açısından en çok çeşitlilik *sonuç* ilişkisinde görülmüştür. Bir durumun doğal olarak ortaya çıkan sonucu olarak tanımlanan bu ilişki, aynı zamanda en çok dağılım gösteren ilişkilerden biridir. Dilsel görünümleri açısından incelendiğinde de sonuç bildiren bağlayıcılar ve biçimbirimlerle önermelerin sıralandığı örneklere rastlanmıştır. Kimi örneklerde, ikinci tümce doğrudan bir bağlayıcıyla başlayarak sonuç ilişkisini kurarken kimi örneklerde biçimbirimler aracılığıyla önermeler birbirine bağlanarak ifade edilmiştir. Dergiler, sonuç ilişkisini gösteren dilsel kullanımlarda çeşitlilik açısından herhangi bir farklılık göstermemiştir.

(67) “Ama hızlı çalışma mecburiyeti *nedeniyle* sadece bu kitapları özel olarak ayırdığımız kartonlara yerleştirirken, ancak birkaç sözcüğe bakabiliyordum.”

(Kitap-lık Dergisi, 8)

Örnekte *sonuç* ilişkisi iki tümceyi birbirine bağlayan “nedeniyle” bağlayıcısıyla kurulmuştur. *Hızlı çalışma mecburiyetinin olması* durumu “p” ve bu durumun doğal sonucu olarak ortaya çıkan *ancak birkaç sözcüğe bakabilme* ise “q” olarak saptanmıştır. Bir başka ifadeyle “p” nedeni; “q” ise sonucu göstermektedir.

- (68) “Yabancı dilin sınıflarda, laboratuvarlarda tek dil olarak kullanılması, kendi kültür çevresinin içinde keşifler yapma bakımından zihinlerde bir tembelliğe yol açmaktadır. **Bu durum**, dilleri gittikçe kısırlaştıracak, bu da düşüncenin kısırlaşmasına yol açacaktır.”

(Türk Dili Dergisi, 20)

Türk Dili Dergisi’nde *sonuç* ilişkisinde diğer bağlayıcılardan farklı bir dilsel ifadenin kullanıldığı görülmüştür. İlk tümcede *yabancı dilin tek dil olarak kullanılması durumunda ortaya çıkan durumlar* p’yi, yani nedeni belirtmektedir. *Yabancı dilin kullanımının ise dilleri ve düşünceleri kısırlaştırması* durumu sonucu (q) ifade etmektedir. Tutarlılığın sağlanmasında dilsel ifadelerin kullanılması tek başına yeterli olamamaktadır. Benzer biçimde bağlayıcılar olmadan da tutarlı sözceler üretilmesi mümkündür. Burada, anlamsal-mantıksal ilişki, sözdizimsel yapı aracılığıyla da desteklenmiştir. Böylece, bu örnekte herhangi bir dilsel birim kullanılmadan *sonuç* ilişkisinin kurulması mümkün kılınmıştır. Ancak, ikinci tümcede yer alan “bu durum” her iki tümce arasındaki ilişkinin betimlenmesini destekleyici bir kullanım olarak karşımıza çıkmıştır. Bu gibi örneklerde genellikle “bu durum..... Dır” biçiminde kurgulanan bir örüntüye rastlanmıştır. Dolayısıyla bu durum, kendinden önce gelen tümce ya da tümcelere yönelik tutarlılık ilişkisi kuran ve sonuç ifade eden bir birim olarak ortaya çıkmıştır.

Açıklama İlişkisi: En fazla sıklık gösteren ve buna karşın en az çeşitlilikle karşımıza çıkan ilişki *açıklama*dır. Denemelerde sıklıkla başvurulmuş bir tutarlılık biçimi olmakla birlikte yalnızca “çünkü ve x’in nedeni” kullanımlarıyla sınırlı kalmıştır. Bunun yanı sıra herhangi bir bağlayıcı olmaksızın kullanımının da mümkün olabildiği sonucuna ulaşılmıştır. *Açıklama* ilişkisi denemelerde en çok “çünkü” bağlayıcısının kullanıldığını göstermiştir. Bu durum Kehler’in (2002: 21) çalışmasının bulgularıyla da örtüşmektedir. Kehler de, çalışmasında *açıklama* ilişkisinin “çünkü”

(because) bağlayıcısıyla ya da herhangi bir bağlayıcı olmadan kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır.

- (69) “Sanat eserinin sosyolojik yapısına inebilmek için kurmaca dili incelenmelidir *çünkü* “sosyolojik yapı”yı inşa eden de bu “kurmaca dil”dir.”

(Türk Dili Dergisi, 15)

Bu ilişkinin açıklanmasında sonuç durumunun tersi bir işleme yapılmaktadır; önce sonuç durumu verilip daha sonra bu durumun nedeni ifade edilir. Bu doğrultuda, örnek incelendiğinde *kurmaca dilin incelenmesi kararı* bir sonuç durumu olarak belirlenmiştir ve “q” ile gösterilir. Bunun nedeni, *sosyolojik yapı* olarak açıklanmıştır; bu ise “p”yi işaret etmektedir. Dolayısıyla, burada birinci tümcede verilen sonucun nedeni ikinci tümcede açıklanarak “q→p” ilişkisinin kurulduğu gözlemlenmiştir. Bu ilişkinin kurulmasında iki önerme arasındaki ilişki “çünkü” bağlayıcısı ile kurulmuştur.

- (70) “Sevindim. İkisi de benim için önemli yeri olan kitaplardı.”

(Kitap-lık Dergisi, 10)

Yukarıdaki örnekte de belirtildiği gibi deneme yazarları tarafından en çok “çünkü”, daha sonra ise “x’in nedeni” bağlayıcıları tercih edilmiştir. Ancak, sıklık olarak az da olsa bu bağlayıcının kullanılmadığı durumlarla da karşılaşmıştır. Kitaplık Dergisi’nden alınan örnekte, iki önerme arasında ilişkiyi destekleyen herhangi bir birim olmamasına karşın *açıklama* ilişkisi açık bir şekilde görülmektedir. Burada, *sevindim* bir sonuç durumudur (q). Yazar sevinmesinin nedenini (p) ikinci tümcede *kitaplar* olarak belirtmektedir.

Beklentiye Uymama İlişkisi: İstenen, beklenen etkinin karştı bir durumun gerçekleştiğini gösteren bu ilişkinin kurulmasında “ancak, ama, fakat, oysaki, oysa” gibi karşıtlık bildirme işlevi de olan çeşitli bağlayıcıların kullanıldığı görülmüştür. Hem Kitap-lık Dergisi hem de Türk Dili Dergisi’nde yukarıda belirtilen bağlayıcıların tümüne rastlanmıştır. Bu bağlayıcıların yanı sıra ilişkinin anlamsal olarak kurgulandığı örneklere de rastlanmıştır. Bu bileşene ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur:

(71) “Zaman gece yarısı herkes uyumuş. **Ama** fotoğrafta vakit gündüz.”
(Türk Dili Dergisi, 16)

Örnekte, *zamanın gece yarısı olması ve herkesin uyuması* (p) gece olduğu izlenimi vermektedir. Bu durumda beklenen, tümcenin *gece* olmasını ifade eden bir açıklamayla sürdürülmesidir. Ancak, ikinci tümcede *vakit gündüz* ($\neg q$) ifadesi bir karşıtlık durumu oluşturmuştur. Beklenen durumunun gerçekleşmediği görülmüştür. Bu ilişkinin kurulmasında anlamsal bütünlüğü sağlayacak bir dilsel kullanıma yer verilmiştir. Örnekte “ama” bağlayıcısı iki önerme arasında beklentiye uymama ilişkisi kurmaktadır.

(72) “Yıllar yıllar önce okuduğum bu deneme günün birinde aklıma düştü: bendeki deneme kitaplarından birinde kolayca bulacağımı sanmışım, **oysa** öyle olmadı, interneti yardıma çağırdım, olmadı; Londra’ya giden bir arkadaşımın rica ettim, bir kitapçıda hazretin tüm deneme kitaplarının içeriğine bakıldı(ğı) söylendi, daha doğrusu), olmadı.”
(Kitap-lık Dergisi, 3)

Bu örnekte, yukarıdaki örnekten farklı olarak iki farklı biçimde beklentiye uymama ilişkisine yönelik kullanıma yer verildiği görülmüştür. *Bir denemeye kolayca ulaşma düşüncesi* (p) ilk tümcede verilirken, ikinci tümcede bu düşüncenin gerçekleşmediği ($\neg q$) belirtilmiştir. Bu iki tümce arasında isteğin gerçekleşmeme durumunun ifade edilmesinde “oysa” bağlayıcısı kullanılmıştır. Devam eden tümcelerde ise “oysa öyle olmadı” tümcesini açıklayan sıralı tümcelere yer verilmiştir. Buradan sonra ise tekrara düşmemek, anlatımı güçlendirmek amacıyla noktalama işaretlerinden yararlanılarak beklenenin gerçekleşmemesi durumu açıklanmıştır. “*İnterneti yardıma çağırdım, **olmadı** ve tüm deneme kitaplarının içeriğine bakıldı(ğı) söylendi, daha doğrusu), olmadı*” tümcelerinde de görüldüğü gibi beklentiye uymama ilişkisi tümcelerin akışında anlamsal olarak kurgulanmıştır.

Engelin Reddi İlişkisi: Kehler (2002: 21) çalışmasında, bu ilişkiyi gösteren dilsel kullanımları “-A karşın/rağmen” (even though, despite) olarak belirlemiştir. Türkçe denemelerde ise *engelin reddi*, belirtilen bağlayıcıların yanı sıra sıklıkla “... dahi, -DIĞI halde, -A rağmen/karşın, -SA da, -SA bile” bağlayıcıları ve biçimbirimleri

ile kullanılmıştır. Dolayısıyla, Türkçe metinlerde daha çeşitli bir kullanımla engelin reddi ilişkisi kurmanın mümkün olduğu söylenebilir.

(73) “Ayrıcalık diye bir kaygı gütmese **dahi**, ona sıkıntı verecek okumalara pek de ihtiyaç duymaz.”

(Türk Dili Dergisi, 14)

İlk tümcede; *ayrıcalık diye bir kaygı gütmese dahi* ifadesi “¬p” olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Ona sıkıntı verecek okumalara ihtiyaç duymaz*” tümcesi ise “q” olarak belirlenmiştir. İlk tümcede istenen durumun olmaması, sonucun gerçekleşmesini etkilememiştir. Bu nedenle, burada *engelin reddi* ilişkisi kurulmuştur. Bu ilişkinin kullanılmasında, yani sonuç durumunda bir değişikliğin olmamasının ifade edilmesine “dahi” bağlayıcısına yer verilerek bu anlam sağlanmıştır.

(74) “Üç dört kez kazılara ara verilmiş olsa **da** sonra yeniden başlanıyor.”

(Kitap-lık Dergisi, 1)

Bir başka dilsel kullanım ise örnekte sunulduğu gibi “-sA dA” bağlayıcısı ile yapılmıştır. *Kazılara ara verilmesi* (¬p), *yeniden başlanmasına* (q) bir engel oluşturmamakta; sonucu değiştirmemektedir. İlk önermenin istendiği ya da beklendiği gibi gerçekleşmemesinin sonuca etki etmediği “-sA dA” bağlayıcısı seçilerek ifade edilmiştir.

4.2.1.3. Deneme Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Deneme metin türünde, sıklıkları bakımından diğer ilişkilere göre daha az yoğunluk gösteren *bitişiklik* ilişkisinin dilsel görünümleri alt bileşeni olan *durum* çerçevesinde çözümlenmiştir. Bu ilişkide daha çok örtük (n=13) kullanımlar aracılığıyla tutarlılık ilişkisinin kurulduğu belirlenmiştir.

Denemelerde oldukça az rastlanan bu ilişkiyi belirten dilsel kullanım aşağıdaki Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30: Denemelerde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümler
Durum	sonra, önce....sonra

Veri tabanını oluşturan denemelerde durum ilişkisinin kurgulanmasında yalnızca “sonra” bağlayıcısının kullanıldığı görülmüştür. Metinlerin pek çoğunda herhangi bir bitişiklik ilişkisi kullanımına rastlanmazken; ilişkinin görüldüğü tümcelerde de sınırlı bir dilsel kullanım söz konusudur.

Durum İlişkisi: Bitişiklik ilişkisi diğer ilişkilerden farklı olarak yalnızca durum alt ilişkisine ayrılır. Durum, tümceler arası ilişkilerin, zamansal sıralılık ve ara durumların örtük bir biçimde verilmesi, okuyucu tarafından anlamsal olarak sağlanması ile gerçekleşir. Denemelerde kullanım yoğunluğu sınırlı olan bu ilişki, çoğunlukla herhangi bir dilsel ifadeye başvurulmadan zamansal sıralılık içinde sunulmuştur.

- (75) “Şiirlerine ulaşıyorum, kitaplarını alıp soluksuz okuyorum. *Sonra* kadınlığının/kadınlığının yörüngesinden sıyrılıp düşünüyorum.”
(Türk Dili Dergisi, 15)

Örnekte, kronolojik bir sırada “sonra” bağlayıcısının kullanılması ve zamanda ve uzamda birliktelik sunması durum ilişki bağlamında tutarlılığın kurgulandığını göstermiştir. Düşünme eylemi, okuma eyleminden sonra gelmiştir. Okuma eylemi, düşünme eylemini başlatan bir sonuç durumudur.

- (76) “*Önce* nereden geldiklerini anlayamadığım koskoca taşlarla kaplı sahile çıktım, dalgaların parçaladığı iskelenin ucuna kadar yürüdüm, durdum, bir şey olmasını bekledim. Tanıdığım, sevdiğim, çok özlediğim bir incir ağacının gövdesine dokundum. Yerden birkaç kırık kuru dal (akasya, dut) birkaç da sıcak taş aldım, varlıklarını avcumda, parmak uçlarımda hissederek biraz taşıdım onları, *sonra* attım.”
(Kitap-lık Dergisi, 2)

Kitap-lık Dergisi’nden alınan bu örnekte de benzer biçimde zamansal ilerleme ilişkisi vardır. Birden çok tümce arasında kurulan ilişkide art arda anlatılan durumlar

“önce.....sonra” kullanımı ile birlikte sunulmuştur. Zamansal sıralılık ilişkisi bağlayıcı kullanımı ile birlikte açık bir biçimde sunulmuştur.

(77) “Annem evlenmiş, ben ikinci çocuğuyum ailenin.”

(Kitap-lık Dergisi, 1)

Örnek (77) durum ilişkisini, yukarıdaki örneklerden farklı bir biçimde tutarlılık ilişkisi göstermiştir. Tutarlılığın sağlanmasında kimi zaman belli durumlar açık bir biçimde anlatılmaz; ancak okuyucunun artalan bilgisi, bilişsel ve anlamsal anlamlama süreci sayesinde anlamlı biçime gelir. Bu örnekte, “annem evlenmiş” tümcesinden sonra belirli bir zaman geçip geçmediği, birinci çocuğun olduğu, ardından ikinci çocuğun dünyaya geldiği bilgileri yer almamıştır. Devamında gelen tümce, tüm bu bilgileri sağlamakta ve okuyucunun zihninde herhangi bir soru işareti oluşturmamaktadır. Diğer bir deyişle, anlamsal olarak tutarsız bir anlamlandırma sürecine neden olmamaktadır.

Denemeler, bitişiklik ilişkisi çerçevesinde çoğunlukla “ara durumlar” temelinde tutarlılık oluşturmuştur. Genellikle, bağlayıcı kullanımına başvurmadan; anlatım özelliklerine uygun biçimde belirli durumlar örtük bir biçimde sunulmuş ve bitişiklik kurulmuştur.

4.2.2. Öykülerde Dilsel Görünümler

Öykü metin türünde, tutarlılığı sağlayan dilsel görünümeler incelendiğinde deneme metin türünün tersine örtük kullanımların daha çok yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öykü metin türünde belirlenen tutarlılık ilişkilerinin %20’si bir bağlayıcı aracılığıyla sağlanırken %80’inin herhangi bir dilsel birim olmaksızın tutarlılık oluşturduğu görülmüştür. Bu türden kullanımlara daha çok neden-etki ilişkisinde rastlanmıştır; bu sırayı benzerlik ve bitişiklik ilişkileri takip etmiştir. İlişkilerin alt ulamlarına bakıldığında ise en çok beklentiye uymama alt ulamında “ama” (n=37) bağlayıcısının kullanımıyla tutarlı tümceler oluşturulmuştur.

Öykülerde açık bir biçimde kurulan tutarlılık ilişkilerinde görülen dilsel ifadeler Tablo 31’de sunulmuştur.

Tablo 31: Öykülerde Tutarlılık İlişkilerinin Dilsel Görünümleri

	Dilsel Görünümler
Benzerlik İlişkisi	mesela, ama
Neden-Etki İlişkisi	-dAn dolayı, böylece, yüzünden, o yüzden, bu nedenle, böylece, yüzünden, o yüzden, ama, fakat, ancak, oysa, -sA dA, -sA bile, -A rağmen, halde, çünkü, x'in sebebi
Bitişiklik İlişkisi	sonra, ve, -DA, -Dan sonra

Öyküler, üç bileşen çerçevesinde çözümlendiğinde dilsel görünümeler açısından hem çeşitli bağlayıcılar hem de biçimbirimler aracılığıyla tutarlı kullanımların olduğu belirlenmiştir. Ancak bu metin türünü, diğer tutarlılık görünümelerinden ayıran en temel özellik; herhangi bir bağlayıcı ya da biçimbirim kullanılmadan daha çok mantıksal-anlamsal düzeyde çıkarım temelli kullanımlara başvurulmasıdır.

Tablo 31’de de görüldüğü gibi benzerlik ilişkisinin ortaya çıkarılmasında, yalnızca “mesela” ve “ama” bağlayıcılarının kullanımına rastlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında öykülerde, beş bileşenden oluşan bu ilişkinin yalnızca üçüne alt ilişkisine ait bulgulara ulaşılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Neden-etki ilişkisinde ise dilsel kullanımlar, diğer ilişkilere göre daha fazla çeşitlilik göstermiştir. Ancak yine de bu kullanımların sıklığı oldukça azdır. Bitişiklik ilişkisi ise az sayıda dilsel kullanımla gerçekleşmiştir. İlişkilere ait görünümeler ayrı ayrı çözümlenmiş olup aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur.

4.2.2.1. Öykü Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Öykü metin türünde benzerlik ilişkisi, dilsel görünümeleri açısından beş alt ulam çerçevesinde çözümlenmiştir. Ancak, bu alt ulamlardan *genelleme* ve *ayrıntılılandırma* ilişkilerine ilişkin bulgulara rastlanmadığından dilsel görünümeler açısından da herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Öykülerde benzerlik ilişkisinde kurulan tutarlılık örüntülerinin %32’si bir dilsel birimle (n=18), %68’i ise örtük (n=38) olarak verilmiştir. Öykü metin türünde her iki kullanıma rastlansa da büyük oranda örtük kullanımların benimsendiği görülmüştür.

Benzerliği oluşturan beş alt ulamdan koşutluk ilişkisiyle ilgili tespit edilen örneklerin tamamı örtük bir biçimde kurgulanmıştır. Öykü metin türünde koşut tutarlılık ilişkisi gösteren hiçbir dilsel ifadeye rastlanmamıştır. Karşıtlık alt ulamı daha çok bir bağlayıcı ile (n=7) kullanılırken ve örneklendirme alt ulamında örtük (n=4) bir

kullanım tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, koşutluk ilişkisinin kurgulanmasında da bir dilsel birimden faydalanılmadığı ve yalnızca anlamsal olarak koşutluğun sağlandığı tespit edilmiştir.

Dilsel kullanımların bulunduğu tutarlı ilişkileri gösteren alt ulamlar karşıtlık ve örneklendirme ilişkilerinde belirlenen dilsel görünüm Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: Öykülerde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümler
Koşutluk	-
Karşıtlık	ama, -sA Da
Örneklendirme	mesela, gibi
Genelleme	-
Ayrıntılandırma	-

Tablo 32’ye göre, öykülerde tespit edilen ilişkilerin kurulmasında bağlayıcılardan yararlanma konusunda oldukça sınırlı bir kullanım söz konusudur. Özellikle denemelerle karşılaştırıldığında, öykü metin türünde benzerlik ilişkisinin kurulmasında açık kullanımların az sayıda bağlayıcı ve biçimbirimle sağlandığı görülmüştür. Karşıtlık ve örneklendirme alt ulamlarında en sık kullanılan bağlayıcı “ama” (n=7) ve “mesela” (n=4) olmuştur.

Benzerlik ilişkisinin *genelleme* ve *ayrıntılılandırma* bileşenlerine ilişkin kullanımlara rastlanmadığından yalnızca üç alt ilişkide görülen dilsel kullanımlar her iki dergiden alınan tümcelerle örneklendirilmiştir.

Koşutluk İlişkisi: Koşutluk ilişkisinin gerçekleşmesinde hiçbir dilsel birime başvurulmamış; ilişki doğrudan olay örgüsü içinde iki önerme arasında, “a ve b” öğelerinin ortaklığı sağlanarak yapılmıştır. Denemelerde koşutluk ilişkisini gösteren - az sayıda da olsa- çeşitli kullanımlara yer verilirken öykülerde bu tür dilsel birimlere rastlanmamıştır. Tümceler art arda sıralanması ve ilişkilerin mantıksal bağlamda sunulmasıyla koşutluğun sağlandığı ortaya çıkmıştır.

(78) “Burada bir koltuk vardı, akşamları babam piposunu orada oturup içerdi. Şuradaki dolapta annem iyi porselenlerini saklar, misafir geldiğinde çıkarırdı.”

(Kitap-lık Dergisi, 8)

“P1 ve p2”de *ev betimlemesi* üzerinden ögelerin gerçekleştirdiği eylemler anlatılarak bir ortaklık kurulmuştur. Buna göre, *koltuk* ilk tümcede a1’i; *dolap* ise ikinci tümcede a2’yi temsil etmektedir. Tümcelerdeki bir diğer koşutluk ilişkisi, eylemleri gerçekleştiren *anne* (a2) ve *baba* (b2) üzerine kurulmuştur. Bu tümceler arasında ikiden fazla koşutluk ilişkisi kurulduğu görülmüştür. *Pipo* (a3) ve *porselenler* (b3) arasında da bir koşutluk ilişkisi saptanmıştır. Üç öge arasındaki ortaklığın kurulmasında bağlayıcı ya da biçimbirimsel kullanımlara başvurulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karşıtlık İlişkisi: Karşıtlık ilişkisinde ise “ama” bağlayıcısının yanı sıra, incelenen örneklem içinde ilk kez öykülerde görülen “-sA dA” biçimbirimiyle tutarlı kullanımlara rastlanmıştır. Buna göre, “-sA dA” önermeler arasında benzerlik ilişkisi kuran bir karşıtlık bağlayıcısıdır. Benzer işlevlerle, daha önce neden-etki ilişkisini oluşturan engelin reddi bileşenine ait bir kullanım gibi görünse de tümceler arasındaki ilişki açısından değerlendirildiğinde karşıtlık ilişkisi de sunabilen bir bağlayıcı olarak ortaya çıkmıştır. Kehler’in (2002) kuramında da belirttiği gibi, dilsel birimler tek bir ilişkiye ya da bileşene özgü kullanımlar göstermemektedir. Bu ilişkide, çoğunlukla bağlayıcının olmayan ancak karşıt anlamsal ilişkiler kuran tümceler arası bağlantılılığa rastlanmıştır. Bunun yanı sıra, iki farklı biçimde oluşturulan ilişkinin yalnızca anlamsal olarak yapılanmasına ilişkin örneklerle yapılmış olup ikinci önermenin olumsuzlanması yoluyla gerçekleşen bir karşıtlık ilişkisi görülmemiştir.

(79) “Sesim çıkmıyordu **ama** gözlerimden yaşlar boşanıyordu.”
(Hece Öykü Dergisi, 70)

Bu örnekte karşıtlık ilişkisi “ama” bağlayıcısıyla kurulmuş olup *ses* ve *yaşlar* ögeleri arasında karşıtlık ilişkisi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, “ama” denemelerde de olduğu gibi öykülerde de karşıt önermelerin ifade edilmesinde kullanılan bir bağlayıcı olarak bulgulanmıştır. P1 önermesinde *ses* a1’i; p2 önermesinde *yaşlar* b1’i temsil etmekte ve karşıtlık ilişkisi tek bir öge üzerinde gerçekleşmiştir.

(80) “Onlar kiracıların kalabalıklığından kavgalarıyla gürültülerinden tedirgin olsalar **da** kız kardeşimle ben, konağın kızlı erkekli çocuk kalabalıklığından hoşnuttuk.”

Kitap-lık Dergisi’nde yer alan bu örnekte, daha önceki bölümlerde çözümlenen örneklerde karşıtlık ifade eden tümcelerde olmayan bir bağlayıcı kullanımı dikkat çekmektedir. Engelin reddi ilişkisinde sıklıkla kullanılan “-sA dA” bağlayıcısı, yukarıdaki örnekte karşıtlık belirten bir dilsel kullanım olarak yer almıştır. Bu örnekte, kurulan ilişkinin karşıtlık olduğunu gösteren ise “a ve b” öğeleri arasındaki karşılaştırmadır. Birinci tümcede *onlar* (a1), *kız kardeşimle ben* ile (b1) karşıtlık oluşturmaktadır. *Kiracıların kalabalıklığı* a2’yi gösterirken, *kızlı erkekli çocuk kalabalığı* ise b2’yi ifade etmektedir. Bu örnekte, olumsuzluk anlamsal olarak verilemiştir. Bir başka ifadeyle, *tedirgin ol-* ve *hoşnut ol-* eylemleri arasında bir karşıtlık ilişkisi görülmektedir.

Örneklendirme İlişkisi: Öykülerde görülen son ilişki olan *örneklendirme* denemelerdeki örneklendirme ilişkisini gösteren örneklerden daha farklı bir kullanımı ortaya çıkarmıştır. Bu metin türünde, çoğunlukla “mesela” bağlayıcısı aracılığıyla örnekler verilmiştir. Denemelerde “örneğin” kullanımı benimsenirken öykülerde bu kullanım tercih edilmemiştir. Buna göre, öykülerde örneklendirme bileşeninin konuşma diline daha yakın bir anlatım benimsenerek tutarlılığın sağlandığı söylenebilir. Ayrıca öykülerde, örneklendirme ilişkisinin çoğunlukla örtük biçimde kurgulandığı belirlenmiştir.

(81) “Roman kahramanları ile aramda benzerlik kurarım. Son okuduğum romandaki Benjamin’e benziyorum *mesela*.”

(Hece Öykü Dergisi, 81)

Öykülerde, genellikle yukarıdaki örnekte görüldüğü bir anlatım biçimi benimsenmiş olup örneklendirme “mesela” bağlayıcısıyla oluşturulmuştur. İki önerme arasındaki örneklendirmeyi sağlayan bir başka durum ise “a ve b” arasındaki ilişkidir. *Roman kahramanları* (a1) gibi bir genel ifadeyle başlayan ilk tümceyi, belirli bir romandaki *Benjamin* (b1) karakteri ile ikinci tümce takip etmektedir. Yani, *Benjamin* (b1) *roman kahramanlarının* bir alt kümesi konumunda karşımıza çıkmıştır.

- (82) “Bu da bir süreçtir, önce taklit ederler, öğrenirler, sonra kendi ürünlerini, kendi buluşlarını geliştirirler diyordu herkes... Daha önce Japonlar *gibi*, Koreliler *gibi*.”

(Kitap-lık Dergisi, 12)

Örneklendirme ilişkisinin kurulmasında, “mesela” bağlayıcısı dışında “...gibi” kullanımına da rastlanmıştır. Ancak, bu kullanımın öykülerde kullanım yoğunluğu oldukça azdır. Bu ilişki, incelenen metinlerde genellikle bir ögenin üyesi konumunda ve örtük biçimde sunulmuştur. Bu örnekte ise, toplumların bir ürün ortaya koyma sürecinde gerçekleştirdiği eylemler sıralanmıştır (p). Genel bir kavram olarak belirtilen toplumlara ilişkin örnekler, ikinci önermede *Japonlar* ve *Koreliler* olmak üzere örneklendirilmiştir. Dolayısıyla, ilk tümcedeki belirtilen *toplumlar*, ikinci tümcede alt kümeleri sunularak verilmiştir.

4.2.2.2. Öykü Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

Öykü metin türünde, en fazla sıklık gösteren ilişki neden-etki ilişkisi olmuştur. Bu ilişki de benzerlik ilişkisinde olduğu gibi daha çok örtük kullanımlarla tutarlılığı sağlamıştır. Neden-etki ilişkisi çerçevesinde belirlenen 146 ilişkinin yalnızca 62’si açık, 84’ü örtük kullanımla kurulmuştur. Buna göre deneme yazarlarının %58’i neden-etkiye dayalı tutarlılık ilişkilerini örtük bir biçimde sunmuştur. Ayrıca bu ilişki öykü metin türünde tüm ilişkiler arasında örtük kullanımın en fazla rastlandığı ilişki olmuştur.

Neden-etki ilişkisini oluşturan alt ulamlara bakıldığında en çok açık tutarlılık ilişkisinin beklentiye uymama ilişkisinde (n=37), en çok örtük kullanımın ise açıklama ilişkisinde (n=20) olduğu saptanmıştır. Neden-etki ilişkisini gösteren dilsel görünümler Tablo 33’te belirtilmiştir.

Tablo 33: Öykülerde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümler
Sonuç	-dAn dolayı, böylece, yüzünden, o yüzden, bu nedenle, -dAn
Açıklama	Çünkü, x’in sebebi,
Beklentiye Uymama	ama, fakat, ancak, oysa
Engellemenin Reddi	-sA dA, -sA bile, -A rağmen, halde

Neden-etki ilişkisinin açık bir biçimde kodlandığı örneklerde görülen dilsel kullanımlar incelendiğinde, benzerlik ilişkisine göre daha fazla bağlayıcı kullanıldığı belirlenmiştir. Benzerlik ilişkisinde, çoğunlukla bağlayıcılardan yararlanılmazken; neden-etki ilişkisinde daha çeşitli bir kullanım olduğu görülmüştür. Bu durumun, deneme metin türünün aksine neden-etki ilişkisinde tüm bileşenlerin gerçekleşmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak, genel olarak tutarlılık ilişkilerinin kurulmasında dilsel görünüm, öykülerde de sınırlı kullanımlarla gerçekleşmiştir. Bu bulgular, denemelerle karşılaştırıldığında ise özellikle sonuç bileşeninde dilsel görünüm açısından fark olduğunu söylemek mümkündür. Denemelerde daha zengin bir kullanım tercih edilmiştir. En az dilsel birimle ifade edilen bileşen açıklama olurken, en fazla dilsel kullanıma başvuru bileşen ise sonuç olmuştur. Diğer ilişkilerde görüldüğü gibi neden-etkide de bağlayıcının olmadığı durumlarda “p ve q” önermeleri arasındaki nedensel ilişkiler temelinde çözümleme yapılmış ve anlamsal olarak bu yapının sağlandığı örneklerle rastlanmıştır.

Sonuç İlişkisi: Nedensel ilişkilerin sonuç aracılığıyla sağlandığı pek çok örnekle karşılaşılmıştır. Bir durumun doğal sonucunun, bir bağlayıcıyla açıklanması yazarların sıklıkla tercih ettiği bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç, bağlayıcı kullanımı açısından da en fazla çeşitlilik gösteren ilişkidir. Öykülerde, bağlayıcı ya da biçimbirimler olmadan sonuç ilişkisi kurulan bir örneğe rastlanmamıştır. Ayrıca, sonucun ifade edilmesinde daha önceki incelenen veride rastlanmayan “yüzünden” ve “-dAn” biçimbiriminin kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, daha çok tamamen öykülerden oluşan Hece Öykü Dergisi’nde görülmüştür.

(83) “Albert Labarre, ilk basımcıların harfleri çizebilmek için elyazmalarının yazı biçimlerini kopya ettiklerini, bu ilk matbaacıların basacakları kitaplardan başka biçimleri bilmediklerinden elyazmalarındaki kitap görünümlerini de koruduklarını belirtir.”

(Kitap-lık Dergisi, 11)

İlk tümcede *matbaacıların başka biçimleri bilmemesi* p’yi, yani nedeni belirtmektedir. Bu nedenin ortaya çıkardığı sonuç ise, bu sayede *kitap görünümlerinin de korunması* (q) olarak çözümlenmiştir. İki tümce arasındaki sonuç tutarlılığı “-dAn”

biçimbirimiyle sağlanmıştır. Bu biçimbirim, iki önerme arasındaki sonuç ilişkisini açıkça ortaya koyan bir kullanım olarak bulgulanmıştır.

(84) “Biraz sinirli bir adamdı sadece, öfkeliydi. **O yüzden** deli diyorlardı herhalde.”

(Hece Öykü Dergisi, 86)

Sonuç ilişkisinde, çıkarımın yapılmasını sağlayan “ $p \rightarrow q$ ” ilişkisinin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda, yukarıdaki örnek sonuç ilişkisi göstermiştir. *Sinirli, öfkeli bir adam* olması p ’yi, bu durumun doğal sonucu olarak da *deli denmesi* q ’yu göstermiştir. Bu örnekte, sonuç ilişkisinde daha çok öykülerde rastlanan “o yüzden” bağlayıcısı kullanılmıştır. Bu bağlayıcı, bir önermede verilen bilginin sonucunu açıklayan, neden-etki ilişkisini oluşturan bir kullanım olarak tespit edilmiştir.

Açıklama İlişkisi: Öykülerde açıklama ilişkisi, kullanım yoğunluğu açısından üçüncü sırada yer almıştır. Dilsel görünümleri açısından ise, yalnızca “ x ’in nedeni” ve “çünkü” ile veya herhangi bir bağlayıcı olmaksızın kurulan tümceler arası ilişki görülmüştür. Dilsel çeşitlilik açısından ise denemelerle benzerlik göstermektedir. Öykülerde, denemelerden farklı olarak açıklamanın yapılmasında sözdizimsel sıralamanın çoğunlukla farklılık gösterdiği açıklamaya ilişkin bağlayıcıların tümce sonunda yer aldığı görülmüş ve diğer ilişkilerde olduğu gibi tutarlılığın kurulmasında konuşma diline yakın anlatımların benimsendiği belirlenmiştir.

(85) “Bayan Parker büyük olasılıkla tekerlekli iskemleye tutsak olacaktı; Pinky o korkunç cüssesi ile kadının beline basmış, omurgasını, kaburgalarının ciddi bir bölümünü göçertmişti.”

(Kitap-lık Dergisi, 5)

Sonuç ilişkisinin tersi bir biçimde öncelikle sonucun, ikinci tümcede ise nedenin sunulduğu yukarıdaki tümceler incelendiğinde *tekerlekli sandalyeye tutsak olmak* q ’yu, *kaburga ve omurgasının zarar görmesi* ise p ’yi ifade etmektedir. Böylece, tümcelerde “ $q \rightarrow p$ ” ilişkisi sağlanmıştır. Parker’ın tekerlekli sandalyeyle yaşamak zorunda olmasının nedeni, ikinci tümcede açıklanmış ve açıklanmasında herhangi bir bağlayıcı unsura rastlanmamıştır.

(86) “Önünde sonunda geri dönmem*in sebebi*, buranın kayıtsız şartsız bir güven hissi veriyor olmasıydı.”

(Hece Öykü Dergisi, 67)

Açıklama ilişkisine yönelik bir kullanım olan “x’in sebebi”, “çünkü” bağlayıcısına göre daha az sıklıkla görülmüştür. Bu örnekte, “-in sebebi” açıklama açısından tutarlılık kuran bir nedensellik bildirmektedir. İlk tümcede sonuç ilişkisi yer alırken, ikinci tümcede bu durumun nedeni yer almıştır. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, *geri dönmek* sonucu ifade etmektedir. İkinci tümcede ise geri dönmenin nedeni (p) açıklanmıştır.

Beklentiye Uymama İlişkisi: Bu ilişki, en çok kullanım yoğunluğunun ortaya çıktığı bileşen olarak saptanmıştır. Beklentiye uymama ilişkisinin kurulmasında denemelerde olduğu gibi “ancak, ama, fakat, oysa” bağlayıcılarının seçildiği ve aynı zamanda yalnızca anlamsal olarak ilişkinin sağlandığı da görülmüştür.

(87) “Ağlar dedim kız, ağlamadı.”

(Kitap-lık Dergisi, 1)

Herhangi bir bağlayıcının kullanılmadığı yukarıdaki örnek tümcede, ağlama eylemi beklenen bir durum (p) olarak verilmiş ancak ikinci tümcede bu durumun gerçekleşmediği ($\neg q$) bir karşıtlık oluşturduğu açıklanmıştır.

(88) “Bir keresinde sokakta yatıp kalkan tinerciler beni alabilmek için meczubu akıllandırana dek dövdüler *ama* yine de elinden bırakmadı beni.”

(Hece Öykü Dergisi, 70)

Beklentiye uymama ilişkisinde, karşıtlık ilişkisinde sıklıkla rastlanan “ama” bağlayıcısı kullanılmıştır. Ayrıca, bu bağlayıcının “yine de” bağlayıcısıyla birlikte kullanılması ilişkinin saptanmasını güçlendiren bir görünüm sergilemiştir. Buna göre, ilk tümcede *mezcubun dayak yemesi* eylemi (p) bir karşıtlık göstererek beklenen etkiyi oluşturmamıştır. Bu durum, kılıcının kurtulmasını sağlayan bir eylem olarak sonuçlanmamıştır ($\neg q$).

Engelin Reddi İlişkisi: Türkçe öykülerde engelin reddi ilişkisi, “-sA dA, -sA bile, -A rağmen, halde” dilsel kullanımlarıyla gerçekleşmiştir. Bu açıdan, Kehler’in çalışmasındaki örneklemden belirlediği bağlayıcılarla benzerlik göstermiştir. Ancak, o çalışmadan farklı olarak Türkçe öykülerde daha fazla ve farklı dilsel kullanımla da tutarlılık sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, bu çalışmanın örneklemini oluşturan metin türleri arasında benzer kullanımlara başvurulduğu saptanmıştır.

(89) “Yine harıl harıl yazıyor olmasına **rağmen** masasının üstündeki evraklarda bir azalma olmamıştı.”

(Kitap-lık Dergisi, 8)

En az görülen bu ilişkide, istenen beklenen durumun olumsuz bir biçimde gerçekleşmesi sonucun ortaya çıkmasına etki etmemektedir. Bu örnekte, sonuç açısından değerlendirildiğinde, *harıl harıl yazıyor olmak* $\neg p$ ifade ederken, *evraklarda bir azalma olmaması*, yani sonucun değişmemesi ise q ’yu göstermektedir. Tutarlılığın sağlanmasında engelin reddi bileşeninde en sık rastlanan “-A rağmen” kullanımının olduğu saptanmıştır.

(90) “Aklımsa, anlamaya güç yetiremediği **halde** epey bir zaman bilmediği yerlerde avare dolaşacaktı.”

(Hece Öykü Dergisi, 72)

Örnek (93)’te ise, “-DIĞI halde” bağlayıcısıyla engelin reddi ilişkisinin kurgulandığı belirlenmiştir. *Anlamaya güç yetirememek* ($\neg p$), *bilinmeyen yerlerde dolaşmayı* (q) engelleyememiş ve durumun ilk tümcede istendiği gibi gerçekleşmemesi, sonucun gerçekleşmesini etkilememiştir.

4.2.2.3. Öykü Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Öykü metin türünde, bitişiklik ilişkisi çerçevesinde incelenen metinlerde ilişkinin kurgulanma biçimleri incelenmiştir. Benzerlik ve neden-etki ilişkisinde olduğu gibi bu ilişkide de örtük bir kullanım tercih edilmiştir. Bağlayıcılar aracılığıyla tutarlı görünümlerin sunulduğu örneklere ($n=6$) oldukça az rastlanırken örtük biçimde

sunulan (n=31) örnekler daha fazla yer almıştır. Bitişiklik ilişkisini gösteren dilsel görünümler Tablo 34’te listelenmiştir.

Tablo 34: Öykülerde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümler
Durum	sonra, ve, -DA, -DAn sonra

Durum İlişkisi: Öykülerde bitişiklik ilişkisi bir önceki bölümde de belirtildiği gibi en az sıklık gösteren ilişkidir. Benzer biçimde, durum ilişkisinin kurgulanmasında oldukça az sayıda dilsel kullanıma başvurulmuştur. Durum ilişkisinin ortaya çıktığı tümceler incelendiğinde, “sonra, ve -DA, -DAn sonra” bağlayıcı ve biçimbirimlerin kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca, pek çok ilişkide olduğu gibi herhangi bir bağlayıcı kullanımına rastlanmayan örnekler de bulunmuştur. Ancak, durum ilişkisinin kurgulanma biçimi çoğunlukla bir bağlayıcı kullanımını gerektirmemektedir. Bunun nedeni, zamanda ve uzamda bitişikliği sağlayan, zamansal ilerleme yoluyla kurulan bir ilişki olmasıdır. Yani, ilişkinin betimlenmesi için zamansal olarak sıralı bir anlatımın kimi zaman açık kimi zaman örtük biçimde kurgulanması yeterli olmaktadır.

Durum ilişkisinin dilsel görünümleri öykülerdeki benzerlik ve neden-etki ilişkileri ile karşılaştırıldığında daha az çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır. Ancak, denemelerdeki dilsel kullanımlara göre, öykülerde bitişiklik ilişkisinde daha fazla dilsel kullanıma rastlanmıştır. Bitişikliğin ara durumlar ve zamansal ilerleme olgularına dayalı tek alt bileşeni olan durum ilişkisine yönelik dilsel kullanımlar aşağıda sunulmuştur.

(91) “Bavulu arka koltuğa koydu. Yola çıktı.”

(Hece Öykü Dergisi,72)

Bu örnekte, durum ilişkisinin kurulmasında herhangi bir bağlayıcı ya da biçimbirim kullanılmamıştır. Kehler’in zamansal ilerleme ve ara durumlar olgularının her ikisi de yukarıdaki örnekte görülmüştür. İki tümce arasında zamansal olarak bir sıralılık, öncelik-sonralık ilişkisi vardır. Bir başka ifadeyle tümceler, anlamsal olarak kronolojik bir düzen takip etmektedir. Bavulun arka koltuğa koyulması, yola çıkma eyleminin başlangıcı olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, okuyucu “bavulu arka koltuğa koydu” tümcesinden sonra gelen tümceden hareketle anlamsal çıkarımlar

yapabilmektedir. “Arabaya bindi; arabayı çalıştırdı” ifadeleri yukarıdaki tümcede yer almamaktadır. Bu ve benzeri ara durumlar anlatılmamış olsa da okuyucu bu bilgiye sahip olduğu için tutarlı bir ilişki kurmakta zorlanmaz.

- (92) Annem kapıyı kapattıktan sonra babamın iki koltuğundaki iki kocaman toriği alıp mutfak olarak kullandığımız yklğe bıraktı.
(Kitaplık Dergisi, 183)

rnek (92)’de ise bu kez bağlayıcı kullanımı, durum ilişkisini ortaya çıkarmıştır. rnekte, annenin yaptığı eylem uzam ve zaman birlikteliğine ve zamansal sıralılığa işaret etmiştir. “-DAn sonra” kullanımı, durum ilişkisinin kurulmasında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Bu örnekte, durum ilişkisinin görülmesinin nedeni ilk önermedeki son durumun ikinci önermenin ilk durumunu oluşturmasıdır.

- (93) “Eve vardığımızda yataktan güçlükle doğruldu ve elini bana uzattı.”
(Hece yk Dergisi, 81)

Öykülerde “ve” bağlayıcısının durum işleviyle kullanıldığı örneklere de rastlanmıştır. Tutarlı önermelerin oluşturulmasında bu bağlayıcının hemen hemen her ilişkide kullanıldığı grlmştir. rnekte, zamansal ilerleme “ve” bağlayıcısıyla belirtilmiş ve öncelik-sonralık bildiren bir işlev yüklenmiştir. Buradaki okuma, nedensellik üzerinden kurulur; yataktan güçlükle doğrulmasının nedeni elini tutmak olarak yorumlanır ve hem uzamda hem de zamanda birliktelik söz konusudur. Dolayısıyla, tümceler tutarlıdır.

4.2.3. Araştırma Makalelerinde Dilsel Görünümler

Çalışmanın ikinci sorusu kapsamında incelenen son metin türü araştırma makalesidir. Deneme ve öykülerden farklı olarak araştırma makaleleri, çalışmanın yönteminde belirtilen ölçütler kapsamında dört alanda ayrı ayrı incelenmiştir. Tutarlılık ltleri çerçevesinde her bir alana ait araştırma makaleleri incelenmiş ve gerçekleşme sıklıklarına ilişkin bulgular belirlenmiş; ardından bu ilişkiyi sağlayan dilsel kullanımlar açıklanmıştır.

Araştırma makalesi metin türünde diğer türlerde olduğu gibi hem açık hem de örtük kullanımlara rastlanmıştır. Ancak makaleler, dilsel görünümeler açısından deneme türüyle daha çok benzerlik göstermiştir. Deneme metin türünde olduğu gibi, araştırma makalesi metin türünde de en fazla açık kullanımlarla tutarlı örtüntüler oluşturulmuştur. Önergeler arasındaki ilişkilerin kurulmasında sıklıkla bağlayıcılardan yararlanılmıştır. Araştırma makalesi metin türünde toplam tutarlılık ilişkilerinin %70'i açık kullanımlardan oluşmuştur. Makale yazarları, bilimsel bilgiyi sunarken iki önerme arasındaki ilişkiyi açık bir biçimde sunmayı tercih etmiştir. Çalışmada incelenen dilsel kullanımların baskın olduğu diğer metin türlerinde olduğu gibi makalelerde de en fazla neden-etki ilişkisinde açık kullanımlara rastlanmıştır. Tutarlılık ilişkilerinin ve onları oluşturan alt ilişkiler arasında en sık rastlanan bağlayıcı ise “dolayısıyla” olmuştur.

Tablo 35’te, tüm alanlarda görülen ilişkilere göre makalelerde sıklıkla karşılaşılan dilsel kullanımlar gösterilmiştir.

Tablo 35: Araştırma Makalelerinde Tutarlılık İlişkileri Dilsel Görünümleri

TUTARLILIK İLİŞKİLERİ	DİLSEL GÖRÜNÜMLER
Benzerlik İlişkisi	ise, benzer bir şekilde, -ken, bununla birlikte, -dA, ama, ancak, fakat, -ken, bununla birlikte, diğer taraftan , öte yandan örneğin, özellikle, mesela, örnek olarak, benzer şekilde, bir başka ifadeyle/ile, yani, ayrıca, diğer bir ifadeyle
Neden-Etki İlişkisi	dolayısıyla, öyleyse, ve böylece, böylece, bu yüzden, bu nedenle, bu sebeptendir ki, böylelikle, sebebiyle, nedenden dolayı, bu sebeple, bu sayede, bu durum...Dİr, böylelikle, -Dan dolayı, nedeniyle, -Dan, o halde, bu da çünkü, bunun nedeni, bunda.... -Dİr, x’in nedeni/sebebi ancak, oysa, oysaki-A rağmen, -sA DA, bu da, -DİĞİ halde, yine de
Bitişiklik İlişkisi	sonra, öncelikle, daha sonra

Tabloda 35’te de görüldüğü gibi, araştırma makalesi metin türünde önergeler arasındaki tutarlılığın kurgulanmasında, hem bağlayıcılara hem de biçimbirimlere başvurulmuştur. Tümceler art arda sıralanmasıyla anlamsal olarak bağlantılılığın sunulması yerine iki tümceyi tutarlılık açısından birbirine bağlayan dilsel birimlerden yararlanılmıştır. Bu açıdan, araştırma makaleleri, denemelerle benzerlik gösterirken ve öykülerden farklılık göstermiştir. Öykülerde anlamsal-mantıksal ilişkilerin örtük bir biçimde sunulması yaygın bir tercih olurken, araştırma makalelerinde dilsel birimlere daha çok başvurulmuştur.

Araştırma makalelerinde tutarlılığın bağlayıcılarla kullanımının baskın olması beraberinde bir çeşitliliği de getirmiştir. Diğer metin türleriyle karşılaştırıldığında araştırma makalelerinde, benzerlik ve neden-etki ilişkisinde daha çeşitli bir kullanımdan bahsetmek mümkündür. Tablo 35'e göre bitişiklik ilişkisi, sıklık açısından oldukça sınırlı bir görünüm sergilerken, en çok çeşitlilik nedensel ilişkilerin kurgulanmasında görülmüştür. Ancak, bu çeşitlilik veri tabanında incelenen öykü ve denemelerde tutarlılığı sağlayan dilsel kullanımlara göre daha azdır. Neden-etki kullanım sıklığı açısından da ilk sırada yer aldığından, dilsel araçların kullanımı açısından da daha zengindir. Bu noktada elde edilen bulgulara göre, araştırma makalelerinde belirli ilişkilerde tercih edilen kimi dilsel birimlerin, diğer metin türlerinde aynı ilişkilerde yer almadığı görülmüştür. “*Benzer bir biçimde/şekilde, bununla birlikte, ve böylece, görüldüğü gibi, nasıl ki, işte, -DIĞI gibi, diyelim ki*” kullanımları tutarlılığı sağlayan dilsel birimler olarak ilk kez araştırma makalelerinde saptanmıştır. Bunun yanı sıra, bu ifadeler farklı ilişkilerde ya da aynı ilişkinin farklı bileşenlerinde de görülmüştür. Bu da, Kehler’in (2002) savunduğu tutarlılık ölçütlerinin belirli bir dilsel birimi zorunlu kılmadığı; kullanım amacına göre değişkenlik gösterebileceği görüşüyle örtüşmektedir. Elde edilen bulgularda, Kehler’in belirttiği açıklamalara uygun tespitlerin yanı sıra araştırma makalelerinde aynı dilsel birimlerin tutarlılık ölçütleri çerçevesinde değerlendirilemeyeceği örneklerle de karşılaşmıştır. Deneme ve öykülerde çoğunlukla tutarlılık ölçütlerini ifade eden kullanımlar, makalelerde çok daha farklı işlevlerle karşımıza çıkmıştır. Bu bulgu, dilbilim ve sosyoloji makalelerinden alınan aşağıdaki örneklerle somutlaştırılmıştır.

- (94) “Dil verilerinin coğrafyayla, sayılar ve oranlarla ilişkilendirilmesi, böylece tutarlı çıktıların elde edilmesi, ancak bu sayede mümkündür. **Buna rağmen** ülkemizde, teorik ve metodolojik sınırları çizilmiş çok yönlü ve disiplinler arası nitelik taşıyan bir çalışmaya rastlamak güç görünmektedir.”

(Dilbilim, 15)

- (95) “Bu faydacı fakat işlevselci olmayan görüş belirli ölçüde tesbih biriktirmeyi bir koleksiyon pratiği olmaya aday hale getirmektedir. **Diğer yandan** tesbih koleksiyonlarında usta, malzeme, imame veya habbe3

formu gibi farklı niteliklere göre bir sınıflandırma olduğu da gözlemlenebilir.”

(Sosyoloji, 14)

Örnek (94)’de de görüldüğü gibi “-A rağmen” kullanımı hem kurama ilişkin bilgilerde hem de incelenen veri tabanında neden-etki ilişkisinden engelin reddi ile birlikte görülmektedir. Ancak bu örnekte, ilk kez beklentiye uymama ilişkisi olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni, beklentiye uymamada istenen beklenen etkinin sonuçta gerçekleşmemesi olarak tanımlanması ve önermesel olarak $p \rightarrow \neg q$ olarak ifade edilmesidir. Burada ise, *dil verilerinin coğrafyayla ilişkilendirilmesi* (p) beklentisi vardır. Ancak bu beklenti, ikinci tümcede *böyle bir çalışmaya rastlanmasının güç olduğu* ($\neg q$) belirtilerek gerçekleşmemiştir. Bu tümcelerdeki anlamsal ilişkinin engelin reddi olarak tanımlanabilmesi için sonucun her durumda gerçekleşmesi beklenmektedir.

Araştırma makalelerinde en sık karşılaşılan kullanımlardan biri de “diğer yandan”dır. Bu kullanımın -bir sonraki başlıkta da açıklanacağı gibi- hem koşut hem de karşıt tutarlılık ilişkisi kurduğu saptanmıştır. Ancak bu çalışmada, kimi durumlarda her ikisine de gönderimde bulunmadığı örneklere rastlanmıştır. Örnekte (95), ilk tümcede *tesbih biriktirmeye* ilişkin görüş belirtilip ikinci tümcede *tesbih koleksiyonlarının sınıflandırma niteliklerine* değinilmiştir. İki tümceyi birbirine bağlayan *diğer yandan* bağlayıcısı ise, kuramın belirttiği tutarlılık ölçütlerine uygun görünüm sergilememiştir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, mantıksal-anlamsal ilişkilerin kurulmasında herhangi bir dilsel birimin kullanılması doğrudan önermeler arası tutarlılık ilişkisini gösteren bir ölçüt değildir.

Dilsel görünümünün incelenmesinde ortaya çıkan bir başka bulgu ise, kimi araştırma makalelerinde, ilişkiler için yalnızca belirli bileşenlerin tercih edilmesidir. Benzerlik ve bitişiklik ilişkileri, dilsel görünümlere ilişkin elde edilen bulgular açısından benzer özellikler gösterse de aynı durum neden-etki ilişkisi için görülmemiştir. Bu durum, özellikle sosyoloji alanında yazılan araştırma makalelerinde görülmüştür. Sosyoloji alanında, araştırma makalelerinde tutarlılık gösteren dilsel kullanımlar daha çok nedensel ilişkilere dayalı olarak kurgulanmıştır. Ayrıca bu alanda, oldukça sınırlı ve birbirini tekrar eden dilsel kullanımlara başvurulduğu

görülmüştür. Bu bilgiler ışığında, araştırma makalelerinde görülen dilsel kullanımlar, ilişkilere ve alanlara göre aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

4.2.3.1. Araştırma Makalesi Metin Türünde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Araştırma makalesi metin türünde benzerlik ilişkisi alt ulamları çerçevesinde tutarlılığı gösteren dilsel görünümleri açısından incelenmiştir. Benzerliği oluşturan alt ulamlarda hem örtük hem de açık ilişkilere rastlanmıştır. Ancak makalelerde benzerlik ilişkisi çoğunlukla bir dilsel birim aracılığıyla açık bir biçimde (%70) kurulmuştur. Herhangi bir dilsel bağlayıcının yer almadığı kullanımlara rastlansa da makalelerde çoğunlukla açık tutarlılık ilişkileri olduğu görülmüştür. Bu ilişkilerde sıklıkla ortaya çıkan dilsel kullanımlar Tablo 36’da gösterilmiştir.

Tablo 36: Araştırma Makalelerinde Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Benzerlik İlişkisi Dilsel Görünümler
Koşutluk	ise, benzer bir şekilde, -ken, bununla birlikte, -dA
Karşıtlık	ama, ancak, fakat, -ken, bununla birlikte, diğer taraftan, öte yandan
Örneklendirme	örneğin, özellikle, mesela, örnek olarak, benzer şekilde
Genelleme	-
Ayrıntılandırma	bir başka ifadeyle/ile, yani, ayrıca, diğer bir ifadeyle

Tabloda 36’da görüldüğü gibi genel tutarlılık görünümleri açısından benzerlik ilişkisinde daha az dilsel kullanıma rastlanmıştır. Neden-etki ilişkisine göre daha az çeşitlilik göstermesine karşın bu ilişkiyi sağlayan kullanımlara tüm araştırma makalelerinde rastlanmıştır. Yalnızca genelleme ilişkisinin kurgulanmasında, herhangi bir dilsel birime başvurulmadığı bulgulanmıştır. Açık kullanımların tercih edildiği diğer alt ulamlarda ise veri tabanında en çok görülen bağlayıcı “örneğin” (n=), “ise” (n=) ve “ancak” (n=) olmuştur.

Benzerlik ilişkisini oluşturan alt ulamlara ilişkin veri tabanından seçilen örneklere yer aşağıda verilmiştir.

Koşutluk İlişkisi: Tablo 36’ya göre makalelerde diğer bileşenlere göre daha az sayıda dilsel kullanımla bu ilişki sağlanmıştır. Ancak, araştırma makalelerinde

oldukça az rastlanan bir durum olsa da hiçbir dilsel birimden yararlanılmadan yalnızca iki önerme arasında “a ve b” ögelerinin ortaklığı sağlandığı da ortaya çıkmıştır.

- (96) “Örneğin Soederberg (2010), Küresel İlkeler Sözleşmesi’ne odaklanarak yaptığı analizinde, bu sözleşmenin, aslında küresel sermaye birikiminin önüne çıkan sorunların aşılmasında ve birikimin devamının garantiye alınmasında bir araç olarak ortaya çıkarıldığını savunur. **Benzer bir şekilde**, Hanlon (2008) da KSS kavramının ortaya çıkarılışının Fordist birikim rejiminden Post-Fordist birikim rejimine geçişin bir sonucu olduğunu, dolayısıyla kapitalist toplumsal ilişkileri daha da derinleştirme rolünü başarıyla oynadığını savunmaktadır.”

(Sosyoloji, 7)

- (97) “**Nasıl ki** bir yandan pozitivizm olgulara aşırı anlam veriyorsa, temel ontoloji de özne-nesneyi kuran unsurları Varlık referansı ile eritmektedir.”

(Felsefe, 12)

Sosyoloji araştırma makalesinde, iki farklı araştırmacının *Küresel İlkeler Sözleşmesi* (a1 ve b1) kapsamındaki görüşlerinde koşutluk ilişkisi belirlenmiştir. İki tümce arasındaki ilişki, “benzer bir şekilde” bağlayıcısı ile sağlanmıştır. Bu dilsel ifade, incelenen veri tabanında yalnızca araştırma makalelerinde görülmüş ve kullanıldığı her tümcede de koşutluk ilişkisini sağlamıştır. Felsefe alanında yazılan araştırma makalesinden alınan örnekte ise (97), p1 ve p2 arasındaki ortaklık “nasıl ki” bağlayıcısıyla sağlanmıştır. Bu bağlayıcı, tutarlılık çözümlemeleri kapsamında ilk kez araştırma makalelerinde görülmüştür. Ancak, “nasıl ki” bağlayıcısının makalelerde koşutluk dışında farklı tutarlılık ilişkilerini de sağladığı görülmüştür. Yukarıdaki örnekte *pozitivizm* (a1) ve *temel ontoloji* (b1) arasında bir koşutluk ilişkisi vardır. Bu ögeler arasında koşutluk, *bir şeye aşırılık kat-*, *zarar ver-* ortaklığına dayanmaktadır. Benzer ortaklık, *olgular* (a2) ve *özne-nesneyi kuran unsurlar* (b2) arasında da bulunmaktadır.

Karşıtlık İlişkisi: Tümcelerde a ve b ögelerinin karşıtlığı, anlamsal ve yapısal olarak kurgulanabilmektedir. Makalelerde, her iki kullanıma rastlanmasının yanı sıra herhangi bir bağlayıcı olmadan da karşıtlık kurulabilmiştir. Ancak diğer birçok bileşende olduğu gibi, karşıtlıkta da bağlayıcıların açık bir biçimde kullanıldığı örnekler daha çok yer tutmaktadır. Bu durum aşağıdaki örneklerle açıklanmıştır:

(98) “Kelimeler kök halindeyken evrende yer alan kavramların, nesnelerin, hareketlerin ve oluşların bir kısmını temsil edebilmektedir; **ancak** evrende yer alan her kavram, nesne ve hareket ile bunların birbirleri arasındaki ilişkiler her zaman farklı kelimelerle ifade edilemez.

(Dilbilim, 3)

(99) “Örneğin, Bakan (2004), şirketi patolojik bir kurum olarak tanımlar. Zira şirketler zararlı sonuçlarına bakmadan, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme serbestisine sahiptir (Bakan, 2004: 2). **Öte yandan**, zararlı sonuçlar aşikârdır.”

(Sosyoloji, 9)

Örnek (98) ve (99)’te “ancak ve öte yandan” bağlayıcılarıyla kurulmuş iki farklı alandan alınmış tümceler bulunmaktadır. Dilbilim alanından alınan ilk örnekte, *kelime* ve *kavram* arasında karşıtlık ilişkisi vardır. Tümce 1’de yani p1’de *kelimeler* (a1) ve *kavramlar, nesneler, hareketler ve oluşlar* (b1) ile p2’de *kavramlar* (a2) ve *nesne ve hareket* (b2) arasındaki ilişki karşıtlık gösterir. Bu örnekte, karşıtlığı sağlayan bir diğer unsur ise *ancak* bağlayıcısının kullanılmasıdır. Örnek (99)’da ise *çıklarlar* ve *sonuçlar* arasında bir ortaklık ilişkisi söz konusudur. Bu örnekte, yazar tümceler arasında karşıtlığı sunabilmek için “öte yandan” bağlayıcısından faydalanmıştır. Bir başka ifadeyle, p2 tümcesinin karşıtlık göstermesi bağlayıcı aracılığıyla sağlanmıştır.

Örneklendirme İlişkisi: Makalelerde sıklıkla karşılaşılan benzerlik ilişkisidir. Genel olarak, sunulan bilgilerin örnek verme yoluyla somutlaştırılması eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Bunu yaparken de, en başta “örneğin” olmak üzere “özellikle, mesela, örnek olarak, benzer şekilde” ifadelerine sıklıkla başvurulmuştur. Kimi çalışmalarda, dilsel seçimler olmadan anlamsal olarak da örneklendirme yoluyla tutarlığın sağlandığı saptanmıştır.

(100) “Buna göre; iki veya üç çocuk sahibi olduktan sonra ebeveynlerin ‘*bar-ı ızdırıp altında bırakmamak*’ için bu yöneme başvurdıkları bildirilmektedir. Nitekim Bayburt’un Cami mahallesinde Hamal Salih’in zevcesi Pembe, fazla çocuk sahibi olması ve fakirlikten dolayı çocuğunu düşürmesi yaşanan sayısız **örneklerden** sadece **biri**di.”

(Tarih, 12)

(101) “Şüpheli hipotezler her şeyin bize gözüktüğünden farklı olabileceği varsayımsal durumlar öne sürerek, bilginin varlığına ciddi bir tehdit

oluştururlar. ***Diyelim ki***, mutfaktasınız ve fırının birden çalışmadığını fark ediyorsunuz. Bunun olası bir açıklaması fırının bozulmuş olabileceğidir.” (Felsefe, 16)

Örnek (100), Tarih alanında yazılmış bir çalışmadan alıntılanmıştır. Çocuk sahibi olanların başvurduğu yöntem anlatıldıktan sonra, sonraki önermede bir örnek üzerinden bilgi verilmiştir. Yani, *başvurulan yöntem* (a1) ve *Hamal Salih'in zevcesi Pembe'nin çocuk düşürmesi* (b1) arasında kapsayıcı bir ilişki vardır. Bu ilişkinin sağlanmasında dilsel birim açıkça kodlanmıştır. Örnek (101) ise, bağlayıcı kullanımıyla ilk tümcede verilen durumun örneklendirilerek tutarlılığın oluşturulduğunu göstermektedir. Bu örnekte, kullanılan “diyelim ki” bağlayıcısı ilk kez felsefe makalelerinde örneklendirmede karşılaşılan bir dilsel ifadedir.

Genelleme İlişkisi: Gerçekleşme sıklığı en az olan benzerlik ilişkisi genellemedir. Genellemenin kurgulanmasında hiçbir bağlayıcı kullanımına rastlanmamıştır. Bir tümcede belirtilen ögenin, bir başka tümcenin alt üyesi olması durumu mantıksal boyutta sezdirimsel olarak sunulmuştur. Dilbilim alanında incelenen makalelerde hiçbir genelleme ilişkisine rastlanmazken, diğer alanlara ilişkin örnekler aşağıdaki gibidir.

(102) “Nitekim kırsal kalkınmanın yaygın tanımlarından biri “daha az arzulanan daha çok arzulanan bir topluma dönüşüm ve değişim süreci olgusu – kısaca, *ilerleme olgusu*”dur (Thomas ve Porter, 1992). (Sosyoloji, 20)

(103) “Buna göre, bireysel kimlik, hayat akışının belli bir safhasında kişinin sahip olduğu organize sosyal ilişkiler bütünüdür. Kavramayı kolaylaştırmak açısından bu ilişkiler bir ağ şeklinde düşünülebilir. Bunlara sosyal ağlar adı verilir.

(Tarih, 43)

Örnek (102)’de ilk önermede *dönüşüm ve değişim süreci* olarak adlandırılan süreç, ikinci önermede *ilerleme olgusu* olarak kapsayıcı bir kavramla ifade edilmiştir. Benzer biçimde örnek (103)’te *organize sosyal ilişkiler, sosyal ağlar* üst kavramıyla birleştirilmiştir. Bu ilişkilerin kurulmasında herhangi bir dilsel birime rastlanmamıştır.

Ayrıntılandırma İlişkisi: Bir bilginin yeniden sunumu, incelenen tüm alanların araştırma makalelerinde sıklıkla görülmüştür. Ayrıntılandırma ilişkisi, daha çok kuramsal kısım ve tartışma bölümlerinde “yani, ayrıca, diğer bir ifadeyle” bağlayıcılarıyla kullanılmıştır. Araştırma makalelerinde, özellikle “yani” bağlayıcısı oldukça sık karşılaşılan bir bağlayıcı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu da makalelerde verilen bilginin açıklanması, vurgulanmasının, ayrıntılı bir biçimde tekrarlanarak sunulmasının yazarlar tarafından tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

- (104) “Bilindiği gibi cümle kurmak seçme ve birleştirme (sentez yapma) etkinliğidir. **Bir başka ifade ile** dizisel öğeleri dizimsel boyuta aktarma sürecidir.”

(Dilbilim, 2)

- (105) “Doktorasını yaptığı Fransa’da o dönemde faturanın da kategorize edildiği fenolik malzemelere ilişkin herhangi bir akademik ilgi de tespit edilmiştir. Ayrıca **çok genç bir yaşta, 32 yaşında ölen** Traun’un hangi dönemde bu tür bir icat gerçekleştirdiği bir muamma olarak kalmıştır.”

(Sosyoloji, 12)

Tümce1 ve tümce2’de, belirli bir ögeye ilişkin bir ya da birden fazla ögeyle ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Dilbilim araştırma makalesinde, *seçme ve birleştirme* işlemi, ikinci tümcede *dizisel olanı dizimsel boyuta aktarma süreci* olarak ayrıntılandırılarak yeniden sunulmuştur. Her iki tümcedeki öğelerin de gönderimi, *cümle kurmak* eylemiyle ilişkilidir. P1 ve P2 arasında ayrıntılandırma ilişkisini sağlayan öge ise, “bir başka ifade ile” olmuştur. Sosyoloji araştırma makalesinde ise *doktorasını yapan kişiye ilişkin akademik bilgiler* sunulurken, ikinci tümcede *genç bir yaşta, 32 yaşında ölümü* vurgusu yapılmıştır. Tümce1 ve tümce2’de aynı öge üzerinden çıkarım yapılmıştır. Doktorasını yapan kişi (a1), her iki tümce için de tek ve ortak öge konumundadır. Bu örnekte, herhangi bir dilsel bağlayıcı kullanımına yer verilmemiştir.

4.2.3.2. Araştırma Makalesi Metin Türünde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

Neden-etki ilişkisi araştırma makalesi metin türünde de en çok sıklığa sahip ilişki olarak belirlenmiştir. Bu ilişkide de önermeler arasındaki tutarlı ilişkilerin gösteriminde açık bir kullanım olduğu ortaya çıkmıştır. Neden-etki ilişkisinin saptandığı örneklerde %77 oranında açık bir tutarlılık ilişki kurma eğilimi olduğu görülmüştür. Bu oran deneme ve öykü metin türleri arasında da en yüksek oran olarak bulgulanmıştır.

Neden-etkiyi oluşturan beş alt ulamın tamamında dilsel kullanımlarla görülen tutarlılık ilişkisi görülmüştür. En çok açık tutarlılık ilişkisi sonuç (n=) alt ulamında görülürken, sonucu açıklama (n=), beklentiye uymama (n=) ve engelin reddi (n=) ilişkileri takip etmiştir.

Neden-etkiyi oluşturan bileşenlerin tümüne yönelik tespit edilen kullanımlarda aşağıda belirtilen dilsel birimlerden biri tercih edilerek oluşturulmuştur. Bu seçimler Tablo 37’de sunulmuştur.

Tablo 37: Araştırma Makalelerinde Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Neden-Etki İlişkisi Dilsel Görünümler
Sonuç	dolayısıyla, öyleyse, ve böylece, böylece, bu yüzden, bu nedenle, bu sebeptendir ki, böylelikle, sebebiyle, nedenden dolayı, bu sebeple, bu sayede, bu durum...Dİr, böylelikle, -Dan dolayı, nedeniyle, -Dan, o halde, bu da
Açıklama	çünkü, bunun nedeni, bunda..... -Dİr, x’in nedeni/sebebi
Beklentiye Uymama	ancak, oysa, oysaki
Engellemenin Reddi	-A rağmen, -sA DA, bu da, -DİĞİ halde, yine de

Tablo 37’ye göre sonuç alt ulamı dilsel kullanım açısından çeşitlilik göstermiştir. Özellikle deneme ve öykü metin türüyle karşılaştırıldığında daha çeşitli ve çok sayıda bağlayıcı ya da biçimbirim kullanımına ulaşılmıştır. Bu durumda, tutarlı ilişkilerin büyük ölçüde açık örüntülerle sağlanmasının da etkisi olabilmektedir. En az dilsel çeşitlilik ise en az kullanım yoğunluğuna sahip ilişkilerden biri olan beklentiye uymamada görülmüştür.

Neden-etki ilişkisinde en sık kullanılan bağlayıcı ise sonuç bildiren “dolayısıyla” ve açıklama bildiren “çünkü” olmuştur. Bu kullanımlar aşağıdaki örnekler gösterilmiştir.

Sonuç İlişkisi: Araştırma makalelerinde en çok yoğunluk gösteren ilişkidir. Araştırma makalelerinde, tümceler arasında sıklıkla sonuca yönelik açıklamalar yer almıştır. Bu ilişki, hem bağlayıcılar hem de biçimbirimler aracılığıyla sağlanmıştır. Deneme ve öykülerle oldukça benzer olan dilsel ifadelerin yanı sıra, yalnızca makalelerde saptanan kullanımlar da gözlemlenmiştir. Bu kullanımlardan “dolayısıyla” ise diğerlerine göre daha çok başvuru alan bir bağlayıcı olmuştur. Özellikle sosyoloji alanındaki kimi makalelerde, sadece neden-etki ilişkisine ve ağırlıklı olarak da sonuç ilişkisine dayalı tutarlılığa rastlanmıştır.

(106) “Cinsel kimliklerin başlıca merkezi yine bedendir. Eğitim kurumlarında eğitilenler, bir inanç etrafında ibadet edenler, savaşanlar ya da göç edenler bunları bedenleriyle gerçekleştirmektedirler. **O halde** toplumsal olay ve olguların yaratıcısı, taşıyıcısı ve aktarıcısı olmanın bedenden ayrı bir yolu görünmemektedir.”

(Sosyoloji, 17)

(107) “Bilincin bir şeye dikkatle yönelmesi durumu şüphesiz uyarıcıların yeni, hareketli, kendi içinde zıtlıklar barındıran ve ilgi çekici olmaları gibi durumlar doğrultusunda dikkati çekmeye daha çok ya da az elverişli olmalarına karşın bu süreçte dış faktörler kadar iç faktörler de belirleyici olmaktadır. **İşte** fenomenoloji, bilincin her daim bir şeyin bilinci olduğu yönündeki yönelimsellik kabulünden hareketle bilincin dikkatini bir şeye yöneltme durumunda gerçekleşen dikkat edimini incelemekte, bu konuda psikolojiyle paralel bir araştırma sahasına girmiş olmaktadır.”

(Felsefe, 8)

“O halde” bağlayıcısı araştırma makalelerinde, öykü ve denemelerden çok daha fazla tercih edilen bir kullanımdır. Bu örnekte (76), *cinsel kimliklerin* merkezinin beden olması p’yi ve *bedenden ayrı bir çözüm olmaması* da q’yu göstermektedir. Neden ve sonuç arasındaki ilişkinin sağlanmasında kullanılan bağlayıcılar anlamsal ilişkiyi destekleyen, güçlendiren bir işlev yüklenmiştir. Örnek (107)’de ise hem diğer alanlarda hem de incelenen diğer metin türlerinde rastlanmayan bir bağlayıcı ile sonuç ilişkisinin sağlandığı görülmüştür. Bu örnekte ilk tümce, p’yi yani nedeni belirtirken

ikinci tümce q'yu işaret etmektedir. Neden-sonuç ilişkisinin ($p \rightarrow q$) kurgulanmasında, ilk kez sonuç bildiren “işte” bağlayıcısına başvurulmuştur. “İşte” ile başlayan ikinci tümce, kendinden önceki tümcede/tümcelerde belirtilen neden durumuna gönderimde bulunma işlevi yüklenmiş; sonuç bildiren bağlayıcı konumunda yer almıştır. Neden-etki boyutunda sonuç bildiren bu bağlayıcıya yalnızca felsefe araştırma makalelerinde rastlanmıştır.

Açıklama İlişkisi: Açıklama, sonuç ilişkisinin tersi ve aynı zamanda sonuç ilişkisinden sonra en çok kullanım yoğunluğu gösteren ilişkidir. Sıklık açısından deneme ve öykülerden farklılık gösterse de, dilsel seçimler açısından benzer bir durum sergilemiştir. Araştırma makalelerinde bu ilişki açısından en dikkat çeken bulgu, bağlayıcı ya da biçimbirim kullanmaksızın sezdirimsel olarak açıklama ilişkisinin görülmemesidir.

- (108) “Sınıf içinde kullanılması önerilen çeşitli geleneksel ve modern araç gereçler olmakla birlikte yapılan araştırmalar günümüzde de kitabın sınıf içindeki yerinin çok önemli olduğunu; öğretmenin birçok etkinliği kitapla başlatıp kitapla sürdürdüğünü göstermektedir (Ceyhan ve Yiğit, 2004: 18). **Bunun nedeni** Yalçın’a (1996: 24-27) göre ders araç gereçlerinin sınırlı olması ve sağlıklı bir öğretmen eğitiminin olmaması nedeniyle öğretmenler derslerini büyük oranda ders kitaplarına bağlı kalarak anlatmaktadır.”

(Dilbilim, 21)

- (109) “Başlangıçtan itibaren, donanma büyük bir öneme sahipti. **Çünkü** Persler, Küçük Asya ve Fenike sahillerinden itibaren denize hâkimdiler.”
(Tarih, 125)

Araştırma makalelerinde açıklama yoluyla tutarlılığın sağlanmasında her zaman bir dilsel kullanıma başvurulmuştur. Makalelerde, sıklıkla “çünkü” bağlayıcısının kullanılmasının yanı sıra yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi “(I)n nedeni” bağlayıcısına da rastlanmıştır. *Etkinliklerin kitapla sürdürülmesi* (108), sonuç durumunu göstermiştir. Benzer biçimde, tparih örneğinde (109), iki önerme “çünkü” ile birbirine bağlanmıştır. İlk önermelerin ardından bağlayıcılar aracılığıyla belirtilen durumların nedenleri ifade edilmiştir.

Beklentiye Uymama İlişkisi: Beklenen etkinin gerçekleşmemesi durumunun araştırma makalelerinde çok fazla tercih edilen bir tutarlılık ilişkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Tablo 37’de gösterilen dilsel birimlerin tümüne farklı alanlarda yazılan araştırma makalelerinin tamamında rastlanmıştır. Bu ilişkiye ilişkin örnekler ise aşağıda sunulmuştur:

(110) “Ağızlar, diğer bir ifadeyle yerel konuşma biçimleri, yaygın olarak standart dilin bozulmuş, prestijden yoksun, kaba varyasyonları şeklinde düşünülür. **Ancak** bu genel kanının aksine dilbilimsel olarak ağızlar, bir dilin veya lehçesinin hâkim olduğu bölge içerisinde yer alan, belli topluluklarca konuşulup nesiller arasında aktarılan ve çeşitli yönleriyle standart dilden farklılaşan, **ancak** buna karşın anlaşma güçlükleri ortaya çıkarmayan kendine has biçimler olarak tanımlanagelmıştır.”

(Dilbilim, 17)

(111) “Bütün insanlar eşittir, **ama** ne yazık ki günümüz demokrasileri bile bu söylemi gerçekleştirememektedir.”

(Felsefe, 11)

Dilbilim alanından alınan örnekte (110), beklentiye uymama ilişkisinin “ancak” bağlayıcısıyla kullanıldığı görülmüştür. Buna göre, örnekte öncülde beklenen, istenen etkinin sonuca bir katkısı ya da etkisi olmamıştır. Bu alanda yazılan araştırma makalelerinde, sıklıkla “ancak” bağlayıcısı ile görülen beklentiye uymama ilişkisine, felsefe alanında yazılan araştırma makalelerinde “ama” bağlayıcısının kullanımıyla da rastlanmıştır. Örnek (111)’de de görüldüğü gibi *insanların eşit olmasına* karşın (p), bu söylemin gerçekleşmemesi durumu “ama” bağlayıcısı ile ifade edilmiştir. “Ama” diğer metin türlerinde olduğu gibi araştırma makalelerinde de hem karşıtlık hem de beklentiye uymama ilişkisi için sıklıkla kullanılan bir bağlayıcı olarak saptanmıştır.

Engelin Reddi İlişkisi: Öncülün gerçekleşmemesinin sonucun gerçekleşmesine etki etmemesi durumunun incelenen makalelerde görülme oranı oldukça düşüktür. Çoğunlukla tartışma bölümlerinde rastlanan bu ilişkinin, ilgili bölümlerin makaleyi oluşturan diğer bölümlere göre daha sınırlı tutulmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca, tartışma bölümlerinde farklı araştırmalarla

karşılaştırmaların yapılmadığı makalelerde bu ilişkiye rastlanmadığı da bulgular arasındadır.

- (112) “Ezgi konuşan kişinin eğitim durumuna sosyal düzeyine bulunduğu ortama ve o andaki ruhsal durumuna göre değişebildiği için kurallarını açıklamak zordur. **Yine de** işleyiş kuralları kimi araştırmacılar tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır.”

(Dilbilim, 18)

- (113) “Serbest fırka mensuplarının seçimlerde kullandığı; şapka kalkacak, vergiler kaldırılacak, Arap harfleri geri gelecek gibi iddia edilen propagandalar her ne kadar partinin yöneticileri tarafından kullanılması **da** taşra teşkilatındaki parti mensupları tarafından kullanılmıştır.”

(Tarih, 102)

Yukarıdaki örneklerde *yine de* bağlayıcısı, *-sa da* biçimbirimi, kendinden önceki tümcelerde verilen açıklamaların sonuca etki etmediği durumlarda kullanılmıştır. Anlamsal olarak karşıtlık bildiren bu dilsel kullanımlarda, öncül ve sonuç arasında bir olumsuzluk durumu vardır ($p \rightarrow q$). Bir diğer örnekte, çeşitli propagandaların partililer tarafından kullanılması taşra teşkilatı tarafından kullanılmasına engel olamamıştır. Dolayısıyla, sonuç her durumda gerçekleşmiştir.

4.2.3.3. Araştırma Makalesi Metin Türünde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

Veri tabanında yer alan araştırma makaleleri tutarlılık ölçütlerinin sonuncusu ve tek bir bileşene sahip olan bitişiklik ilişkisinin dilsel görünümleri incelenmiş ve alanlara göre kullanımları sınıflandırılmıştır. Bitişiklik ilişkisinde tutarlılığı sağlayan dilsel araçların %81’i açık bir biçimde ilişki kurduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular Tablo 38’de gösterilmiştir.

Tablo 38: Araştırma Makalelerinde Bitişiklik İlişkisi Dilsel Görünümleri

	Dilsel Görünümler
Durum	sonra, öncelikle, daha sonra

Durum bağlamı çerçevesinde incelenen makalelerde tümceler incelendiğinde yalnızca “sonra, öncelikle, daha sonra” bağlayıcılarının kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, önceki bölümde de belirtildiği gibi bu ilişkinin yalnızca olayların, durumların belirli bir sıralılık dâhilinde kronolojik olarak kurgulanmasından kaynaklanmaktadır. Yani, araştırma makalelerinde örtük bir biçimde sunulan öncelik-sonralık ilişkisine rastlanmamıştır. Bu kurama göre, durum ilişkisinin örtük olması, kimi bilgilerin dünya bilgisiyle okuyucuda var olduğu ve bu nedenle ara durumların metinlerde yer almamasıyla açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, incelenen makalelerde bilginin doğrudan ve ayrıntılı bir biçimde sunulmuş olması nedeniyle yalnızca zamansal ilerlemeyi açıkça belirten dilsel kullanıma yer verilmiştir.

Bu ilişkideki dilsel görünüm, benzerlik ve neden-etki ilişkisi ile karşılaştırıldığında daha az dilsel çeşitlilik göstermiştir. Benzer biçimde, öykü ve denemelerle karşılaştırıldığında da makalelerde daha sınırlı bir kullanıma başvurulması dikkat çekmiştir. Bitişikliği oluşturan durum bileşenine yönelik dilsel kullanımlar alanlara göre aşağıdaki örneklerle sunulmuştur.

- (114) “Bu yöntemle göre, önce anlam odaklı ve anlama amaçlı (Fr. Compréhension) “dilsel çeviri” (sözcük karşılığı üzerine kurulu düz çeviri) incelemesi yaptıktan *sonra*, “bağlamsal çeviri” (eşdeğerlik üzerine kurulu çeviri) incelemesine geçilmiştir.”

(Dilbilim, 8)

- (115) “Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü içinde **1939-1940** akademik yılında önce bir ders olarak açılan, *sonra 1940-1941* eğitim öğretim yılında ders şubesi statüsü verilen sosyoloji **1948** yılında kürsü’ye dönüştürülmüş, **1982**’de bağımsız bölüm olmuştur.”

(Sosyoloji, 6)

Dilbilim ve sosyoloji alanlarından alınan örneklerde eylemlerin zamansal birlikteliği “sonra” bağlayıcısı ile sağlanmıştır. Her iki örnekte de, durum ilişkisi doğrudan bağlayıcı kullanımıyla ortaya çıkmıştır.

4.3. ARAŞTIRMA MAKALESİ, ÖYKÜ VE DENEME METİN TÜRLERİNİN TUTARLILIK İLİŞKİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde üçüncü araştırma sorusuna (*Tutarlılık ilişkilerinin gerçekleşme düzeyleri metin türleri açısından farklılık göstermekte midir?*) yanıt

verebilmek için elde edilen ilişki sıklıkları istatistiksel olarak karşılaştırılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Bu sonuçlarla, türlerde görülen tutarlılık ilişkileri sıralanmış, türler arasında hangi tutarlılık ilişkilerinin benzerlik ya da farklılık gösterdiği açıklanmıştır.

Öykü, deneme ve araştırma makalelerinde tümce düzeyinde görülen tutarlılık oranları arasındaki farkın incelenmesi için bağımsız iki örnekleme ait *iki örneklem oran testi*nden yararlanılmıştır. Buna göre, her bir metin türü, bir diğer metin türü ile tümce sayısındaki dağılımlarına göre ayrı ayrı istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. İlk olarak, öykü ve deneme türleri arasındaki ilişki sıklığının anlamlılık düzeyi tümce sayılarına göre incelenmiş ve istatistiksel çözümleme Tablo 39’da gösterilmiştir.

Tablo 39: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	239	0,031246
Deneme	2616	257	0,098242
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-10,89	0,000

Yukarıdaki tabloya göre, öykü ve deneme arasındaki ilişki sıklığının istatistiksel olarak da benzerlik gösterdiği görülmüştür. İki oran testi sonuçları, öyküdeki toplam tutarlılık oranı, denemedeki toplam tutarlılık oranından %95 güvenle istatistiksel olarak daha küçük olduğunu göstermiştir ($p=0.000<0.05$). Buna göre, ilişkilerin sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

Öykü ve araştırma makalelerinde tümce bazında görülen ilişki sıklıklarının istatistiksel değeri ve anlamlılık düzeyine ise Tablo 40’da yer verilmiştir.

Tablo 40: Öyküler ve Araştırma Makalelerinde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	239	0,031246
Araştırma Makalesi	22973	1974	0,085927
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-20,13	0,000

Öykü ve araştırma makaleleri karşılaştırıldığında ise öyküdeki toplam tutarlılık ilişkisi ile araştırma makalelerindeki toplam tutarlılık ilişkisi arasındaki fark %95 güven oranıyla istatistiksel olarak daha küçüktür ve iki tür arasındaki sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır ($p=0.000<0.05$).

Deneme ve araştırma makaleleri arasında görülen ilişkinin iki oran testi sonuçları ise Tablo 41’de sunulmuştur.

Tablo 41: Denemeler ve Araştırma Makalelerinde Görülen Tutarlılık İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Deneme	2616	257	0,098242
Araştırma Makalesi	22973	1974	0,085927
	Z-Değeri	p- Değeri	
Normal Dağılım	2,02	0,022	

Deneme ve araştırma makaleleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, denemede elde edilen tutarlılık ilişkilerinin sıklıklarının ve araştırma makalelerindeki sıklıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Her iki metin türünün karşılaştırılmasında %95 güven aralığında denemelerde toplam tutarlılık oranının istatistiksel olarak daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0.022<0.05$). Tablo 42’de metin türleri arasındaki istatistiksel fark gösterilmiştir.

Tablo 42: Tutarlılık İlişkilerinin Deneme, Öykü ve Araştırma Makalelerindeki Dağılımı

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Deneme	2616	257	0,098242
Öykü	7649	239	0,031246
Araştırma Makalesi	22973	1974	0,085927

Öykü, deneme ve araştırma makalelerinin toplam sıklık değerleri üzerinden yapılan istatistiksel analizin sonucuna göre türlerin tamamında toplam tutarlılık ilişkisi açısından elde edilen bulgular arasında anlamlı bir fark vardır. Bu sonuçlara göre, öykülerin toplam tutarlılık ilişkileri oranı, deneme ve araştırma makalelerinin toplam tutarlılık ilişkileri oranından daha küçüktür; denemelerin tutarlılık ilişkileri oranı, diğer metin türlerindeki ilişki oranından daha büyüktür. Dolayısıyla, toplam tutarlılık

ilişkileri açısından en fazla tutarlı örüntüden oluşan metin türleri sırasıyla *denemeler*, *araştırma makaleleri* ve *öykülerdir*.

Metin türleri toplam ilişkileri üzerinden çözümlendikten sonra tutarlılığı oluşturan benzerlik, neden-etki ve bitişiklik ilişkilerindeki görülme sıklıkları açısından da istatistiksel olarak incelenmiştir. Tablo 43'te, ilk olarak benzerlik ilişkisinin toplam oranları karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 43: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	56	0,007321
Deneme	2616	61	0,023318
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-5,15	0,000

Öyküdeki toplam benzerlik oranı, denemedeki toplam benzerlik oranı ile karşılaştırılmış ve %95 güvenle istatistiksel olarak öyküdeki benzerlik oranının daha küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0.000<0.05$). Buna göre sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 44: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	56	0,007321
Araştırma Makalesi	22973	666	0,028991
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-14,69	0,000

Öyküler ve araştırma makaleleri karşılaştırıldığında ise öykülerin benzerlik oranının araştırma makalelerinin toplam benzerlik oranından istatistiksel olarak daha küçük olduğu saptanmıştır ($p=0.000<0.05$)

Tablo 45: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Benzerlik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Deneme	2616	61	0,023318
Araştırma Makalesi	22973	666	0,028991

	Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım	-1,80	0,072

Son olarak, denemelerin ve araştırma makalelerinin toplam benzerlik oranı karşılaştırılmıştır. %95 güven aralığında deneme ve araştırma makaleleri benzerlik oranının anlamsal olarak farklı olduğunu gösteren istatistiksel bir kanıt bulunamamıştır ($p=0.072>0.05$).

Yukarıda verilen tablolarda da görüldüğü gibi toplam sıklık açısından en çok araştırma makalelerinde benzerlik ilişkisi görülürken, en az ise öykülerde benzerlik ilişkisine rastlanmıştır. Deneme ve araştırma makaleleri arasındaki ilişki oranı ise istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır.

Bir diğer alt ilişki olan neden-etki ilişkisinin türlerde görülme oranı ve anlamlılık düzeyi ise aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibi ortaya çıkmıştır.

Tablo 46: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	146	0,019087
Deneme	2616	181	0,069190
	Z-Değeri	p- Değeri	
Normal Dağılım	-9,63	0,000	

Öyküdeki toplam neden-etki ilişkisi oranı, denemedeki toplam neden-etki ilişkisi oranından %95 güvenle istatistiksel olarak daha küçüktür ($p=0.000<0.05$). Dolayısıyla, iki metin türü arasındaki ilişkisi sıklığında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 47: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	146	0,019087
Araştırma Makalesi	22973	1206	0,052496
	Z-Değeri	p- Değeri	
Normal Dağılım	-15,56	0,000	

Tablo 47’de, öykü ve araştırma makalelerinin toplam neden-etki ilişkisi oranları arasındaki fark gösterilmiştir. Buna göre, öykülerin neden-etki ilişkisi,

araştırma makalelerinin toplam neden-etki ilişkisi oranından istatistiksel olarak daha küçüktür ($p=0.000<0.05$).

Tablo 48: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Neden-Etki İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Deneme	2616	61	0,023318
Araştırma Makalesi	22973	666	0,028991
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-1,80	0,072

Denemedeki toplam neden-etki ilişkisi oranı, araştırma makalelerindeki toplam neden-etki ilişkisi oranı ile karşılaştırıldığında %95 güvenle istatistiksel olarak daha büyük olduğu belirlenmiştir ($p=0.000<0.05$).

Neden-etki ilişkisi açısından incelenen türler arasında gerçekleşme sıklıkları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişki düzeyinde de en çok tutarlı ilişki denemelerde görülmüştür. Denemeleri, araştırma makaleleri ve öyküler takip etmiştir.

Tutarlılığın son ilişkisi olan bitişiklik ilişkisi, toplam sıklığına ilişkin karşılaştırmalı iki oran testi sonuçları tablolardaki gibi belirlenmiştir.

Tablo 49: Öykülerde ve Denemelerde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	37	0,004837
Deneme	2616	15	0,005734
		Z-Değeri	p- Değeri
Normal Dağılım		-0,54	0,593

Öykülerdeki toplam bitişiklik ilişkisi oranı ve denemedeki toplam bitişiklik oranı arasında fark olduğunu gösteren istatistiksel bir kanıt bulunamamıştır ($p=0.593>0.05$).

Tablo 50: Öykülerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Öykü	7649	37	0,019087

Araştırma Makalesi	22973	102	0,052496
	Z-Değeri		p- Değeri
Normal Dağılım	0,44		0,661

Öyküler ve denemelerin bitişiklik ilişkisi oranında olduğu gibi, öyküdeki toplam bitişiklik ilişkisi oranının, araştırma makalesindeki toplam bitişiklik ilişkisi oranından %95 güvenle farklı olduğunu gösteren istatistiksel bir kanıt bulunamamıştır ($p=0.661>0.05$).

Tablo 51: Denemelerde ve Araştırma Makalelerinde Görülen Bitişiklik İlişkilerinin Dağılımları ve İki Oran Testi Bulguları

Örneklem	N	İLİŞKİ SIKLIĞI	P
Deneme	2616	15	0,005734
Araştırma Makalesi	22973	102	0,004440
	Z-Değeri		p- Değeri
Normal Dağılım	0,84		0,401

Denemedeki toplam bitişiklik ilişkisi oranı ve araştırma makalelerindeki toplam bitişiklik oranı incelendiğinde de %95 güvenle farklı olduğunu gösteren istatistiksel bir kanıt bulunamamıştır ($p=0.401>0.05$).

Bitişiklik ilişkisi çerçevesinde tümce düzeyinde elde edilen ilişki sıklıkları arasında bir fark olduğuna ancak iki oran örneklem testi karşılaştırmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir sonucuna ulaşılamamıştır.

Tablo 52: Deneme, Öykü ve Araştırma Makalesi Türlerinde Tutarlılık İlişkilerinin Alt Ulamlarının Dağılımı

Örneklem	N	Benzerlik		Neden-Etki		Bitişiklik	
		F	P	F	P	F	P
Deneme	2616	61	0,023318	181	0,069190	15	0,005734
Öykü	7649	56	0,007321	146	0,019087	37	0,004837
Araştırma Makalesi	22973	666	0,028991	1206	0,052496	102	0,004440

Tablo 52, deneme, öykü ve araştırma makalelerinde tutarlılık ilişkilerinin alt ulamlarının dağılımlarını istatistiksel olarak göstermektedir. Buna göre, benzerlik ilişkisinde en fazla dağılıma sahip metin türü araştırma makaleleri olurken, denemeler ikinci, öyküler ise üçüncü sırada yer almıştır. Neden-Etki ilişkisinde, denemeler ilişki sıklığı açısından ilk sırada yer almış ve bu sırayı araştırma makaleleri ve öyküler takip

etmiştir. Bu ilişkide, denemeler ve araştırma makaleleri birbirine yakın oranda bir dağılım gösterirken, öyküler bu dağılımın oldukça gerisinde kalmıştır. Bir diğer ilişki olan bitişiklikte ise türler arasındaki dağılım oranları arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır.

Aşağıdaki tabloda özet biçiminde sunulan sonuçlar, bitişiklik ilişkisi dışında türler arasındaki alt ilişkilerin gerçekleşme sıklığına göre sıralamasını karşılaştırmalı olarak göstermektedir (1: en fazla sıklığa sahip ilişki, 5: en az sıklığa sahip ilişki).

Tablo 53: Tutarlılık İlişkilerinin Metin Türlerine Göre Gerçekleşme Sıralaması

	Deneme	Öykü	Araştırma Makalesi
B. İ.			
1.	Örneklendirme	Koşutluk	Örneklendirme
2.	Koşutluk	Örneklendirme	Koşutluk
3.	Karşıtlık	Karşıtlık	Karşıtlık
4.	Ayrıntılandırma	-	Ayrıntılandırma
5.	Genelleme	-	Genelleme
N.-E. İ.			
1.	Açıklama	Beklentiye Uymama	Sonuç
2.	Sonuç	Sonuç	Açıklama
3.	Beklentiye Uymama	Açıklama	Beklentiye Uymama
4.	Engelin Reddi	Engelin Reddi	Engelin Reddi

Tablo 53'e göre, denemelerde en çok rastlanan ilişki örneklendirme ve bu ilişkiye en yakın gerçekleşme düzeyi gösteren ilişki koşutluk olurken öykülerde bu durumun tersi bir ilişki oluşmuştur. Bir başka ifadeyle denemelerde, yazar görüşü daha çok örnek vererek bir tutarlılık ilişkisi kurma eğilimi göstermiş; öykülerde bir olay örgüsü üzerinden açıklama yoluna gidilmiştir. Araştırma makalelerinde ise, denemelerde olduğu gibi örneklendirme odaklı tutarlılık görünümü öncelenmiştir. Metin türleri karşılaştırıldığında üç metin türünde de ayrıntılandırma ve genelleme son sıralarda yer almıştır. Benzerlik ve neden-etki ilişkilerini oluşturan alt ulamların gerçekleşme sırasının deneme ve araştırma makalelerinde benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öykülerde bu ilişki, diğer metin türlerine göre oldukça farklı biçimde sıralama göstermiştir. Beklentiye uymama ilişkisi diğer ilişkilerden belirgin farkla daha fazla sıklık göstermiş ve ilk sırada yer almıştır. Türlerin tamamında engelin reddi ilişkisi son sırada yer almıştır.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

TARTIŞMA

Bu çalışmada, üç farklı türde (deneme, öykü ve araştırma makalesi) metnin tutarlılık görünümüleri incelenmiş; türler arasındaki tutarlılık ilişkileri istatistiksel ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda ulaşılan bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın ilk araştırma sorusuyla tutarlılığı oluşturan ilişkilerin sıklıkları belirlenmiştir. Buna göre benzerlik ilişkisi en çok araştırma makalelerinde, en az öykülerde; neden-etki ilişkisi en fazla denemelerde ve en az öykülerde görülmüştür. Bitişiklik ilişkisiyle kurulan tutarlılık ilişkisinde ise türler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu durumun nedeninin ilişkinin kendisiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Kehler'in (2002: 23) kuramında belirttiği gibi bitişiklik ilişkisinde “senaryoya” dayalı bir yaklaşımın yanıltıcı olması; okuyucunun dünya bilgisi ve deneyiminin birbirinden farklılaşması; önermeleri tutarlı hale getirmenin öznel yorumlamalara neden olması bitişiklik ilişkisinin incelenmesinde bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Kuramın bitişiklik ilişkisine ilişkin varsayımlarının öznel yargılara başvurusu nedeniyle yetersiz olduğu görüşü (Wolf, 2005; Kehler, 2002), bu çalışmanın sonuçlarıyla da desteklenmiştir. Bitişiklik ilişkisinin sınırlılıkları, ilişkinin her metin türünde çözümlenebilir olmadığını da ortaya koymuştur. Bu nedenle, çalışmada bitişiklik ilişkisinin kurulmasında istatistiksel olarak da anlamlı bir sonuca ulaşamamasının nedeninin, bitişikliğin tutarlılığın kurulmasında etkisi olmayan tartışmalı bir ilişki olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Deneme türü metinler en fazla tutarlılık ilişkisinin görüldüğü tür olmuştur. Bu metin türünde yazarlar düşüncelerini sunarken herhangi bir bilimsel veriye dayandırmadan öznel yorumlarla okuyucuyu etkileme çabası içindedirler. Bunun için, metinlerini oluştururken kullandıkları dilsel stratejilerle düşünceleri birbirine bağlarlar. İncelenen metinler arasında tutarlılık ilişkilerinin en fazla görüldüğü tür olarak deneme türünün ilk sırada yer alması da bu durumun bir sonucu olarak düşünülmektedir.

Denemelerde en fazla neden-etki ilişkisiyle tutarlılığın kurulduğu saptanmıştır. Neden-etki ilişkisinin alt ulamları incelendiğinde en çok açıklama; en az engelin reddi ilişkisine yer verildiği görülmüştür. Deneme türü metinlerin özelliklerine bakıldığında, açıklama bildiren nedensel ilişkilerin çok sık rastlanan bir durum olduğu dile getirilmektedir (İşeri ve Çapan Tekin, 2022). Bu durum, tür özellikleri ile neden-etki tutarlılık ilişkisinin açıklama alt boyutunun en fazla çıkmasının temel nedeni olduğunu göstermektedir.

Alanyazındaki çalışmalara göre denemeler; açıklayıcı, bilgilendirici ve tartışmacı metin türleri (Knapp ve Watkins, 2005; Bozkurt, 2018; İşeri, 2018) altında sınıflandırılabilir. Bu tür metinlerde düşünceler dile getirilirken açıklamalı bir dil kullanımına başvuruluyor olması, engelin reddi ilişkisinin en az yoğunluk gösteren ilişki olmasının nedenini de açıklamaktadır. Denemelerde, bir savı kanıtlama, tanık gösterme, karşılaştırma gibi tekniklere başvurma ihtiyacı (Şahbaz, 2008; Aytaç, 1990) olmadığından kanıtlayıcı metin özelliklerine daha uygun bir tutarlılık ilişkisi olan engelin reddi; karşıt fikrin, düşüncenin ya da bilginin var olmasının sonuç durumunu etkilemediği, değiştirmede bir ilişki (Kehler, 2002) olduğundan deneme metin türünün özellikleriyle bağdaşmamaktadır. Bu nedenle deneme türü metinlerde engelin reddi ilişkisiyle metin tutarlılığının kurulması arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Deneme türü metinlerde benzerlik ilişkisiyle kurulan metin tutarlılığının en fazla örneklendirme alt ulamıyla; en az ise genelleme alt ulamıyla gerçekleştiği görülmüştür. Yazarların kişisel görüş ve düşüncelerini sunmalarında örneğe dayanan kullanımları daha çok tercih edip; herhangi bir kanıtı dayanan kullanımlara başvurmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, deneme türü metinlerde kesin ve bütünü kapsayıcı ifadelerin kullanılmasından kaçınıldığını göstermektedir.

Deneme türü metinlerde bitişiklik ilişkisi ile ilgili ulaşılan sonuçların hem türün hem de ilişkinin kendisiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bitişiklik ilişkisi, önermeler arasında ara durumlarla ve zamansal ilerleme aracılığıyla tutarlılığı sağlayan bir ilişkidir. Deneme türünde, okuyucunun dünya bilgisine, deneyimine ve yorumlarına bırakılan olayların ve durumların kronolojik olarak belirli bir ardışıklık çerçevesinde anlatılması değil; bir savın nedenlerinin, gerekçelerinin, sonuçlarının ve etkilerinin tartışmalı bir biçimde sunulması esas olduğundan, bu tür ile bitişiklik

ilişkinin özellikleri arasında bir ilişki kurulamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yönüyle denemelerde bitişiklik ilişkisinin tutarlı ilişkileri belirlemede anlamsız bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Öykü türü metinler ise tutarlılık ilişkilerinin dağılımı açısından türler arasında son sırada yer almıştır. Öykülerde tutarlılık ilişkilerinin en fazla neden-etki; en az ise bitişiklik ilişkileriyle sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Neden-etki ilişkisi çerçevesinde en fazla sıklık beklentiye uymama, en az sıklık engelin reddi alt ulamında gerçekleşmiştir. Kehler (2002), beklentiye uymama ilişkisinin öncülde beklenen ya da istenen bir durumun sonuçta ya hiç gerçekleşmemesi ya da beklendiği gibi gerçekleşmemesi ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Öykü türü metinlerin, olay örgüsü içinde çelişkili durumların, açmazların, yanlışlıkların, uyumsuzluğun beklenmedik bir sonla sonuçlandığı kurgusal türler (Eyhenbaum'dan aktaran Yüksel, 2007: 169) olduğu dile getirilmektedir. Bu nedenle, öykü türüne özgü olan “anlatımdaki yoğunluk, olayların en yüksek noktaya ulaştığı sırada olayların tersine çevrilmesiyle okuyucuyu şaşırtan bir değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi” gibi özellikler, beklentiye uymama ilişkisinin tutarlılığı sağlama açısından benzer bir durum sergilemektedir. Bu durum, öykü metin türünde beklentiye uymama ilişkisi ile tutarlılığın sağlanması için başvuru bir yol olduğunu göstermektedir. Öykülerde, beklentiye uymama ilişkisinden sonra en çok başvuru tutarlılık ilişkisinin sonuç ilişkisi olduğu görülmüştür.

Öykülerde, sonuç odaklı bir tutarlılık benimsenmiştir; olayların durumların ortaya çıkardığı *sonuçlar, beklenmedik bir biçimde* sunulmuştur. Beklentiye uymama ilişkisinin tersi bir biçimde kurgulanmayı gerektiren engelin reddi ilişkisinin en az sıklık gösteren ilişki olmasının nedeni de bu durumun doğal bir sonucu olarak görülmektedir.

Öykü türü metinlerde benzerlik ilişkisiyle kurulan tutarlılığın, en çok öğeler arasında benzer ortaklıkların kurulduğu koşutluk ilişkisiyle sağlandığı görülmüştür. Öykü türü metinlerin genel özelliği olan bir olay örgüsünde, “önergeler arasında eş zamanlı gerçekleşen olayların”, ortak öğeler üzerinden sunulması durumu, koşutluk ilişkileriyle kurulan tutarlılığın fazla çıkmasının bir sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Benzerlik ilişkileriyle kurulan bir diğer alt ulam olan karşıtlık ve örneklendirme ilişkisi ise birbirine yakın oranda ve daha az görülen ilişkiler olarak ortaya çıkmıştır. Öykülerde hiçbir genelleme ve ayrıntılandırma ilişkisine rastlanmamıştır. Bunun nedeni öykülerin, “kısa bir zaman diliminde gelişen olayların ilgi çekici bir biçimde anlatıldığı kısa metinlerden oluşan türler” (Tosun, 2018: 8-10) olması nedeniyle ayrıntılı ve genelleyici bilgilere yer verilmemesidir. Çalışmada öykü türü metinlerde kurulan tutarlılık ilişkilerinin en fazla neden-etki ve benzerlik ilişkisiyle ve en az da bitişiklik ilişkisiyle kurulmasının öykünün özelliklerinin etkisinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma makalesi türünde, metin tutarlılık ilişkilerinin en çoktan aza doğru neden-etki, benzerlik ve bitişiklik ilişkileri olarak sıralandığı görülmüştür. Araştırma makalelerinde neden-etki ilişkisiyle kurulan tutarlılık ilişkilerine bakıldığında en fazla kullanım sıklığının sonuç alt ulamında olduğu belirlenmiştir. Neden-etki tutarlılık ilişkisinin en az kullanılan alt ulamı ise engelin reddi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum araştırma makalelerinin türe özgü özellikleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Bir araştırmanın sonuçlarını ortaya koymada neden-sonuç bağıntısını kurarak okumayı ve anlaşılabilirliği kolaylaştırma bilimsel metinlerin temel işlevleri arasındadır. Bu tür metinlerde bilginin sistematik bir biçimde sunulabilmesi ve mantıksal ilişkilerin düzenlenebilmesi için uygun gerekçelendirme stratejilerinin kullanılması gerekmektedir (Uzun, 2001: 202). Araştırma makalesi türünün özelliği gereği sonuç durumunun verilmesi ve bu sonuca götüren gerekçenin açıklanması ile mümkün olabildiğinden araştırma makalelerinde sonucun verilmesi ve ardından sonuca ilişkin gerekçenin açıklanması söylem topluluğu tarafından beklenen bir durumdur. Bu çalışmanın bulgularından elde edilen sonuç, neden-etki tutarlılık ilişkilerinin alt ulamlarından öncelikle sonuç ve daha sonra açıklama alt ilişkisinin daha yoğun biçimde tercih edilmesinin gerekçesini oluşturmaktadır.

Alanyazındaki çalışmalarla karşılaştırıldığında Murodi'nin (2022) lisansüstü tezlerin özet bölümlerini incelediği çalışmasında en fazla tutarlılık ilişkisinin açıklama ulamıyla sağlandığı sonucuna ulaşmıştır. Murodi'nin (2022) çalışmasında ilk sırada yer alan açıklama ulamı, bu çalışmada en fazla yoğunluk gösteren ikinci ulam olmuştur. Bu farklılığın, Murodi'nin (2022) çalışmasında yalnızca özet bölümlerini incelemesi; bu bölümlerde okuyucuya araştırmanın önemli noktalarının kısaca

sunulmasının hedeflenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu da tutarlılık ilişkilerinin inceleme nesnesine göre farklı olabileceğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bir başka sonuç ise engelin reddi ilişkisinin en az görülen ilişki olmasıdır. Önergeler arasında gerçekleşmesi istenen bir durumun gerçekleşmemesinin sonucu etkilemediğini gösteren engelin reddi alt ulamı, araştırma makalesinin sonuç durumu sunma ve açıklama yapma özellikleriyle karşıt bir durum sunmaktadır. Araştırma makalesinde neden-etki tutarlılık ilişkileri açısından en fazla sonuç ve açıklama alt ulamıyla tutarlılık ilişkisi kuruluyorsa, engelin reddi alt ulamı en az var demektir. Bu durum neden-etki tutarlılık ilişkisinin metin türüne özgü kullanımlarla doğrudan bir ilişkisi olduğu anlamına gelmektedir.

Araştırma makalesi türünde kurulan tutarlılık ilişkilerinden bir diğeri olan benzerlik ilişkisiyle kurulan tutarlılık alt ulamlarından en fazla örneklendirme, en az ise genelleme alt ulamıyla tutarlılık ilişkisi görülmüştür. Bu sonuç, makalelerde bilginin örneklerle somut bir biçimde kullanılmasının geniş bir biçimde yer bulduğunu göstermektedir. Makalelerde bilginin genelleme ilişkisi aracılığıyla sunulmamasının da yazarların genel ve kapsayıcı ifadeler kullanmaktan kaçınmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Bir bilimsel metin türü olan makalelerin bulgularının ya da sonuçlarının aktarılmasında bilginin “düzenli ya da tek anlamlı olmasını engelleyecek biçimde” kullanılmaması gerekmektedir (Uzun, 2001: 202). Araştırma makaleleri yazarları, çalışmalarında ulaştıkları sonuçları veri tabanıyla sınırlı tutmakta ve sonuçlara ilişkin genelgeçer ve kesin bilgiler vermekten kaçınmaktadırlar (Ofraz-Kölec ve Uzun, 2021: 7). Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında, Ofraz-Kölec ve Uzun’un (2021) incelemesinde, temel bilimler alanında yazılmış Türkçe makalelerde, makale yazarlarının özellikle bulgular ve sonuç bölümünde yoğun bir biçimde kaçınmaya başvurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şen’in (2019) fen ve sosyal bilimler alanında yazılan makalelerin özet bölümlerini incelediği çalışmasında da benzer biçimde kaçınma, en çok kullanılan stratejilerden biridir. Bu anlamda çalışmada, genelleme alt ilişkisinin en az görülen ilişki olması, araştırma makalelerinin dilsel ve biçimsel özellikleri ile örtüşmekte ve alanyazındaki bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırma makalesi türünde bitişiklik ilişkisiyle kurulan tutarlılık ilişkisinin en fazla zamansal ilerleme boyutunda en az ise ara durumlarda ortaya çıktığı görülmüştür. Bitişiklik ilişkisiyle kurulan tutarlılık ilişkisinde ara durumların en az çıkmasının nedeni ara durumların, okuyucunun dünya bilgisine ve deneyimlerine başvurmayaya dayalı olarak gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü araştırma makalesi türünde, türün özelliği gereği öznel yorumlamalara, bireysel açıklamalara yer verilmemektedir. Bu nedenle bu türde bitişiklik ilişkisinin en fazla zamansal ilerleme aracılığıyla sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu türün gereği okuyucunun deneyiminin ya da artalan bilgisinin olduğu varsayılmadığından daha çok zamansal ilerleme yoluyla ilişkilerin kurulduğu görülmüştür.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusunda tutarlılığı sağlayan dilsel araçların metin türünü farklılaştırmada etkisi olup olmadığı incelenmiştir. Farklı metin türlerinde kurulan tutarlılık ilişkileriyle tutarlılığı sağlayan dilsel araçların da değişiklik gösterdiği ve bunun da metin türünün farklılaşmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Metinler, dilsel araçların kullanımına göre en çoktan en aza doğru deneme, araştırma makalesi ve öykü metin türü olarak sıralanmıştır.

Dilsel araçların kullanımıyla tutarlılık ilişkilerinin açıklık ya da örtüklük biçiminde farklılaştığı görülmüştür. Kehler'in (2002) de belirttiği gibi tutarlı ilişkilerin kurulmasında bir dilsel birimin kullanılması zorunlu bir özellik olmadığından tutarlılık açık ya da örtük bir biçimde sunulabilmektedir. İncelenen metinlerde de tutarlılığın hem örtük (%27) hem de açık (%73) bir biçimde kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, deneme ve araştırma makalesi türlerinde daha çok açık; öykü türü metinlerde ise daha çok örtük anlatıma dayalı tutarlılık ilişkileri kurulduğunu göstermiştir. Buna göre deneme ve araştırma makalesi metin türlerinde bilgilerin okuyucuya sunulmasında düşünceler arasındaki ilişkilerin açık bir biçimde sunulması öncelenmiştir. Bu sonucun deneme ve araştırma makalesi türlerinin aynı zamanda en fazla tutarlılık ilişkisine sahip türler olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Benzer biçimde, metin türlerinin tamamında en fazla sıklık gösteren tutarlılık ilişkisi olan neden-etkinin, tutarlılığın sağlanmasında en fazla dilsel aracın kullanıldığı ilişki olması da bu durumun bir başka göstergesi olmuştur. Sanders ve Noordman'ın (2000) da belirttiği gibi metinlerde dilsel araçların kullanılması tutarlılık ilişkilerini daha açık hale getirmektedir. Başka bir deyişle, tutarlılık ilişkilerinin dilsel araçlarla

daha çok açık bir biçimde sunulmasının daha fazla dağılım göstermesiyle doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre, yazarların düşünceleri birbiriyle ilişkilendirmede okuyucu açısından herhangi bir soru işareti kalmayacak biçimde metinlerini düzenlemeyi tercih ettiği söylenebilir. Bu açıdan ulaşılan sonuç, alanyazında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermiştir. Gernsbacher ve Givon (1995), dilsel araç olarak bağlayıcıların tutarlılığın sağlanmasındaki etkisi üzerine yaptıkları çalışmalarında, tutarlılığın açık bir biçimde kurulmasının baskın olduğu ve bu durumun okuyucuyu belirli bir amaca yönlendirdiği, rehberlik ettiği sonucunu ortaya koymuştur.

Sanders ve Noordman'ın (2000) tutarlılık ve metin yapısı arasındaki ilişki türünü ve bu türlerin dilsel işaretlemesinin nasıl yapıldığını açıklayıcı metin türü üzerinden inceledikleri çalışmalarının sonucuna göre de dilsel bağlayıcıların kullanılmasının tutarlı ilişkilerin kodlanmasını kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan farklı olarak Ercan'ın (2008) tarih ders kitaplarındaki metinlerinde nedenselliği incelediği çalışmasında, bağlayıcıların kullanılmasının okuyucunun biliş düzeyiyle ilgili olduğu açıklanmaktadır. Bu çalışma, bağlayıcı kullanımının fazla olması metnin okuyucunun biliş düzeyine uygun oluşturulmadığını göstermektedir. Bu çalışmada ise bu durumun metin türüne bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmüştür. Yazarların dilsel araçlar kullanarak tutarlı örüntüler oluşturmasının okumayı kolaylaştırdığı ancak metnin anlamlandırılması sürecinin okuyucunun bilişsel düzeyine göre değişiklik gösterebileceği düşünülmektedir.

Deneme (%72) ve araştırma makalesi (%70) metin türünde tutarlılık ilişkileri en fazla açık kullanımlar aracılığıyla kurulmuştur. Bu iki türde büyük oranda açık kullanımların tercih edilmesi türün özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Her iki türde de mantıksal-anlamsal ilişkiler aracılığıyla okuyucuyu ikna etme amacı vardır. Bu bağlamda metinlerde bir bağlayıcının kullanılması, okuyucuların bağlayıcının ilişkisel anlamını ve metin parçalarının içeriğini anlamasını sağlamaktadır (Sanders, 1997). Buna göre deneme ve araştırma makalesi türünde tutarlılığın sağlanmasında bağlayıcı kullanımının daha çok tercih edilmesinin yazar stratejisinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Bu sonuç Tarcan'ın (2017) Türkçe araştırma makalelerinde üstsöylem belirleyicileri aracılığıyla bağlayıcı kullanımını incelendiği çalışmasında, araştırma makalelerinde belirleyiciler arasında en fazla bağlayıcı kullanımına

rastlandığı ve yazarların düşüncelerini sunarken karşıt ilişkileri, neden-sonuç ilişkilerini bağlayıcılar aracılığıyla sunduğu sonucuyla benzerlik göstermiştir.

Öykü metin türünde ise en çok örtük kullanımların (%80) tercih edildiği görülmüştür. Bu metin türünde, örtük kullanımlar en fazla neden-etki ilişkisinde görülmüştür. Öykülerin, basit tümcelerden oluşan, durumların ya da olayların doğrudan açıklanmadığı; olay örgüsüne okuyucunun dâhil edildiği beklenmedik bir sonla sonuçlanan türler olması, öykülerde neden-etki tutarlılık ilişkilerinin büyük ölçüde örtük anlatımlarla kurulmasının nedeni olduğu düşünülmektedir.

Alanyazında Hoek, Zufferey, Vermeul ve Sanders (2017) tarafından yapılan çalışmada da basit tümcelerle kurulan tutarlılık ilişkilerinin diğer tümcelerle kurulan tutarlılık ilişkilerinden sıklıkla daha örtük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan bu sonuç, çalışmada elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Öykü yazarının olayları örtük bir biçimde sunması tutarlılık ilişkilerinin kurulabilmesi için okuyucunun bilişsel sürecine bir yük bindirmekte ve okuyucunun bunu bilişsel olarak tamamlaması beklenmektedir. Okuyucu yazarın sunduğu örtük bilgileri, yazarın metnin belirli yerlerinde bıraktığı ipuçlarından yararlanarak ve bilişsel bir çaba harcayarak örtük bilgileri açık duruma getirebilmektedir.

Tutarlılık ilişkilerinin kurulmasında açık kullanımların en çok tercih edildiği ilişki olan neden-etki ilişkisinde diğer ilişkilerden daha çeşitli bağlayıcı kullanımının olduğu saptanmıştır. Benzer biçimde, Karahan'ın (2015) çalışmasında da öğrencilerin tartışmacı bir metin yazarken, en fazla kullandıkları tutarlılık ilişkisinin nedensel ilişkiler olduğunu saptanmıştır. Neden-etki ilişkisinde ortaya çıkan bir başka sonuca göre açıklama ilişkisi bağlayıcı kullanımı sıklığı açısından ilk sırada yer almıştır. Alanyazındaki çalışmalara bakıldığında, Murodi'nin (2022) lisansüstü tezlerin özet bölümlerini Kehler'in (2002) tutarlılık ilişkileri açısından incelediği çalışmasında da açıklama ilişkisiyle kurulan tutarlılık ilişkilerinde, bir bağlayıcının kullanılmasının tercih edildiği; diğer ilişkilerde ise böyle bir seçim olup olmadığının kesin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazarların açıklama ilişkisini kurarken sıklıkla bir bağlayıcı kullanımını tercih etmesi bu çalışmanın sonucuyla da örtüşmektedir. Murodi'nin (2022) çalışmasından farklı olarak bu çalışmada açıklama ilişkisinin aynı zamanda en az dilsel araçla ifade edilen ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Metinlerde tutarlı ilişkilerin kullanılması dilsel çeşitlilik açısından incelendiğinde en fazla “çünkü”, “ama” ve “dolayısıyla” bağlayıcılarının tercih edildiği görülmüştür. Bu bağlayıcıların sıklıkla kullanılmasının tutarlı ilişkilerin kurulmasına katkısı olduğu görülmüştür. Benzer biçimde alanyazındaki “çünkü” bağlayıcısıyla ilgili yapılan çalışmalarda da bağlayıcıların kullanılmasının anlamlandırma sürecine etkisi olduğu belirtilmiştir.

Karahan (2015), üniversite öğrencilerinin tartışmacı metin türü yazarken kullandığı bağlayıcıları incelediği çalışmasında “çünkü”nın en fazla kullanılanlardan biri olduğunu saptamıştır. Millis ve Just’ın (1994) çalışmasında ise “çünkü” bağlayıcısının okuduğunu anlama sürecine etkisi incelenmiş ve metinde bağlayıcıların olmasının okuduğunu anlama sorularına daha hızlı ve kolay yanıt verilmesine olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Deaton ve Gernsbacher (2000), “çünkü” bağlayıcısının kullanıldığı metinlerin herhangi bir bağlayıcının olmadığı metinlere göre daha rahat okunduğunu belirtmiştir. Baştürkmen ve Randow (2014), lisansüstü tezlerde tutarlılık ilişkilerini incelediği çalışmalarında, düşük puan alan metinlerin yazarlarının düşünceleri bir araya getirirken bağlayıcıları uygun bir biçimde kullanamadığını saptamıştır. Bağlayıcıların uygun biçimde kullanılmasının lisansüstü düzeyde bile zor olduğu ve tezlerin tutarlı kullanımların oluşturulması açısından bir sorun olmaya devam ettiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın son araştırma sorusu kapsamında ise metinlerde saptanan tutarlılık ilişkilerinin gerçekleşme düzeylerinin metin türleri açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Tutarlılık ilişkilerinin türlere göre saptanan dağılımları istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir. Bu sonuçla, tutarlılık ilişkilerinin deneme, öykü ve araştırma makalesi türlerinde farklılaştığı; her metin türünün türüne özgü özelliklere göre tutarlı ilişkiler gösterdiği ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, metnin tutarlılık görünümleri incelenmiş; türler arasındaki tutarlılık ilişkileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Metin türlerinin farklılaşmasında metin tutarlılık ilişkilerinin ayırıcı özelliğinin olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre çalışmada, her bir metin türünde kullanılan

tutarlılık ilişkilerini, tutarlılığı sağlayan dilsel araçları ve türe özgü tutarlılık kullanımlarını gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

Farklı üç türde metnin tutarlılık ilişkileri arasında ne tür ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Buna göre incelenen metin türlerinde (Araştırma Makalesi, Deneme, Öykü) tutarlılık ilişkilerinin farklı bir görünüm sergilediği görülmüştür.

Tutarlılık ilişkileri açısından metin türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farkın *deneme, araştırma makalesi* ve *öykü* biçiminde sıralandığı görülmüştür. Benzerlik, neden-etki ve bitişiklik olarak belirlenen metin tutarlılık ilişkilerinin her üç metin türünde de en fazla neden-etki; en az bitişiklik ilişkileriyle sağlandığı belirlenmiştir.

Deneme ve araştırma makalesi metin türleri tutarlılık açısından birbirine yakın oranda bir dağılım göstermiştir. Özellikle, ilişkiler ve onları oluşturan alt ulamları karşılaştırıldığında deneme ve araştırma makalesi türlerinde ilişkilerin gerçekleşme sıralamalarının her iki metin türünde de benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu türlerin tutarlılık ilişkileri çerçevesinde böyle bir görünüm sergilemesi, metin türü özellikleriyle koşut bir ilişki olduğunu da göstermektedir. Bu açıdan tartışmalı bir tür olarak anılan deneme metin türünün araştırma makalesi türü özelliklerine benzediği saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, alanyazında türlerin sınıflandırılmasında dilsel, metinsel ve yapısal özelliklerin (Knapp ve Watkins, 2005; Trosborg, 1997; Biber, 1989) temel alındığı göz önünde bulundurulduğunda, metinlerin oluşturulmasında bu türden yapısal benzerliğin kurulmasıyla, bu türlerin aynı sınıflama altında yer almasının mümkün olabileceğini göstermiştir.

Tutarlılık ilişkilerinin metin türlerine göre kullanımı ve bu türlerde tutarlı görünümleri sağlayan dilsel araçların kullanımı arasında bir ilişki olduğu; dilsel araçların kullanımının metin türüne göre farklılaştığı ve tutarlılık ilişkileri açısından belirleyici olduğu; örtük ve açık tutarlılık görünümlerinin türün özellikleriyle örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Metin türleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olması, tutarlılığın türlere göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur. Tutarlılık ilişkilerinin gerçekleşme düzeyleri ile metin türü arasında bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

ÖNERİLER

1. Bu çalışmada sosyal bilimler alanında Türkçe yazılmış araştırma makaleleri örneklem alınmıştır. Başka çalışmada tutarlılık ilişkileri alanlar arasında farkın olup olmadığı açısından araştırılabilir. Aynı biçimde fen bilimleri alanındaki Türkçe yazılmış araştırma makalelerinde tutarlılık ilişkileri incelenebilir. Alanlar arasında tutarlılık ilişkisi açısından farklılıkların olup olmadığı araştırılabilir.

2. Örnekleme alınan metinlerin uzunlukları ile tutarlılık ilişkileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının da belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılabilir.

3. Bilgilendirmeye ya da anlatmaya dayalı metinlerde metinlerarasılık ölçütünün sağlanmasıyla tutarlılık ilişkileri açısından bir ilişkinin olup olmadığına yönelik bir çalışma yapılabilir.

4. Bu çalışmada Kehler'in (2002) tutarlılık ilişkileri temel alınarak çözümlenmiştir. Alanyazında tutarlılık ilişkilerinin saptanmasına yönelik Kehler'in (2002) kuramı dışında birçok kuram bulunmaktadır. Tutarlılık ilişkileri aynı metinde farklı kuramlara göre nasıl bir ilişki içerisinde olduğunun tespitine yönelik bir çalışma yapılabilir. Bu çalışma fen ve sosyal alanlardaki metinler (tezler, makaleler, bilimsel kitaplar) üzerinde denenebilir. Aynı zamanda anlatı metinleri (anı, deneme, gezi yazıları vb.) için de yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). Metin Kavramı ve Tanımları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 2: 90-104.

Aytaç, G. (1990). *Denemeler Seçkisi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Berzlánovich, I., Egg, M., ve Redeker, G. (2012). Coherence Structure and Lexical Cohesion in Expository and Persuasive Texts. *Constraints in Discourse 3: Representing and Inferring Discourse Structure* (ss.137-144). Ed. Anton Benz ve Peter Khnlein. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Biber, D. (1989). A Typology of English Texts, *Linguistics*. 27: 3-43.

Bozkurt, B. Ü. (2019). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Metin Türlerini Kavramlaştırma Eğilimleri ve Tür Farkındalıkları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 19(1): 86-102.

Bozkurt, B. Ü. (2018). Okuma ve Yazma Eğitiminde Metin Türlerini Sınıflama Sorunsalı ve Çoklu/Karma Türlerin Öğretimiyle İlgili Öneriler. *Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar-10* (ss. 75-99). Ed. Nadir Engin Uzun ve Başak Ümit Bozkurt. İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınları.

Bublitz, W. (2011). Cohesion and Coherence. *Discursive Pragmatics* (ss. 37-49). Ed. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Bublitz, W. (1997). Views of Coherence. *Coherence in Spoken and Written Discourse* (ss. 1-10). Ed. Deborah Tannen. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Connor, U. ve Johns, A. M. (1990). *Coherence in Writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Virginia: TESOL.

Çakır, H. (2011). *Türkçe ve İngilizce Bilimsel Makale Özetlerinde Bilgiyi Kurgulama ve Yazar Kimliğini Kodlama Biçimleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, T., Demirgüneş, S. ve Alaca, S. (2017). Dil ve Edebiyat Öğretiminde Deneme Türü: Tanpınar, T. S. Eliot, Camus Örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 13(2): 773-786.

Çetintaş Yıldırım, F. (2016). “Çünkü” Bağlacını İçeren Tümcelerde Öznellik Sunumu: Süreli Yayınlardaki Görünümler. 29. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (ss. 77-86), Düzenleyen Kocaeli Üniversitesi. Kocaeli. 21-22 Mayıs.

Deaton, J. A. ve Gernsbacher, M. A. (2000). Causal Conjunctions: Cue mapping in Sentence Comprehension. Manuscript, University of Madison-Wisconsin.

De Beaugrande, R. (1984). *Text Production: Toward a Science of Composition*. Norwood: Ablex Publishing.

De Beaugrande, R. ve Dressler, W. U. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.

Ercan, G. S. (2008). *Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Nedenselliğin Kurgulanması*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Faigley, L. ve Meyer, P. (1983). Rhetorical Theory and Readers’ Classifications of Text Types. *Text-Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 3(4): 305-326.

Garnham, A., Oakhill, J. V. ve Laird, P. N. (1982). Referential Continuity and the Coherence of Discourse. *Cognition*. 11(1): 29-46.

Gernsbacher, M. A. ve Givon, T. (1995). *Coherence in Spontaneous Text*. Amsterdam: John Benjamins.

Giora, R. (1985). Notes towards a Theory of Text Coherence. *Poetics Today*. 6(4): 699-715.

Givon, T. (1983). *Topic Continuity in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Grimes, J. (1975). *The Thread of Discourse*. The Hague: Mouton.

Grosz, B. Joshi, A. ve Weinstein, S. (1995). Centreing: A framework for modeling the local coherence of discourse. *Computational Linguistics*. 21: 203-225.

Grosz, B. J. ve Sidner, C. L. (1986). Attention, Intention and the Structure of Discourse. *Computational Linguistics*. 21(2): 202-225.

Halliday, M. A. K. ve Hassan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Heuboeck, A. (2009). Some Aspects of Coherence, Genre and Rhetorical Structure- and Their Integration in a Generic Model of Text. *University of Reading Language Studies Working Papers*. 1: 35-45.

Hobbs, J. R. (1990). *Literature and Cognition*. Stanford: CSLI Publications.

Hobbs, J. R. (1979). Coherence and Coreference. *Cognitive Science*. 3: 67-90.

Hoek, J., Zufferey, S., Evers-Vermeul, J. ve Sanders, T. J. M. (2017). Cognitive Complexity and the Linguistic Marking of Coherence Relations: A Parallel Corpus Study. *Journal of Pragmatics*. 121: 113-131.

Hoey, M. (1991). *Patterns of Lexis in Texts*. Oxford: Oxford University Press.

Huber, E. ve Uzun, L. (2001). Metin Türü ve Yazma Edimi İlişkisi: Bilimsel Metin Yazma Edimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 12: 9-35.

Hume, D. (2020). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Say Yayınları.

Hyland, K. (2000). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Singapur: Pearson.

İnce Özyıldırım, I. (2010). *Tür Çözümlemesi: Türkçe Metin İncelemeleri ve Karşılaştırmalar*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

İşeri, K. ve Çapan Tekin, S. (2022). Denemelerde Tutarlılık İlişkileri. *Teke Dergisi*. 11(4): 1521-1530.

İşeri, K. (2018). *Sözden Yazıya Dile Gelen Metin*. Ankara: Pegem Yayınları.

İşsever, S. (1995). *Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Ögelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karadeniz, A. (2015). Metindilbilim Temelli Metin Çözümlemesinin Bağdaşıklık Araçlarını Kullanma ve tutarlı Metin Oluşturma Becerilerine Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11(1): 1-17.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kavcar, C. ve Oğuzkan, F. (1999). *Örnek Edebi Metinlerle Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kaya Keha, M. (2008). Hume'un Nedensellik Eleştirisi ve Şüpheciliği. *Ekev Akademi Dergisi*. 12(37): 195-206.

Kehler, A. (2019). Coherence Relations. *The Oxford Handbook of Event Structure* (ss. 583-604). Oxford: Oxford University Press.

Kehler, A. ve Rohde, H. (2013). A Probabilistic Reconciliation of Coherence-Driven and Centering-Driven Theories of Pronoun Interpretation. *Theoretical Linguistics*. 39(1-2): 1-37.

Kehler, A. (2002). *Coherence, Reference, and the Theory of Grammar*. Stanford: CSLI Publications.

Knapp, P. ve Watkins, M. (2005). *Genre, Text, Grammar*. Sydney: University of New South Wales Press.

Lee, D. Y. W. (2001). Genres, Registers, Text Types, Domains and Styles: Clarifying the Concepts and Navigating a Path Through the BNC Jungle. *Language Learning and Technology*. 5(3): 37-72.

Longacre, R. (1983). *The Grammar of Discourse*. New York: Plenum Press.

Mann, W. C. ve Thompson, S. A. (1987). *Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text Organization*. California: Information Science Institut.

Martin, J. R. (1992). *English Text: System and Structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Mcculley, G. (1985). Writing Quality, Coherence, and Cohesion. *Research in Teaching of English*. 19(3): 269-282.

Meyer, B. J. F. (1975). *The Organization of Prose and Its Effect on Memory*. Amsterdam: American Elsevier Publications.

Millis, K. K. ve Just, M. A. (1994). The Influence of Connectives on Sentence Comprehension. *Journal of Memory and Language*. 33: 128-147.

Moe, A. J. (1979). Cohesion, Coherence and the Comprehension of Text. *Journal of Reading*. 23(1): 16-20.

Mulder, G. ve Sanders, T. J. M. (2012). Causal Coherence Relations and Levels of Discourse Representation. *Discourse Processes*. 49(6): 501-522.

Oflaz Köleci, E. ve Uzun, L. (2021). Temel Bilimler Alanında Yazılmış Türkçe Araştırma Yazılarında Bilgisellik ve Kaçınma. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 8(1): 1-15.

Östman, J. O. (1997). Coherence Through Understanding Through Discourse Pattern: Focus on News Reports. *Coherence in Spoken and Written Discourse* (ss. 77-100). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Özlem, D. (2004). *Mantık, Klasik/Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Sanders, T. J.M. ve Noordman, L. G. M. (2000). The Role of Coherence Relations and Their Linguistic Markers in Text Processing. *Discourse Processes*. 29(1): 37-60.

Sanders, T. J. M. ve Spooren, W. P. M. (1999). Communicative Intentions and Coherence Relations. *Coherence in Spoken and Written Discourse* (ss. 235-250). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Sanders, T. J. M., Spooren, W. P. M. ve Noordman, L. G. M. (1992). Toward a Taxonomy of Coherence Relations. *Discourse Processes*. 15: 1-35.

Saukonnen, P. (2003). How to Define and Describe Genres and Styles. *Folia Linguistica*. (37)3-4: 399-414.

Seçkin, P., Arslan, N. Ve Ergenç, S. (2014). Bağdaşıklık ve Tutarlılık Bakımından Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri. *Teke Dergisi*. 3(1): 340-353.

Swales, J. M. (1993). Genre and Engagement. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*. 71: 689-698.

Swales, J. M. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Şahbaz, N. K. (2008). Çocuk Edebiyatında İhmâl Edilmiş Bir Edebî Tür: Deneme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(15): 189-203.

Şen, E. (2019). *Bilimsel Makale Özetlerinde Üstsöylem Belirleyicilerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenöz Ayata, C. (2014). *Bilimsel Metin Üretimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Thagard, P. (2000). *Coherence in Thought and Action*. Cambridge: MIT Press.

Tierney, R. ve Mosenthal, J. H. (1983). Cohesion and Textual Coherence. *Research in the Teaching of English*. 17(3): 215-229.

Topçu, N. (2006). *Mantık*. İstanbul: Ana Basın Yayın.

Tosun, N. (2018). *Modern Öykü Kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.

Trosborg, A. (1997). Text Typology: Register, Genre and Text Type. Amsterdam: John Benjamins.

Turan, Ü. D., Zeyrek, D. ve Bozşahin, C. (2012). Söylem ve Bağdaşıklık İlişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 2: 41-65.

Ulutaş, M. (2021). Heider’ın Denge Kuramı (Heider’s Balance Theory). *Ekonomi ve Yönetim Bilimlerinde Güncel Akademik Araştırmalar* (ss. 163-172). Ed. Mustafa Hatipler. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Uzun, L. (2018). Neden Bağlayıcılarının Öznelik ile İlişkisi: Türkçe Yazılı Derlem Tabanlı Bir Tartışma. *Türkçede Yapı ve İşlev, Şükriye Ruhi Armağanı* (ss.145-170). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Uzun, L. (2013). Metindilbilim: Temel İlke ve Kavramlar. *Genel Dilbilim-II* (ss. 152-180). Ed. Sumru Özsoy ve Zeynep Erk Emeksiz. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. 2, 152-180.

Uzun, L. (2001). Bilimsel Metne Özgü Önbiçimlenişler ve Bilimsel Metin Yazma Edimi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 12: 197-204.

Ülper, H. (2008). Öğrenci Metinlerinde Üstyapı Düzenlenişine İlişkin Sorunlar: “Giriş” ve “Sonuç” Bölümleri Üzerine Bir İnceleme. *Dil Dergisi*, 140, 7-18.

van Dijk, T. A. ve Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.

van Dijk, T. A. (1977). *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London: Longman.

van Tonder, S. L. (1999). *Lexical Cohesion in Student Academic Writing*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pretoria: Güney Afrika Üniversitesi.

Ventola, E. (1997). Semiotic Spanning at Conferences: Cohesion and Coherence in and across Conference Papers and their Discussions. *Coherence in Spoken and Written Discourse* (ss. 101-124). Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Virtanen, T. (1992). Issues of Text Typology: Narrative - a 'Basic' Type of Text? *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 12(2): 293-310.

Webber, B. (2013). Coherence Relations and Referential Expectations. *Theoretical Linguistics*. 39(1-2): 123-128.

Webber, B., Knott, A., Stone, M. ve Joshi, A. (1999). What Are Little Trees Made of: A Structural and Presuppositional Account Using Lexicalized TAG. *Proceedings of International Workshop on Levels of Representation in Discourse (LORID'99)* (ss. 151-156), University of Edinburgh. Temmuz 1999.

Werlich, E. (1982). *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle and Meyer.

Wolf, F. (2005). *Coherence in Natural Language: Data Structures and Applications*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.

Wolf, F., Gibson, E. ve Desmet, T. (2004). Discourse Coherence and Pronoun Resolution. *Language and Cognitive Processes*. 19(6): 665-675.

Wolf, F., Gibson, E., Fisher, A. ve Knight M. (2003). A Procedure for collecting a Database of Texts Annotated with Coherence Relations. *Technical report, Massachusetts Institute of Technology*. Cambridge: MA.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yüksel, H. G. (2007). Anlatısal Metinler ve Kısa Öykü. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 153-174.

